চতুৰ্থ খণ্ড ঃ অসমত সংস্কৃত সাহিত্য চৰ্চা

প্ৰথম বিভাগ ঃ প্ৰাচীন অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰা

দ্বিতীয় বিভাগ ঃ শংকৰদেৱ আৰু উত্তৰ-শংকৰদেৱকালৰ অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্য

তৃতীয় বিভাগ ঃ আধুনিক অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰা

চতুৰ্থ বিভাগ ঃ সংস্কৃত সাহিত্যলৈ আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ অৱদান

পঞ্চম বিভাগ ঃ আধুনিক অসমত সংস্কৃতসম্বন্ধীয় অনুবাদ-কৃতি

প্ৰথম বিভাগ
প্ৰাচীন অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰা

বিভাগৰ গঠন ঃ

১.১ ভূমিকা (Introduction)
১.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
১.৩ সংস্কৃত চৰ্চাৰ প্ৰাৰম্ভিক ধাৰা
১.৪ শিলালেখ অথবা শাসনত সংস্কৃত চৰ্চা
১.৫ প্ৰাচীন অসমৰ সংস্কৃত গ্ৰন্থ
১.৫.১ পালকাপ্যৰ হস্ত্যায়ুৰ্বেদ
১.৫.২ কালিকাপুৰাণ
১.৫.৩ অন্যান্যপুৰাণ
১.৬ তন্ত্ৰ সাহিত্য
১.৬.১ যোগিনীতন্ত্ৰ
১.৬.২ কামাখ্যাতন্ত্ৰ
১.৬.৩ অন্যান্যতন্ত্ৰ
১.৭ ধৰ্মশাস্ত্ৰ
১.৮ সাৰাংশ (Summing Up)
১.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
১.১০ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

১.১ ভূমিকা (Introduction)

অসম বুৰঞ্জীৰ বিশিষ্ট ইতিহাস বিশেষজ্ঞ ছাৰ এডৱাৰ্ড গেইটে কৈছে যে, পুৰণি অসমৰ লোকসকলৰ ইতিহাস লিখাত অভ্যাস নাছিল। ১২২৮ খৃষ্টাব্দত আহোমসকলৰ অসম আগমনৰ পৰৱৰ্তীকালৰ পৰাহে অসম ৰাজ্যত উল্লেখযোগ্য ঘটনাৱলীৰ বিৱৰণীৰে ইতিহাস লিখাৰ প্ৰচলন হ'ল। এজন চীন পৰিব্ৰাজকৰ বিৱৰণ আৰু বিভিন্ন শিলালিপিত চেগাচোৰোকাকৈ উল্লেখ কৰা ঘটনা কেতবোৰ থূপ খুৱাইহে এই ৰাজ্যখনৰ প্ৰাচীন ইতিহাস উদ্‌ঘাটন কৰা হৈছে। তাতোকৈ পুৰণি অসমৰ বিৱৰণ জানিবলৈ হ'লে মহাভাৰত আৰু পুৰাণৰ অ'ত ত'ত কামৰূপ সম্বন্ধে যি দুই এটা কথাৰ উল্লেখ আছে তাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিয়েই আগবাঢ়িব লগা হৈছে। 'কালিকাপুৰাণ'ৰ মতে ভগৱান বিষ্ণুৰ নিৰ্দেশত বিদেহৰ ৰাজকুমাৰ নৰকে প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰ আক্ৰমণ কৰি, তাৰ অধিপতি ঘটক নামৰ অসুৰক বধ কৰে আৰু অধিবাসী কিৰাতসকলক সাগৰৰ তীৰ পৰ্যন্ত অপসাৰণ কৰে। তেওঁ দিক্কৰবাসিনীক পুনৰ সুস্থিৰ কৰি প্ৰাগ্‌জ্যোতিষত নিজৰ ৰাজ্য স্থাপন কৰে।

নৰকৰ আগমনৰ লগে লগে এই প্ৰান্তত আৰ্যসংস্কৃতিৰ প্ৰৱেশ হয় বুলি পণ্ডিতসকলে অনুমান কৰে। নৰকৰ পিছতে ভগদত্ত, বজ্ৰদত্ত আদি নৃপতিসকলে প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰ ৰাজপাটত আৰোহণ কৰে বুলি সন্দেহ পালেও ইয়াৰ ঐতিহাসিক তথ্য পাবলৈ নাই। ইতিহাসবিদসকলে খ্ৰীষ্টাব্দ পঞ্চম শতিকাৰ পৰাহে প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ ইতিহাস ৰচনা কৰিছে। নৰকৰ সময়ৰে পৰা ইতিহাসৰ বিভিন্ন সময়ত উত্তৰভাৰত, মধ্যভাৰত আদিৰ পৰা যিসকল লোক এই প্ৰান্তলৈ আহিছে, তেওঁলোকে আৰ্যভাষা সংস্কৃতক এই ঠাইলৈ লৈ আহিছে। নৰকৰ উত্তৰ পুৰুষৰূপে পৰিচিত ভৌমবংশীয় (খ্ৰীষ্টীয় ৪ৰ্থ শতিকাৰ পৰা ৭ম শতিকালৈ) ৰজাসকলে সংস্কৃত ভাষাক ৰাজভাষা হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল, যাৰ প্ৰমাণ তেওঁলোকে প্ৰণয়ন কৰা অথবা তেওঁলোকৰ সময়ত ৰচনা কৰা গ্ৰন্থসমূহ তথা তাম্ৰ শাসনসমূহত পোৱা যায়।

এই অধ্যায়টোত প্ৰাচীন অসমত অৰ্থাৎ আৰম্ভণিৰ পৰা দ্বাদশ শতিকালৈকে, উপলব্ধ সংস্কৃত চৰ্চাৰ এটি আভাস দিয়া হৈছে। ভৌমবংশীয় ৰজাসকলৰ দ্বাৰা প্ৰণয়ন কৰা শিলালিপি তথা তাম্ৰ লিপিত উপলব্ধ শাসনসমূহত লাভ কৰা সংস্কৃত সাহিত্যৰ আলোচনা ইয়াত কৰা হৈছে। শিলালেখ আৰু তাম্ৰলেখসমূহৰ উপৰিও এই প্ৰান্তত ৰচিত পুৰাণ, উপপুৰাণ, তন্ত্ৰ, ধৰ্মশাস্ত্ৰ আদিৰ পৰিচয় এই অধ্যায়টোত আগবঢ়োৱা হৈছে।

১.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটি অধ্যয়ন কৰাৰ অন্তত আপোনালোকে—

- প্ৰাচীন অসমৰ সংস্কৃত চৰ্চাৰ এটি আভাস লাভ কৰিব,
- প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰৰ সংস্কৃত সমলসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব,
- প্ৰাচীন শিলালেখ তথা তাম্ৰলেখত থকা সংস্কৃত চৰ্চাৰ বিৱৰণ লাভ কৰিব,
- সংস্কৃতত লিখিত তন্ত্ৰ সাহিত্যৰ উমান পাব,
- অসমত ৰচিত পুৰাণ-উপপুৰাণৰ ইতিহাস বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব,
- প্ৰাচীন অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্যৰ ইতিহাস বিচাৰ কৰিব পাৰিব।

১.৩ সংস্কৃত চৰ্চাৰ প্ৰাৰম্ভিক ধাৰা

ভাৰতবৰ্ষৰ উত্তৰ-পূৱত স্থিত আজিৰ অসমদেশ প্ৰাচীন কালত পূৰ্ব ভাৰতৰ এক বিস্তীৰ্ণ অঞ্চল সামৰি প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰ আৰু কামৰূপ নামেৰে প্ৰসিদ্ধ আছিল। কৰতোয়া নদীয়ে দীৰ্ঘকাল জুৰি কামৰূপ ৰাজ্যৰ পশ্চিম সীমা হৈ আছিল। পিছত বৰ্মনবংশৰ ৰাজত্বকালত এই সীমা বিস্তাৰিত হৈ কাশী নদী পৰ্যন্ত হৈছিলগৈ। লৌহিত্য নদীৰ পাৰত অৱস্থিত এই কামৰূপ ৰাজ্যত সীমা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি 'যোগিনীতন্ত্ৰ'ত কোৱা হৈছে যে— 'কৰতোয়া নদীৰ পৰা দিক্কৰবাসিনী পৰ্যন্ত আছিল কামৰূপৰাজ্য। উত্তৰফালে কাঞ্চনজংঘা, পশ্চিমে কৰতোয়া নদী, পূৱে দিক্ষুনদী আৰু দক্ষিণে ব্ৰহ্মপুত্ৰ আৰু

লাক্ষানদীৰ সংগম স্থানলৈকে বিস্তৃত এই ভূভাগ কামৰূপ ৰাজ্য বুলি সকলো শাস্ত্ৰতে প্ৰসিদ্ধ।'

"কৰতোয়াং সমাশ্ৰিত্য যাৱদ্দিকৰবাসিনীং।
উত্তৰস্যাং কঞ্জগিৰিঃ কৰতোয়া তু পশ্চিমে।।
তীৰ্থশ্ৰেষ্ঠা দিক্ষুনদী পূৰ্বস্যাং গিৰিকন্যকে।
দক্ষিণে ব্ৰহ্মপুত্ৰস্য লাক্ষায়াঃ সঙ্গমাৱধি।।
কামৰূপ ইতি খ্যাতঃ সৰ্বশাস্ত্ৰেষু নিশ্চিতঃ।।

(যোগিনীতন্ত্ৰঃ ১১.১৭-১৮)

কালিকাপুৰাণৰ (অধ্যায় ৩৮) মতে বিষ্ণুৰ নিৰ্দেশত বিদেহদেশৰ ৰাজকুমাৰ নৰকে প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰ আক্ৰমণ কৰি ইয়াৰ অধিপতি ঘটক নামৰ অসুৰক বধ কৰে আৰু ইয়াৰ অধিবাসী কিৰাতসকলক সাগৰৰ তীৰ পৰ্যন্ত অপসাৰণ কৰি প্ৰাগ্‌জ্যোতিষত নিজৰ ৰাজ্য স্থাপন কৰে। আনুমানিক খ্ৰীঃপূঃ তৃতীয় বা দ্বিতীয় শতিকাত প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ ৰাজপাট দখল কৰা এই ভৌমবংশীয় ৰজা নৰকে বহুকেইজন শাস্ত্ৰজ্ঞ ব্ৰাহ্মণপণ্ডিতক ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা আনি প্ৰাগ্‌জ্যোতিষত বহুৱাইছিল বুলি পণ্ডিতসকলে অনুমান কৰে। নৰক আছিল শাস্ত্ৰজ্ঞ বেদপন্থী লোক আৰু তেওঁৰ দিনতে প্ৰাগ্‌জ্যোতিষত সংস্কৃত ভাষা তথা বৈদিক ধৰ্ম-সংস্কৃতিয়ে প্ৰসাৰতা লাভ কৰে। নৰকৰ পিছত পুত্ৰ ভগদত্ত আৰু নাতি বজ্ৰদত্ত ৰজা হোৱাৰ কথা 'মহাভাৰত'ত (সভাপৰ্ব, দ্ৰোণপৰ্ব) উল্লেখ আছে যদিও, এই বিষয়ে কোনো ঐতিহাসিক তথ্য পাবলৈ নাই। কাৰণ ইতিহাসকাৰসকলে খ্ৰীষ্টীয় চতুৰ্থ শতিকাৰ মাজভাগ অথবা পঞ্চম শতিকাৰ পৰাহে প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ ইতিহাস ৰচনা কৰিছে।

আনুমানিক চতুৰ্থ অথবা পঞ্চম শতিকাৰ পৰা আৰম্ভ হোৱা প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ ইতিহাসত সংলগ্ন হোৱা নৰক, ভগদত্ত তথা বজ্ৰদত্ত আদি পৌৰাণিক ৰজাসকলৰ বিষয়ে কোনো চিন বৰ্তমানে পোৱা নাযায়। তেওঁলোকৰ পৰৱৰ্তী হিচাপে স্বীকৃত বৰ্মনবংশীয় ৰজাসকলৰ ৰাজত্বৰ পৰাই প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ ইতিহাস টনা হৈছে। পুষ্যবৰ্মন (খ্ৰীঃ ৪৩০) হৈছে এই বংশৰ প্ৰথমজন ঐতিহাসিক ৰজা। এই ৰজাসকলে প্ৰণয়ন কৰা শাসনসমূহেই এই প্ৰান্তৰ সংস্কৃত চৰ্চাৰ উমান দাঙি ধৰে।

গৱেষকসকলৰ মতে ভাৰতৰ পূৰ্বোত্তৰ প্ৰান্তত আৰ্যসভ্যতাৰ বিকাশৰ লগে লগে বৈদিকসভ্যতা তথা সংস্কৃত ভাষাই ঠন ধৰি উঠে। আৰ্যসভ্যতাৰ পদাৰ্পণ আৰু বিকাশৰ সময়ৰে পৰা প্ৰাচীন প্ৰাগ্‌জ্যোতিষত আৰ্যসকলৰ মাজত সংস্কৃত ভাষাই কথোপকথনৰ ভাষা হিচাপে স্থিতি লাভ কৰে বুলি বিভিন্ন ঐতিহাসিক সমলে সাক্ষ্য দাঙি ধৰে। উৰ্বৰ ভাষা হিচাপে সেইসময়ত সংস্কৃত ভাষাক চাৰিটা মুখ্য স্থানত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল— (১) সাহিত্য ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত, (২) প্ৰশাসনিক কাম-কাজত, (৩) ধৰ্মীয় (বিশেষকৈ আৰ্যসকলৰ) কৰ্মৰাজিৰ ক্ষেত্ৰত আৰু (৪) পাৰস্পৰিক সংযোগৰ ক্ষেত্ৰত।

প্ৰাচীন কামৰূপ অথবা প্ৰাগ্জ্যোতিষত সংস্কৃত চৰ্চাৰ বাটকটীয়া হিচাপে শিলালেখ সমূহকেই ধৰা যায়। এতিয়ালৈকে উপলব্ধ শিলালেখসমূহৰ ভিতৰত বৰ্মন বংশীয় সুৰেন্দ্ৰবৰ্মা অথবা মহেন্দ্ৰবৰ্মাৰ (৪৫০-৪৮৫ খ্ৰীঃ) 'উমাচল শিলালেখ'খনেই হৈছে এই ঠাইত আৱিষ্কৃত প্ৰাচীনতম লিখিত অভিলেখ। সংস্কৃত ভাষাত লিখিত এই শিলালেখখন খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চম শতিকাত ৰচিত বুলি অনুমান কৰা হৈছে। এই শাসনখনত মহাৰাজ সুৰেন্দ্ৰবৰ্মা বা মহেন্দ্ৰবৰ্মাৰ দ্বাৰা ভগৱান বলভদ্ৰৰ এটি গুহা (মন্দিৰ) নিৰ্মাণৰ কথা কোৱা হৈছে—

মহাৰাজাধিৰাজ শ্ৰী সুৰেন্দ্ৰ বৰ্মণা কৃতম্।
ভগৱতঃ বলভদ্ৰ স্বামিনায় ইদং গুহম্।।

ইয়াৰ পৰাই অনুমান কৰিব পাৰি যে, প্ৰাচীন কামৰূপত খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চম শতিকাৰ পৰাই সংস্কৃত চৰ্চাৰ বিকাশ ঘটিছিল।

১.৪ শিলালেখ অথবা শাসনত সংস্কৃত চৰ্চা

ইতিমধ্যে কৈ অহা হৈছে যে অসমপ্ৰান্তত সংস্কৃতচৰ্চাৰ প্ৰথম নিদৰ্শন শিলালেখত পোৱা গৈছে। সংস্কৃতভাষাত থকা ৰজা সুৰেন্দ্ৰবৰ্মাৰ 'উমাচল শিলালেখ'খনেই হৈছে প্ৰাচীন কামৰূপৰ প্ৰথম শিলালেখ। আনহাতে খণ্ডিত ৰূপত পোৱা 'নগাজৰী খনিকৰ গাঁও শিলালেখ'খনো একে সময়ৰে বুলি পণ্ডিতসকলে অনুমান কৰে। খণ্ডিত ৰূপত উদ্ধাৰ হোৱা এই শিলালেখখনৰ সংস্কৃত বাক্যবোৰ এনেধৰণৰ— "ন ন চ ৰা..../মাহন্তৰো ব্ৰহ্মদত্তঃ বাজিশ্চেহামি/পূৰ্বেণ দিব্ৰুমুক্খণ্ডঃ সীমা পশ্চিমতো/ন্যগ্ৰোধপাদপশ্চায়ম্/কীৰ্ত্যতং..../উক্তঞ্চ যাৱৎকীৰ্তিৰ্মনুষ্য....।"

খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চম শতিকাৰ পৰা প্ৰায় দ্বাদশ শতিকালৈকে ভৌমবংশীয় ৰজাসকলে বিভিন্ন ৰূপেৰে শাসনস্বৰূপে শিলালেখ অথবা তাম্ৰলেখসমূহ তৈয়াৰ কৰি থৈ গৈছে। এতিয়ালৈকে আৱিষ্কৃত হোৱা প্ৰায় ২২ খন শৈল তথা তাম্ৰ শাসনত গদ্য আৰু পদ্য মিশ্ৰিত সংস্কৃত ভাষাৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়। এই ২২ খন শাসনৰ নাম তথা আনুমানিক সময় তলত দিয়া হ'ল ঃ

ক্ৰঃসংখ্যা	শাসনৰ নাম	সময়
১।	উমাচল শিলালেখ (সুৰেন্দ্ৰবৰ্মা)	খ্ৰী. পঞ্চম শতিকা
২।	বৰগঙ্গা শিলালেখ (ভূতিবৰ্মা)	খ্ৰী. ষষ্ঠ শতিকা
৩।	ডুবি তাম্ৰপত্ৰ (ভাস্কৰবৰ্মা)	খ্ৰী. সপ্তম শতিকা
৪।	নালন্দা পত্ৰ (ভাস্কৰবৰ্মা)	খ্ৰী. সপ্তম শতিকা
৫।	নিধানপুৰ তাম্ৰপত্ৰ	খ্ৰী. সপ্তম শতিকা
৬।	তেজপুৰ শিলালেখ (হৰ্জৰবৰ্মা)	খ্ৰী. নৱম শতিকা
৭।	হায়ুংথল তাম্ৰপত্ৰ (হৰ্জৰবৰ্মা)	খ্ৰী. নৱম শতিকা

৮।	তেজপুৰ তাম্রপত্র (বনমাল)	খ্রী. নৱম শতিকা
৯।	পৰ্বতীয়া তাম্রপত্র (বনমালবৰ্মদেৱ)	খ্রী. নৱম শতিকা
১০।	উত্তৰ বৰবিল তাম্রপত্র (বলবৰ্মন দেৱ)	খ্রী. নৱম শতিকা
১১।	নগাঁও তাম্রপত্র (বলবৰ্মন দেৱ)	খ্রী. নৱম শতিকা
১২।	বৰগাঁও তাম্রপত্র (ৰত্নপাল)	খ্রী. একাদশ শতিকা
১৩।	শুৱালকুছি তাম্রপত্র (ৰত্নপাল)	খ্রী. একাদশ শতিকা
১৪।	গৌহাটি তাম্রপত্র (ইন্দ্রপাল)	খ্রী. একাদশ শতিকা
১৫।	শুৱালকুছি তাম্রপত্র (ইন্দ্রপাল)	খ্রী. একাদশ শতিকা
১৬।	গছতল তাম্রপত্র (গোপালবৰ্মন)	খ্রী. একাদশ শতিকা
১৭।	খানামুখ তাম্রপত্র (ধৰ্মপাল)	খ্রী. দ্বাদশ শতিকা
১৮।	শুভাংকৰ পাটক তাম্রপত্র (ধৰ্মপাল)	খ্রী. দ্বাদশ শতিকা
১৯।	পুষ্পভদ্রা তাম্রপত্র (ধৰ্মপাল)	খ্রী. দ্বাদশ শতিকা
২০।	কমৌলি তাম্রপত্র (বৈদ্যদেৱ)	খ্রী. দ্বাদশ শতিকা
২১।	অসম ফলি (বল্লভদেৱ)	খ্রী. দ্বাদশ শতিকা

এই শাসনসমূহত ব্যৱহাৰ হোৱা সংস্কৃত অতি মাৰ্জিত আৰু ব্যাকৰণসন্মত। অৱশ্যে দুই এক ক্ষেত্ৰত ব্যাকৰণবহিৰ্ভূত প্ৰয়োগো দেখিবলৈ নোপোৱা নহয়, যিটো অৱশ্যে লিপিকাৰসকলৰ অনভিজ্ঞতাৰ কথাত বিচাৰ কৰিব পাৰি। অভিলেখসমূহত ইন্দ্ৰাবজ্ৰা, স্ৰগ্ধৰা, শাৰ্দুলবিক্ৰীড়িত আদি লৌকিক ছন্দৰ সমাৱেশ ঘটিছে। উপমা, ৰূপক, অনুপ্ৰাস আদি অলংকাৰ প্ৰয়োগে শাসনসমূহক অধিক আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে। এই শাসনসমূহত পৌৰাণিক দেৱ-দেৱীৰ বৰ্ণনা, ৰজাসকলৰ পূৰ্বপুৰুষৰ বৰ্ণনা, প্ৰাকৃতিক বৰ্ণনা, পৃষ্ঠপোষক ৰজাসকলৰ দান-দক্ষিণা আদিৰ বৰ্ণনা এই অঞ্চলত হোৱা সংস্কৃত চৰ্চাৰ প্ৰাচীনতম নিদৰ্শন।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

প্ৰাচীন অসমৰ শিলালেখ অথবা তাম্ৰপত্ৰসমূহৰ বিষয়বস্তু কেনেধৰণৰ? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

....

....

....

১.৫ প্ৰাচীন অসমৰ সংস্কৃত গ্ৰন্থ

ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰাচীন গ্ৰন্থসমূহৰ উদ্ধৃতিৰ ভিত্তিত এইটো প্ৰতীয়মান হয় যে প্ৰাগ্‌জ্যোতিষ অথবা প্ৰাচীন কামৰূপত খ্ৰীষ্টৰ জন্মৰ আগতেই সংস্কৃতচৰ্চাৰ আৰম্ভণি

হৈছিল। কিন্তু এই সময়ছোৱাৰ সংস্কৃতচৰ্চাৰ কোনো নিদৰ্শন পাবলৈ নাই। ‘শতপথ ব্ৰাহ্মণ’ গ্ৰন্থৰ ‘অগ্নি-বিদেঘ মাধৱ’ আখ্যান (৪.১.১৭), শাংখ্যায়ন-গৃহ্যসংগ্ৰহ, ‘মহাভাৰত’ৰ ‘নৰক-আখ্যান’, ‘মহাভাৰত’ত থকা ভগদত্তৰ উল্লেখ, পুৰাণত থকা নৰক বৰ্ণনা, বাণৰ কাহিনী, পুৰাণৰ প্ৰাগ্‌জ্যোতিষ তথা কামৰূপৰ প্ৰসঙ্গ, কালিদাসৰ ‘ৰঘুবংশ’ত থকা প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ বৰ্ণনা, বাণভট্টৰ ‘হৰ্ষচৰিত’ত থকা ভাস্কৰবৰ্মাৰ বৰ্ণনা আদি ঘটনা-পৰিঘটনাই প্ৰাচীন কামৰূপৰ সংস্কৃত চৰ্চাৰ আভাস দাঙি ধৰে।

এই সময়ছোৱাত ৰচিত সংস্কৃত গ্ৰন্থসমূহ হয়তো বা প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ, বতৰৰ পৰিৱৰ্তন, বানপানী আদিৰ কৰাল গ্ৰাসৰ বাবে বিলুপ্ত হৈ গৈছে। আনহাতে, মোগলৰ বাৰে বাৰে আক্ৰমণ, তথা মানৰ আক্ৰমণৰ ফলতো পুথিসমূহ নষ্ট হৈ যোৱাৰ সম্ভাৱনাও নথকা নহয়।

১.৫.১ পালকাপ্যৰ হস্ত্যায়ুৰ্বেদ

এতিয়ালৈকে উপলব্ধ হোৱা মুনি পালকাপ্যৰ দ্বাৰা ৰচিত ‘হস্ত্যায়ুৰ্বেদ’ নামৰ গজচিকিৎসা বিষয়ক গ্ৰন্থখনকেই অসম প্ৰান্তত ৰচিত হোৱা প্ৰথমখন সংস্কৃত গ্ৰন্থ বুলি ধৰা হৈছে। এই গ্ৰন্থখন খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চম-ষষ্ঠ শতিকাৰ ভিতৰত ৰচনা কৰা হৈছে বুলি অনুমান কৰা হয়।

হাতীৰ চিকিৎসা বিষয়ক এই গ্ৰন্থখনত মুঠ ১১৬টা অধ্যায় আছে। ‘মহাভাৰত’ আদি গ্ৰন্থৰ পৰা বুজা যায় যে হিমালয়ৰ পাদদেশত থকা উত্তৰপূৰৰ এই অঞ্চলত হাতীৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। ৰজাসকলৰ সেনানীত হাতীৰ সংযোজন বহুল পৰিমাণে আছিল। নিধানপুৰ তাম্ৰপত্ৰত থকা উল্লেখ অনুসৰি এগৰাকী ৰাজকুমাৰে এই অঞ্চলত হাতীৰ পৰিচৰ্যাৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিছিল—

‘জ্ঞাত্বা গজানাং কিনয়োন্নয়য়ক্ৰমতথা
হয়ানাং কুলশীলসৌষ্ঠৱং।”

এই হিমালয়ৰ পাদদেশত লৌহিত্যৰ পাৰত সামগায়ন নামৰ এজন মুনিৰ আশ্ৰম আছিল। তেওঁৰেই পুত্ৰ পালকাপ্যই হস্তীবিষয়ক এই গ্ৰন্থখন প্ৰণয়ন কৰিছিল। গ্ৰন্থখনৰ প্ৰথম অধ্যায়ত পালকাপ্যই আত্মপৰিচয় দি কৈছে যে, তেওঁৰ গোত্ৰ আছিল ‘কাপ্য’ আৰু তেওঁ নিৰতভাৱে হাতী ‘পালন’ কৰিছিল। সেয়েহে তেওঁৰ নাম হৈ পৰিছিল— ‘পালকাপ্য’—

পালনাদ্ গজযুথস্য কাপ্যেগোত্ৰেণ এৱ চ।
পালকাপ্য ইতি খ্যাতঃ সৰ্বলোকেষু নিশ্চিতঃ। (১.১.৫৫)

পালকাপ্যৰ গ্ৰন্থখন চাৰিটা স্থানকত বিভক্ত। সেইকেইটা হৈছে— মহাৰোগ, ক্ষুদ্ৰৰোগ, শল্যচিকিৎসা আৰু উত্তৰস্থানক।

জানি থোৱা ভাল

১। উমাচল শিলালেখনক অসমৰ প্ৰথম শিলালেখ বুলি কোৱা হয়।

২। এতিয়ালৈকে অসমত ২২ খন শাসন উপলব্ধ হৈছে।

৩। 'হস্ত্যায়ুৰ্বেদ' পালকাপ্য মুনিয়ে ৰচনা কৰিছিল।

৪। 'হস্ত্যায়ুৰ্বেদ'ত ১১৬টা অধ্যায় আছে।

১.৫.২ কালিকাপুৰাণ

পুৰাণসাহিত্যলৈ প্ৰাচীন প্ৰাগ্জ্যোতিষৰ উল্লেখনীয় অৱদান আছে। খ্ৰীষ্টীয় নৱম-দশম শতিকাৰ ভিতৰত এই গ্ৰন্থখন ৰচনা কৰা হৈছিল। অষ্টাদশ উপ-পুৰাণৰ অন্তৰ্গত এই উপ-পুৰাণখনক 'কালীপুৰাণ' বুলিও কোৱা হয়। এই পুৰাণখনে শক্তি আৰাধনাৰ জনপ্ৰিয়কৰণত বিশেষকৈ দেৱী কামাখ্যাস্তুতিৰ বিস্তৃতিত বিশেষ অৰিহণা যোগাইছে।

'কালিকাপুৰাণ'ত ৯০টা অধ্যায় আছে। ঋষি মাৰ্কণ্ডেয় আৰু মুনিসকলৰ কথোপকথনৰ জৰিয়তে এই পুৰাণৰ কাহিনীভাগ উপস্থাপিত হৈছে। এসময়ত কমথাদি মুনিসকলে ঋষি মাৰ্কণ্ডেয়ক কেনেকৈ কালীয়ে শিৱক বিমোহিত কৰিছিল, কেনেকৈ দক্ষৰ কন্যাৰূপে সতীৰ জন্ম হৈছিল, এই প্ৰশ্নসমূহ সুধিছিল। এই প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰত ঋষি মাৰ্কণ্ডেয়ই 'কালিকাপুৰাণ'ত কামদেৱৰ প্ৰেমৰ দেৱতা হিচাপে শক্তি, সামৰ্থ তথা শিৱক বিমোহিত কৰাৰ বাবে তেওঁ কেনেকৈ প্ৰস্তুত হৈছিল, তাৰ বৰ্ণনা দিয়া হৈছে।

গ্ৰন্থখনিৰ প্ৰথমতে হৰি, মহামায়া তথা পুৰুষোত্তমক স্তুতি কৰা হৈছে। গ্ৰন্থখনত শাক্তধৰ্মীয় মতবাদ, দৰ্শন আদি আলোচনা কৰাৰ লগতে শক্তিৰ অধিষ্ঠাতৃ দেৱী নীলাচলবাসিনী কামাখ্যাৰ গুণ-গান তথা তেওঁৰ ভিন্ন ৰূপ যেনে ভৈৰৱী, কালী, চামুণ্ডী আদিৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। গ্ৰন্থখনত কামৰূপৰ নদ-নদী, পাহাৰ-ভৈয়াম, জন-অৰণ্য, তীৰ্থস্থান আদিৰ বিস্তৃত বৰ্ণনা পোৱা যায়। ঐতিহাসিক বৰ্ণনাৰ লগতে 'কালিকাপুৰাণ'ত কামৰূপৰ ভৌগোলিক বৰ্ণনাও পোৱা যায়। 'কালিকাপুৰাণ'এ পোনপ্ৰথমে কামৰূপ ৰাজ্যৰ বহিঃসীমা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি দিছে। এই ক্ষেত্ৰত উক্তপুৰাণত থকা বৰ্ণনা স্মৰণযোগ্য।

"বহুৰোকা নাম নদী কৰতোয়া প্ৰদক্ষিণে।
উত্তৰশ্ৰাৱনী চাস্তে তত্ পূৰ্ৱম্ কামৰূপকম্।।" (কালিকাপুৰাণ, ৭৮.৭)

ৰস, অলংকাৰ, গুণ, ৰীতি আদি সাহিত্যিক উপাদানেৰে সমৃদ্ধ এই গ্ৰন্থখনৰ ৫৫-৭০ অধ্যায়ত মা কামাখ্যাৰ উপাসনাৰ বিভিন্ন উপাচাৰ তথা পদ্ধতিসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। শেষৰ অধ্যায়সমূহত 'মহাভাৰত'ৰ ৰাজধৰ্ম, কৌটিল্যৰ অৰ্থশাস্ত্ৰ তথা কামন্দকীয় 'নীতিসাৰ'ৰ আধাৰত ৰাজনীতিৰ আলোচনা কৰা হৈছে।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

'কালিকাপুৰাণ'ত কোনবোৰ বিষয় সামৰা হৈছে? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

....

....

....

১.৫.৩ অন্যান্য পুৰাণ

'কালিকাপুৰাণ'ৰ উপৰিও প্ৰাচীন কামৰূপত 'স্বল্পমৎস্যপুৰাণ' নামৰ আন এখন পুৰাণ ৰচনা কৰা হৈছিল। আনুমানিক নৱম-দশম শতিকাত এই পুৰাণখন ৰচিত হৈছিল। কামৰূপ আৰু গৌড় দেশৰ স্মৃতি-নিবন্ধকাৰসকলে এই পুৰাণখনৰ পৰা উদ্ধৃতি দিয়া দেখিবলৈ পোৱা গৈছে। আনহাতে, আনুমানিক ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্দ্ধত 'ধৰ্মপুৰাণ' নামৰ আন এখন পুৰাণো এই কামৰূপত ৰচিত হৈছিল বুলি জনা গৈছে।

১.৬ তন্ত্ৰসাহিত্য

প্ৰাগ্‌জ্যোতিষ অথবা কামৰূপ তন্ত্ৰসাহিত্যৰ বাবে বিখ্যাত আছিল। তন্ত্ৰ বা আগম সাহিত্য অসমত ভালেমান সংখ্যাত ৰচনা কৰা হৈছিল।

১.৬.১ যোগিনীতন্ত্ৰ

প্ৰাচীন কামৰূপত ৰচনা কৰা তন্ত্ৰসাহিত্যসমূহৰ ভিতৰত 'যোগিনীতন্ত্ৰ' অন্যতম। গ্ৰন্থখনৰ ৰচনা-কাল সম্বন্ধে সমালোচকসকলৰ মাজত মতবিৰোধ থাকিলেও, আভ্যন্তৰীণ আৰু বাহ্য প্ৰমাণৰ ভিত্তিত গ্ৰন্থখন খ্ৰীষ্টীয় দ্বাদশ শতিকাৰ পৰা খ্ৰীষ্টীয় সপ্তদশ শতিকাৰ বুলি ঠাৱৰ কৰা হৈছে। তন্ত্ৰসাহিত্যৰ বৈশিষ্ট্যই হৈছে শিৱ আৰু পাৰ্বতীৰ সংলাপ। 'যোগিনীতন্ত্ৰ'তো শিৱ আৰু পাৰ্বতীৰ সংলাপ দেখিবলৈ পোৱা যায়। 'যোগিনীতন্ত্ৰ'ক তন্ত্ৰসমূহৰ ৰজা বুলি অভিহিত কৰা হৈছে।

'যোগিনীতন্ত্ৰ' দুটা ভাগত বিভক্ত। প্ৰথম ভাগটোৰ নাম পূৰ্বাধ, য'ত ১৯টা পটল অৰ্থাৎ অধ্যায় আছে; আৰু দ্বিতীয় ভাগটোৰ নাম উত্তৰাৰ্ধ, য'ত ১৬টা পটল পোৱা গৈছে। এইখন গ্ৰন্থৰ সৰ্বমুঠ শ্লোকৰ সংখ্যা প্ৰায় ৩৪০০টা।

শিৱ আৰু পাৰ্বতীৰ সংবাদেৰে 'যোগিনীতন্ত্ৰ' প্ৰাৰম্ভ হৈছে। গ্ৰন্থখনৰ প্ৰথম ভাগ গুৰুৰ প্ৰশংসাৰে আৰম্ভ হৈছে। কালী, মহাবিদ্যা, সৎকৰ্মৰ সম্পাদন আদি বিষয়ৰ যথাযথ বৰ্ণনা কৰাৰ পাছতে জপ, হোম আদি সম্পন্ন কৰিবলৈ উৎকৃষ্ঠ ঠাইসমূহৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। এই প্ৰসঙ্গতে কামাখ্যা দেৱীৰ স্থানক সৰ্বোৎকৃষ্ট পবিত্ৰ স্থান বুলি কোৱা হৈছে। গ্ৰন্থখনৰ ১১তম পটলৰ পৰা ১৫তম পটললৈ প্ৰাচীন কামৰূপৰ সামাজিক, ৰাজনৈতিক তথা ধাৰ্মিক অৱস্থা বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

গ্ৰন্থখনৰ দ্বিতীয় ভাগত মূলতঃ প্ৰাচীন কামৰূপৰ ধৰ্মীয় উপাসনা কৰা স্থানসমূহ, পবিত্ৰ অনুষ্ঠান তথা ইয়াৰ লগত সম্বন্ধিত বিষয়সমূহ উপস্থাপন কৰা হৈছে। ভাৰতবৰ্ষৰ চাৰিখন প্ৰধান ধৰ্মীয় পীঠ ক্ৰমে উদ্দিয়ানক সত্যযুগৰ, পূৰ্ণশৈলক ত্ৰেতাযুগৰ, জালন্ধৰক দ্বাপৰ যুগৰ আৰু কামৰূপ বা কামাখ্যাক কলিযুগৰ বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে।

'যোগিনীতন্ত্ৰ'ত প্ৰাচীন ভাৰতবৰ্ষৰ সকলো ধাৰ্মিক উপাসনাৰ স্থানসমূহৰ ভিতৰত কামাখ্যাক মুখ্য শক্তিপীঠ বুলি কোৱা হৈছে। দেশৰ অন্যান্য প্ৰান্তৰ দেৱীৰ অৱস্থান বিৰল হ'লেও কামৰূপৰ প্ৰত্যেক ঘৰতে দেৱীয়ে অৱস্থান কৰে বুলি এইখন গ্ৰন্থত স্পষ্টকৈ কোৱা হৈছে— 'অন্যত্ৰ বিৰলা দেৱী কামৰূপে গৃহেগৃহে।' লৌহিত্য নদীৰ তীৰ্থৰাজ এই গ্ৰন্থত বৰ্ণিত হৈছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে থকা অশ্বক্লান্ত তথা হাজোৰ হয়গ্ৰীৱ মাধৱ নামৰ ঠাইখিনিক উৎকৃষ্ট ধাৰ্মিক উপাসনাস্থল বুলি বৰ্ণনা কৰা হৈছে। গ্ৰন্থখনৰ দ্বিতীয় অধ্যায়ত প্ৰাচীন কামৰূপৰ আশে-পাশে থকা ঠাইসমূহৰ প্ৰাকৃতিক বৰ্ণনা দিয়া হৈছে। লৌহিত্যৰ বাহিৰেও কৰতোয়া, পিচ্ছিলা, গংগা, সৰস্বতী, গোমতী, কাবেৰী, যমুনা আদি নদীৰ নৈসৰ্গিক বৰ্ণনা গ্ৰন্থখনত পোৱা যায়।

'যোগিনীতন্ত্ৰ'ত প্ৰাচীন কামৰূপৰ সামাজিক, ৰাজনৈতিক তথা ভৌগোলিক ব্যাখ্যা অতি সাৱলীল ৰূপত উপস্থাপন কৰা হৈছে। প্ৰাচীন কামৰূপৰ চাৰিসীমা ইয়াত এনেদৰে দিয়া হৈছে যে নেপালৰ কাঞ্চনপৰ্বতৰ পৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰলৈ আৰু কৰতোয়া নদীৰ পৰা দিক্কৰবাসিনীলৈকে কামৰূপৰাজ্য বিস্তৃত—

"নেপালস্য কাঞ্চনাদ্ৰিং ব্ৰহ্মপুত্ৰস্য সংগমন্।
কৰতোয়াং সমাশ্ৰিত্য যাৱদ্দিকৰবাসিনীম্।।
উত্তৰস্যাং কুঞ্জগিৰিঃ কৰতোয়াঞ্চ পশ্চিমে।
তীৰ্থশ্ৰেষ্ঠা দিক্ষুনদী পূৰ্বস্যাং গিৰিকন্যকে।।
দক্ষিণে ব্ৰহ্মপুত্ৰস্য লাক্ষায়াঃ সংগমাৱধিঃ।
কামৰূপ ইতি খ্যাতঃ সৰ্বশাস্ত্ৰেষু নিশ্চিতঃ।। (যোগিনীতন্ত্ৰ ঃ ১/১১/১৬-১৮)

১.৬.২ কামাখ্যা তন্ত্ৰ

মধ্যযুগত অসমত ৰচিত এখন তন্ত্ৰ সাহিত্য হৈছে 'কামাখ্যাতন্ত্ৰ'। এই তন্ত্ৰখনত ১০টা পটল আছে। তন্ত্ৰখন শিৱ আৰু পাৰ্বতীৰ কথোপকথনেৰে আৰম্ভ হৈছে। গ্ৰন্থখনৰ দ্বিতীয় পটলত মন্ত্ৰোদ্ধাৰ, তৃতীয় পটলত চক্ৰচিন্তা, চতুৰ্থ পটলত মন্ত্ৰ, পঞ্চম পটলত গুৰু, ষষ্ঠ পটলত পঞ্চতত্ত্ব, সপ্তম পটলত শত্ৰুৰ বিনাশ, অষ্টম পটলত পুৰ্ণাভিষেক, নৱম পটলত মোক্ষকৰ্ম আৰু দশম পটলত মা কামাখ্যা আৰু কালিকাৰ কথা আলোচনা কৰা হৈছে।

১.৬.৩ অন্যান্য তন্ত্ৰ

'উত্তৰতন্ত্ৰ' নামৰ আন এখন তন্ত্ৰৰ কথা পোৱা যায় য'ত ১০টা পটল তথা ২১০টা মন্ত্ৰ আছে।

প্ৰাচীন অসমৰ লগত জড়িত 'গৰাক্ষ' বা 'বৃহৎগৰাক্ষতন্ত্ৰ' নামৰ আন এখন তন্ত্ৰ পোৱা যায়, যিখন ১৬ শতিকাৰ আগতে ৰচনা কৰা হৈছিল বুলি অনুমান কৰা হৈছে।

১.৭ ধৰ্মশাস্ত্ৰ

হিন্দুসকলৰ সামাজিক, গাৰ্হস্থ্য তথা ধৰ্মীয় জীৱনশৈলী সুকলমে চলাই নিবলৈ, বিধি-বিধায়ক কিছুমান গ্ৰন্থ ভাৰতবৰ্ষত ৰচিত হৈছিল, যিবোৰক 'ধৰ্মশাস্ত্ৰ' বা 'স্মৃতি' নামেৰে অভিহিত কৰা হৈছে। মনুস্মৃতি, যাজ্ঞৱল্ক্যস্মৃতি, নাৰদস্মৃতি আদি স্মৃতিশাস্ত্ৰই ভাৰতীয় আৰ্যসকলৰ জীৱনপদ্ধতি নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল। পৰৱৰ্তীকালত ভাৰতীয় আৰ্যসকলৰ গোট গোটকৈ বসবাসৰ স্থান সাল-সলনি হোৱাৰ বাবে স্থানীয় পৰম্পৰাৰ নতুন নতুন স্মৃতিশাস্ত্ৰ ৰচিত হ'বলৈ ধৰে। সেয়েহে স্থানীয় আচাৰ-ব্যৱহাৰ, পৰম্পৰা আদিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভাৰতবৰ্ষত বিভিন্ন ধৰ্মশাস্ত্ৰসম্প্ৰদায় গঢ় লৈ উঠিছিল।

প্ৰাচীন কামৰূপতো ধৰ্মশাস্ত্ৰ ৰচনাৰ পৰম্পৰা গঢ় লৈ উঠিছিল। কামৰূপৰ স্মৃতিকাৰ বা পদ্ধতিকাৰ সকলে তদানীন্তন সমাজ ব্যৱস্থাক লৈ ভাৰতীয় মূল সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ লগত সংগতি ৰাখি ধৰ্মশাস্ত্ৰ ৰচনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। যাৰফলত প্ৰাচীন কামৰূপত এটা সুকীয়া ধৰ্মশাস্ত্ৰ সম্প্ৰদায় গঢ় লৈ উঠিছিল। পৰৱৰ্তী কালত এই সম্প্ৰদায়টোৰ নাম দিয়া হৈছিল 'কামৰূপীয় ধৰ্মশাস্ত্ৰসম্প্ৰদায়'। এই সম্প্ৰদায়টোৱে ভাৰতবৰ্ষত অন্যান্য প্ৰান্তত প্ৰচলিত নীতি-নিয়মতকৈ এই কামৰূপপ্ৰান্তত কিছু নতুন বিধি-নিয়মৰ ভিত্তিত স্থানীয় পৰম্পৰা অনুসৰি কৰ্ত্তব্যৰ বিধান দিছিল। প্ৰাচীন কামৰূপত কেতিয়াৰ পৰা ধৰ্মশাস্ত্ৰ ৰচনাৰ পৰম্পৰা আৰম্ভ হৈছিল সঠিককৈ ক'ব নোৱাৰিলেও খৃষ্টাব্দ দশম শতিকাত ৰচনা কৰা স্মৃতিশাস্ত্ৰৰ উমান পোৱা যায় এই প্ৰান্তত।

প্ৰাচীন কামৰূপৰ কেইগৰাকীমান স্মৃতিকাৰ হৈছে সৎকৰি বিশ্বেশ্বৰ (১২ শতিকাৰ পূৰ্বৰ), ধৱলেশ্বৰ (১২ শতিকাৰ পূৰ্বৰ), বিমলবোধ বা দেৱবোধ (১৩ শতিকাৰ পূৰ্বৰ), নাৰায়ণসৰ্বজ্ঞ বা সৰ্বজ্ঞ (১২ শতিকাৰ আগৰ), অন্ধুকভট্ট (১৪ শতিকাৰ আগৰ); যুগলোকাচাৰ্য (১৪ শতিকাৰ পূৰ্বৰ), শংখধ্বৰ আদি। এই স্মৃতিকাৰসকলৰ কেৱল নামটোহে জনা যায়, তেওঁলোকৰ ৰচনা এতিয়ালৈকে উদ্ধাৰ হোৱা নাই।

আনহাতে, যিসকল ধৰ্মশাস্ত্ৰকাৰৰ নামৰ লগতে তেওঁলোকৰ ৰচনাৰাজিও পোৱা যায়, তেওঁলোকৰ ভিতৰত কেইগৰাকীমান প্ৰমুখ হৈছে— বেদাচাৰ্য্য বা সংবৎসৰ (১২৫০-১৩৫০ খ্ৰীষ্টাব্দ); নীলাম্বৰাচাৰ্য্য (১২৬০-১৩৫০ খ্ৰীষ্টাব্দ); ৰাজগুৰু দামোদৰ মিশ্ৰ (১৪০০-১৪৮০ খ্ৰীষ্টাব্দ); পীতাম্বৰসিদ্ধান্তবাগীশভট্টাচাৰ্য্য (১৫২৫-১৬১৫ খ্ৰীষ্টাব্দ) আদি।

তাৰোপৰি, এনে কিছুমান স্মৃতিশাস্ত্ৰ বা নিৱন্ধশাস্ত্ৰৰ নাম পোৱা যায়, যাৰ গ্ৰন্থকাৰৰ নাম এতিয়ালৈকে উদ্ধাৰ কৰিব পৰা যোৱা নাই। ইয়াৰে ভিতৰত কেইখনমান প্ৰমুখ হৈছে— তাৎপৰ্য্যনিৰন্ধ, মৎস্যসূক্ত, কালিকাপুৰাণ (৯ম শতিকা), স্বল্পমৎস্যপুৰাণ (১১ শতিকাৰ পূৰ্বৰ), ধৰ্মপুৰাণ, স্মৃতিমীমাংসা, স্মৃতিপদ্ম (১৪শ শতিকা); আঙ্গিঁৰসসংহিতা (১৪ শতিকাৰ পূৰ্বৰ), যোগিনীতন্ত্ৰ (১৫ শতিকাৰ পূৰ্বৰ), হৰগৌৰীসংবাদ বা হৰগৌৰি তন্ত্ৰ (১৫ শতিকাৰ আগত), গৃহ্যপাৰস্কৰ (১৫ শতিকাৰ পিছত) আদি।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

ধৰ্মশাস্ত্ৰসমূহে সমাজত কেনেকুৱা প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

....

....

....

জানি থোৱা ভাল

৫। খ্ৰীষ্টীয় নৱমশতিকাত 'কালিকাপুৰাণ' ৰচিত হয়।

৬। 'যোগিনীতন্ত্ৰ'ত ৩৫টা অধ্যায় আছে।

৭। 'কৰতোয়া' হ'ল প্ৰাচীন অসমৰ এখন নদী।

৮। 'যোগিনীতন্ত্ৰ'ৰ বাহিৰে প্ৰাচীন অসমত ৰচিত হোৱা আন এখন তন্ত্ৰ হ'ল 'কামাখ্যাতন্ত্ৰ'।

১.৮ সাৰাংশ (Summing Up)

এই অধ্যায়টোৰ পৰা এইটো জনা গ'ল যে, অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰা প্ৰাগ্‌জ্যোতিষপুৰত অথবা কামৰূপ বা প্ৰাচীন অসমত এটা সংস্কৃত চৰ্চাৰ পৰিবেশ গঢ়ি উঠিছিল। খ্ৰীষ্টীয় চতুৰ্থ শতিকামানৰ পৰাই শিলালেখ বা তাম্ৰলেখ শাসনবোৰৰ দ্বাৰাই অসমত সংস্কৃত চৰ্চাৰ উমান পোৱা যায়। বিভিন্ন ৰজাৰ শাসনকালত প্ৰণয়ন কৰা এই অভিলেখসমূহ সংস্কৃত চৰ্চাৰ এক উৎকৃষ্ট নিদৰ্শন। লেখসমূহৰ পিছতে প্ৰাচীন অসমত তন্ত্ৰসাহিত্য, পুৰাণসাহিত্য, ধৰ্মশাস্ত্ৰ আদিৰ ৰচনাৰ সাক্ষ্য পোৱা যায়। অসমত ৰচিত 'যোগিনীতন্ত্ৰ' এখন উল্লেখযোগ্য তন্ত্ৰসাহিত্য, য'ত অসমৰ ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক, সাংস্কৃতিক তথা সামাজিক ইতিহাস দেখিবলৈ পোৱা যায়। পুৰাণসাহিত্য হিচাপে প্ৰাচীন অসমৰ বুকুত ৰচিত হোৱা 'কালিকাপুৰাণ' এখন উল্লেখনীয় পুৰাণ, যিখনক প্ৰধান উপ-পুৰাণৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। এই সাহিত্যসমূহে প্ৰমাণ কৰে যে

প্ৰাচীন অসমত অতি সুন্দৰৰূপত সংস্কৃতচৰ্চা কৰা হৈছিল, যি চৰ্চাই পৰৱৰ্তী সময়ৰ অসমৰ কিছু পৰিমাণে দিক্‌নিৰ্ণয় কৰে।

১.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

প্ৰঃ১ ঃ অসমৰ সংস্কৃত চৰ্চাৰ প্ৰাৰম্ভিক ধাৰাৰ ওপৰত এটি আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্ৰঃ২ ঃ শিলালেখ নাইবা শাসনবোৰত কেনেদৰে সংস্কৃতচৰ্চা বিদ্যমান আছিল? আলোচনা কৰক।

প্ৰঃ৩ ঃ 'হস্ত্যায়ুৰ্বেদ'ৰ ওপৰত এটি চমুটোকা লিখক।

প্ৰঃ৪ ঃ 'কালিকাপুৰাণ'ৰ বিষয়বস্তু আলোচনা কৰক।

প্ৰঃ৫ ঃ 'যোগিনীতন্ত্ৰ'ৰ বিষয়ে এটি টোকা প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰঃ৬ ঃ অসমত ধৰ্মশাস্ত্ৰৰ চৰ্চা সম্বন্ধে এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক।

১.১০ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

গোস্বামী, মালিনী, অসমত সংস্কৃত চৰ্চাৰ ইতিহাস, গুৱাহাটী ঃ অসম সাহিত্য সভা, ১৯১৮।

Shastri, Biswanarayan, Sanskrit in Assam Through the Ages. New Delhi: Rashtriya Sanskrit Sanstha, 1998.

Sharma, Mukunda Madhava. Inscriptions of Ancient Assam. Guwahati : Gauhati University, 1978.

Sarma, Narendra Nath. An Aspect of the Cultural Heritage of Assam. Guwahati : Bani Prakash Mandir, 2012

* * *

দ্বিতীয় বিভাগ
শংকৰদেৱ আৰু উত্তৰ-শংকৰদেৱৰ কালৰ
অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্য

বিভাগৰ গঠন ঃ

২.১ ভূমিকা (Introduction)
২.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
২.৩ বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ সংস্কৃত চৰ্চা
২.৪ শংকৰদেৱ (১৪৪৯-১৫৬৮)
২.৪.১ শংকৰদেৱৰ মৌলিক সংস্কৃত সাহিত্য
২.৪.১.১ ভক্তিৰত্নাকৰ
২.৪.১.২ অংকীয়া নাটৰ সংস্কৃত শ্লোক
২.৪.১.৩ সংস্কৃত দেৱভটিমা
২.৪.১.৪ সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অনুবাদ
২.৫ শংকৰদেৱৰ সমসাময়িক কবিসকলৰ সংস্কৃতলৈ অৱদান
২.৫.১ মাধৱদেৱ (১৪৮৯-১৫৯৬)
২.৫.২ হৰিদেৱ (১৪২৬-১৫৪৬)
২.৫.৩ ভট্টদেৱ (১৫৫৮-১৬৩৮)
২.৬ সংস্কৃত কাব্য সাহিত্য
২.৭ সংস্কৃত নাটক
২.৮ শব্দশাস্ত্ৰ অথবা ব্যাকৰণ
২.৯ ছন্দশাস্ত্ৰ
২.১০ স্মৃতিশাস্ত্ৰ
২.১১ সাৰাংশ (Summing Up)
২.১২ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
২.১৩ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

২.১ ভূমিকা (Introduction)

ইতিমধ্যে আগৰ অধ্যায়ত আলোচনা কৰা হৈছে যে, অসম অথবা প্ৰাচীন কামৰূপত সংস্কৃত ভাষা-সাহিত্যৰ চৰ্চা নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে চলি আহিছে বহু যুগৰ পৰা। পঞ্চদশ শতিকাৰে পৰা মধ্যযুগৰ অসমত ৰাজনৈতিক পৃষ্ঠপোষকতাত তথা সামাজিক-বৌদ্ধিক পটভূমিত সংস্কৃতচৰ্চাই বিস্তাৰ লাভ কৰিছিল। বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ মুখ্য উদ্দেশ্যই আছিল কৃষ্ণভক্তিৰ ৰস প্ৰচাৰ কৰা। সেই উদ্দেশ্যেৰে তেওঁলোকে সাধাৰণ জনসাধাৰণৰ

মাজত ভক্তিৰসাত্মক সংস্কৃত সাহিত্যৰাজিক অনুবাদ প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেৰে বোৱাই দিছিল। 'ভাগৱত পুৰাণে'ই আছিল সেই আন্দোলনৰ মূল স্ৰোত। শংকৰদেৱ প্ৰমুখ্যে তেওঁৰ সমসাময়িক তথা তেওঁৰ পৰৱৰ্তী সময়ৰ কবিসকলে এই ভাগৱত গ্ৰন্থৰ অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰাই নহয়, এই পুৰাণক আধাৰ হিচাপে লৈ বিভিন্ন নাটক, বৰগীত, কাব্য, গীত আদি ৰচনা কৰিছিল। এই নাট বা কাব্যসমূহত বৈষ্ণৱ কবিসকলে নিজে লিখা সংস্কৃত শ্লোক তথা কাব্যৰ সংযোজন ঘটাইছিল। এই কবিসকল নিজেও সংস্কৃত ভাষা-সাহিত্যৰ অগাধ পণ্ডিত আছিল। তেওঁলোকে যদিও অসমীয়া ভাষাত সাহিত্য ৰচনা কৰিছিল, তথাপিও তেওঁলোকৰ সাহিত্যৰাজিত সংস্কৃত ভাষাৰ গুঞ্জন শুনিবলৈ পোৱা যায়। কোচ ৰজাসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত প্ৰাচীন অসমত সংস্কৃত ভাষাই ৰাজমৰ্যদা লাভ কৰিছিল। কোচ ৰজা নৰনাৰায়ণ সংস্কৃত ভাষা সাহিত্যৰ প্ৰতি অতি উৎসাহী আছিল। তেওঁৰ ভাতৃ শুক্লধ্বজে নিজেও সংস্কৃত চৰ্চা কৰিছিল। আহোম ৰজা ৰুদ্ৰসিংহয়ো সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিতৰ ওচৰত শাস্ত্ৰজ্ঞান লাভ কৰিছিল। সেয়েহে অসমৰ মধ্যযুগৰ সময়ছোৱাত সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিভিন্ন শাখাত শাস্ত্ৰ ৰচিত হৈছিল। সেই সময়ত কাব্য-নাটক, ব্যাকৰণ, ধৰ্মশাস্ত্ৰ, দৰ্শন, আয়ুৰ্বেদ, জ্যোতিষ্ আদি বিভিন্ন শাখাত সাহিত্য ৰচনা হোৱাৰ সম্ভেদ পোৱা যায়।

এই অধ্যায়টোত শংকৰদেৱ তথা উত্তৰ শংকৰদেৱ কালৰ অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ চৰ্চাৰ বিষয়ে সংক্ষেপে আলোচনা কৰা হৈছে। ইয়াত পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা সপ্তদশ শতিকামানলৈ যিখিনি সংস্কৃত সাহিত্য প্ৰাচীন অসমত ৰচিত হৈছিল থুলমূলভাৱে তাৰেই এটি আভাস দিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

২.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটিৰ অধ্যয়নৰ অন্তত আপোনালোকে—

- মধ্যযুগৰ অসমত সংস্কৃত চৰ্চাৰ বিষয়ে আভাস পাব,
- শংকৰদেৱৰ সংস্কৃত সাহিত্য চৰ্চা বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব,
- উত্তৰ শংকৰদেৱ কালৰ সংস্কৃত চৰ্চাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব,
- অসমৰ ব্যাকৰণ চৰ্চাৰ আভাস পাব,
- অসমৰ স্মৃতিকাৰসকলে প্ৰণয়ন কৰা সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ পৰিচয় পাব।

২.৩ বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ সংস্কৃত চৰ্চা

অসমৰ ইতিহাসত ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ পৰা অষ্টাদশ শতিকালৈ বিস্তৃত সময়খিনিক মধ্যযুগ বুলি কোৱা হৈছে। মধ্যযুগৰ সাহিত্যখিনিত বৈষ্ণৱধৰ্মৰ প্ৰভাৱেৰে প্ৰভাৱান্বিত। খ্ৰীষ্টীয় পোন্ধৰ শতিকাৰ দ্বিতীয়াৰ্দ্ধৰ পৰা সোতৰ শতিকাৰ দ্বিতীয়াৰ্দ্ধ —এই দুই শতিকাৰ সাহিত্যই অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত এক গৌৰৱপূৰ্ণ স্থান অধিকাৰ কৰিছে। শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ নেতৃত্বত গঢ় লৈ উঠা নৱবৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ মুখ্য উদ্দেশ্যই আছিল বৈষ্ণৱ

সাহিত্য সৃষ্টিৰ জৰিয়তে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰসাৰ তথা প্ৰচাৰ। নৰবৈষ্ণৱ সাহিত্য আছিল এক প্ৰকাৰৰ অনুপ্ৰেৰণামূলক সাহিত্য। এই সাহিত্যৰ জৰিয়তে ভক্তিমাৰ্গৰ উপস্থাপনৰ বাবে বৈষ্ণৱ কবিসকলে সংস্কৃত ভাষাৰ আশ্ৰয় লৈছিল।

বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ উদ্দেশ্যই আছিল জনমানসত ভক্তিধৰ্মৰ প্ৰচাৰ কৰা। নৰবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ কবিসকলৰ সাৰগ্ৰন্থ আছিল 'ভাগৱতপুৰাণ'। আনহাতে নৰবৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ বিশেষ লক্ষণীয় সাহিত্যিক অৱদানটো আছিল— আঞ্চলিক সাহিত্যৰ বিকাশ তথা অনুবাদ সাহিত্যৰ প্ৰচলন। 'ভাগৱতপুৰাণ' আদি ভক্তিমাৰ্গৰ মূল গ্ৰন্থসমূহ আছিল সংস্কৃত ভাষাত ৰচিত। মধ্যযুগীয় অসমত সাধাৰণ মানুহে এই ভাষা ক'ব পৰা নাছিল তথা ভালদৰে বুজিবও পৰা নাছিল। যাৰবাবে বৈষ্ণৱকবিসকল সংস্কৃতভাষাৰ পণ্ডিত হৈও তেওঁলোকৰ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ আহিলা হিচাপে মূল সংস্কৃত ভাষাক দূৰত ৰাখি স্থানীয় ভাষাৰ সহায় ল'ব আৰম্ভ কৰিছিল। অৱশ্যে এইসময়ৰ বৈষ্ণৱ পণ্ডিত কিছুমানে কিছু কিছু মৌখিক সাহিত্য সংস্কৃত ভাষাত ৰচনা কৰিছিল। তদুপৰি, তৎকালীন সমাজৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবে এইসকল পণ্ডিতে সংস্কৃত ভাষাৰ মূল গ্ৰন্থসমূহ অসমীয়া (ব্ৰজাবুলি) আদি আঞ্চলিক ভাষালৈ ভাঙনি কৰিছিল।

অসমৰ ভক্তিবাদৰ অন্যতম কাণ্ডাৰী অনন্ত কন্দলীৰ কথাই প্ৰমাণ কৰে যে, সেই সময়ৰ বৈষ্ণৱ কবিসকল সংস্কৃত ভাষাৰ পণ্ডিত আছিল আৰু তেওঁলোকে সংস্কৃত ভাষাত কাব্য বা অন্যান্য গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিবলৈ সমৰ্থ আছিল। তেওঁ কৈছে যে—

'শ্লোক সংস্কৃতে আমি লিখিবাক ভাল জানি
তথাপি কৰিলোঁ পদবন্ধ।
স্ত্ৰী শূদ্ৰ আদি যত জানোক পৰম তত্ত্ব
শ্ৰৱণত মিলোক আনন্দ।।'

(শ্ৰীমদ্ভাগৱত, দশম স্কন্ধ, পদ ১৬০২০৮)

ৰামৰায় বিৰচিত 'গুৰুলীলা' গ্ৰন্থৰ মতে দামোদৰদেৱেও 'কথাবন্ধে এক খণ্ড ভাগৱত' ৰচনা কৰিবলৈ ভট্টদেৱক নিৰ্দেশ দিয়াৰ সময়ত কৈছিল—

'পূৰ্বে মহাপুৰুষে কৰিলা দশ স্কন্ধ।
কীৰ্তন ভটিমা ছবি দুলড়ী সুছন্দ।।
তাত কৰি সুগম কৰিয়ো ভাগৱত।
স্ত্ৰী শূদ্ৰ সৰ্বলোকে বুঝে যেন যত।।'

এই কথা অনস্বীকাৰ্য যে শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ আদি বৈষ্ণৱ কবিসকল সংস্কৃত ভাষাৰ সুপণ্ডিত আছিল। তথাপি তেওঁলোকৰ পাণ্ডিত্যলৈ চাই শংকৰদেৱৰ সময়ত বা উত্তৰ শংকৰদেৱৰ কালত যিমানখিনি সংস্কৃত সাহিত্য প্ৰণয়ন হ'ব লাগিছিল অসমত সিমানখিনি হোৱা নাছিল যেন বোধ হয়। তথাপিও এই সময়ত ছন্দ, ব্যাকৰণ, কাব্য, স্মৃতি আদি বিষয়ৰ বিভিন্ন গ্ৰন্থ সংস্কৃত ভাষাত ৰচিত হৈছিল।

২.৪ শংকৰদেৱ (১৪৪৯-১৫৬৮)

বৰদোৱাৰ ওচৰৰ আলিপুখুৰী গাঁৱত জন্মগ্ৰহণ কৰা শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ ১৫শ শতিকাত অসমত ধৰ্ম, দৰ্শন, সাহিত্য, সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত নৱজাগৰণৰ সূচনা কৰা এজন মহাপুৰুষ তথা প্ৰসিদ্ধ বৈষ্ণৱ গুৰু। শিশুকালত বাৰ বছৰমান বয়সত এইজনা মহাপুৰুষে মহেন্দ্ৰ কন্দলী নামৰ বিদগ্ধ সংস্কৃত পণ্ডিতগৰাকীৰ অধীনত সংস্কৃত চৰ্চা কৰিছিল। বিভিন্ন ঠাই পৰিভ্ৰমণ কৰি একশৰণ নামধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰা মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ বাবে বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ সাহিত্য সৃষ্টি কৰিছিল।

সংস্কৃত ভাষাৰ এগৰাকী সুপণ্ডিত মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ সাহিত্য প্ৰধানতঃ 'ভাগৱত'ৰ ওপৰত আধাৰিত, 'কথাগুৰুচৰিত' (দফা ৬৩)ৰ মতে কাব্যৰসিক শংকৰদেৱৰ বিভিন্ন শাস্ত্ৰত বুৎপত্তি থকাৰ লগতে তেওঁ সংস্কৃত ভাষাৰ মহাসমুদ্ৰ মন্থন কৰি গভীৰ শাস্ত্ৰজ্ঞান লাভ কৰিছিল। মধ্যযুগৰ ভাৰতীয় ভক্তি আন্দোলনৰ ব্যাপকতাৰ সময়ত সংস্কৃতত ৰচিত বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ বিপুল অধ্যয়ন তথা থলুৱা সমাজৰ দায়বদ্ধতাই তেওঁৰ সাহিত্য সাধনাৰ পথ নিৰ্দিষ্ট কৰিছিল। তেওঁৰ সাহিত্যৰাজিৰ মূল উৎস হৈছে— 'ভাগৱতপুৰাণ', 'হৰিবংশ', 'মাৰ্কণ্ডেয়পুৰাণ', 'গৰুড়পুৰাণ', 'ব্ৰহ্মপুৰাণ' আদি। শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ সমগ্ৰ ৰচনাৰেই মুখ্য বিন্দু হ'ল ভক্তিৰস। সেইকাৰণে মহাপুৰুষৰ ৰচনাসমগ্ৰক ভক্তিসাহিত্য বুলি ক'লেও ভুল নহয়।

২.৪.১ শংকৰদেৱৰ মৌলিক সংস্কৃত সাহিত্য

শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে তিনিটা ভাষাত সাহিত্য ৰচনা কৰিছে— অসমীয়া, সংস্কৃত আৰু ব্ৰজাৱলী। 'শ্ৰীমদ্ভাগৱত'ৰ অনুবাদ, বিভিন্ন কাব্য, বৰগীত, ঘোষা আদি থলুৱা ভাষাত পোৱা যায়। 'ভক্তিৰত্নাকৰ'ৰ সুদীৰ্ঘ টীকা, অংকীয়া নাটত সন্নিৱিষ্ট ১৭৯টা স্বৰচিত শ্লোক, এটি দেৱ ভটিমা সংস্কৃত ভাষাত ৰচিত। অংকীয়া নাট্যসমূহৰ ভাষা ঘাইকৈ ব্ৰজাৱলী।

২.৪.১.১ ভক্তিৰত্নাকৰ

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ দ্বাৰা সংকলিত আৰু সম্পাদিত একমাত্ৰ সংস্কৃত গ্ৰন্থখন হৈছে 'ভক্তিৰত্নাকৰ'। শংকৰদেৱে পাটবাউসীত বাস কৰাৰ সময়তে তেওঁৰ দ্বাৰা প্ৰচাৰিত 'একশৰণভক্তি'ৰ নিয়ম অনুসৰি ভক্তিতত্ত্বৰ আকৰসমূহ 'পুৰাণসূৰ্য্য', 'ভাগৱত পুৰাণ' আদি বিভিন্ন শাস্ত্ৰৰ পৰা সংকলন কৰি এই সংস্কৃত গ্ৰন্থখন প্ৰণয়ন কৰে। পাটবাউসীত থকা সময়ত কণ্ঠভূষণৰ যোগেদি বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসীৰ দ্বাৰা সংকলিত 'ৰত্নাৱলী' গ্ৰন্থখন লাভ কৰাৰ পিছত 'ভক্তিৰত্নাকৰ' গ্ৰন্থখনৰ উল্লেখ কৰি মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে এইদৰে মন্তব্য কৰিছে— 'বোলে বিষ্ণুপুৰী মোৰ সঙ্গী, আগে পোৱা হ'লে শ্ৰমকৈ ৰত্নাকৰ নকৰোঁ এ তেওঁ আমাৰ ভেটা বান্ধা হৈছে, আগে পানী বলে ধানড়ালি হয়।' (শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ, ভূষণ দ্বিজ, পৃঃ ১৮৫)।

'ভক্তিৰত্নাকৰ' এখন প্ৰকৰণ অথবা সংগৃহীত গ্ৰন্থ। ইয়াত ভাগৱত সমন্বিতে কুৰিখনৰো অধিক গ্ৰন্থৰ ভক্তিপৰক শ্লোকসমূহ একত্ৰে সংকলন কৰি বিভিন্ন অধ্যায়ত বিভক্ত কৰা হৈছে। এই কথাখিনি গ্ৰন্থখনৰ প্ৰস্তাৱনাৰ শেষৰ দুটা শ্লোকত প্ৰকাশ পাইছে—

"সমুদ্ধৃতং ভাগৱতাভিধানদুগ্ধাম্বুধের্যন্নৱনীতপিণ্ডম্।
শ্ৰীশংকৰেণাচ্যুত কিঙ্কৰেণ বুদ্ধ্যা জুষধ্বং শিতয়া সুধীৰাঃ।।
সমস্তশাস্ত্ৰসংসাৰমুদ্ধৃত্য বিদধেৎ অধুনা।
ভক্তিৰত্নাকৰাখ্যং তত্ত্বসংগ্ৰহং শঙ্কৰঃ কিল।।"

ড° মহেশ্বৰ নেওগে সম্পাদনা কৰা সংস্কৰণটিত 'ভক্তিৰত্নাকৰ'ৰ মুঠ শ্লোকৰ সংখ্যা হৈছে ৫৭৩টা। আনহাতে 'আনন্দৰাম বৰুৱা ভাষা-কলা-সংস্কৃতি সংস্থা, অসম' (আবিলেক)ৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত 'অসমীয়া সাহিত্য বুৰঞ্জী'ৰ দ্বিতীয় খণ্ডত থকা 'ভক্তিৰত্নাকৰ'ৰ শ্লোকৰ সংখ্যা ৫৪৬ বুলি কোৱা হৈছে। ড° মহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত গ্ৰন্থখনত পোৱা অনুসৰি 'ভক্তিৰত্নাকৰ' গ্ৰন্থখনত সন্নিৱিষ্ট শ্লোকৰ বিভাগ এনেধৰণৰঃ (১) 'ভাগৱত পুৰাণ' (৪৫৬), (২) 'ভাগৱতভাৱাৰ্থদীপিকা' (শ্ৰীধৰ স্বামীকৃত ভাগৱত টীকা-১৯), (৩) 'বৃহন্নাৰদীয়পুৰাণ'-১৩, (৪) 'বৈষ্ণৱানন্দলহৰী'-১১, (৫) 'শ্ৰীমদ্ভগৱদ্‌গীতা'-১১, (৬) 'সুবোধিনী' (শ্ৰীধৰ স্বামীকৃত গীতাৰ টীকা)-১, (৭) 'বিষ্ণুপুৰাণ'-৭, (৮) 'যোগসাৰ'-৬, (৯) 'পদ্মপুৰাণ'-৬, (১০) 'নৰসিংহপুৰাণ'-৬, (১১) 'শংকৰাচাৰ্যৰ বিষ্ণুস্তোত্ৰ'-২, (১২) 'পাণ্ডৱীগীতা'-২, (১৩) 'বিষ্ণুধৰ্মোত্তৰপুৰাণ'-১, (১৪) 'কুৰ্মপুৰাণ'-১, (১৫) 'ব্ৰহ্মাণ্ডপুৰাণ'-১, (১৬) 'বামন পুৰাণ/গৰুড় পুৰাণ'-১, (১৭) 'প্ৰবোধচন্দোদয়' (শ্ৰীকৃষ্ণ মিশ্ৰপ্ৰণীত)-১। মহাপুৰুষে লিখা গ্ৰন্থখনত শ্লোকসমূহৰ উৎস সাধাৰণতে উল্লেখ কৰা আছে যদিও এক বুজন সংখ্যক শ্লোকৰ উৎস নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা হোৱা নাই। এনে শ্লোকৰ সংখ্যা ১৫টা মান হ'ব।

গ্ৰন্থখনিত মুঠ আঠত্ৰিশটা ভাগ (অধ্যায়) পোৱা যায়, যাক আঠত্ৰিশটা মাহাত্ম্য বুলি কোৱা হৈছে। এই অধ্যায়সমূহৰ পৰিচয় সংক্ষেপতে তলত দিয়া হ'ল—

(১) প্ৰথম অধ্যায় ঃ 'ভক্তিজ্ঞানপ্ৰদগুৰোঃ পূজ্যত্বম্' (ভক্তি জ্ঞানপ্ৰদ গুৰুৰ পূজ্যত্ব)। এই অধ্যায়টোত গুৰুৰ মাহাত্ম্যৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে। ভক্তিজ্ঞানৰ পথ দেখুওৱা গুৰুজন পৰম পূজ্য — এই কথাটো এই অধ্যায়টোত প্ৰতিপাদন কৰা হৈছে।

(২) দ্বিতীয় অধ্যায় ঃ 'নৃদেহমাহাত্ম্য' (নৃদেহৰ মাহাত্ম্য)। এই অধ্যায়টোত পৰমজ্ঞান আৰু ভক্তি লাভৰ সাধন (মাধ্যম) স্বৰূপ মানৱ দেহৰ প্ৰশংসা কৰা হৈছে। নৃদেহ শব্দটোৰ অৰ্থ হ'ল নৰৰ দেহ অৰ্থাৎ মানুহৰ দেহ।

(৩) তৃতীয় অধ্যায় ঃ 'সৎসংগমাহাত্ম্য' (সৎসংগৰ মাহাত্ম্য)। এই অধ্যায়ত 'ভক্তজনৰ সান্নিধ্যৰ মাহাত্ম্য বৰ্ণনা কৰা হৈছে। ভক্তৰ

সান্নিধ্যতে অথবা ভক্তৰ সেৱাৰ কালত 'হৰিকথা' শ্ৰৱণৰ সুযোগ ঘটে, এই কথা এই অধ্যায়টোত প্ৰকাশিত হৈছে।

(৪) চতুৰ্থ অধ্যায় ঃ 'সতাং লক্ষণম্' (সাধুৰ লক্ষণ)। এই অধ্যায়টোত সাধু বা সজ্জনৰ লক্ষণসমূহ বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

(৫) পঞ্চম অধ্যায় ঃ 'পৰমগতিপ্ৰদভজনীয়পৰমদেৱতাস্বৰূপনিৰূপণং মাহাত্ম্যঞ্চ' (পৰম গতিপ্ৰদ ভজনীয় পৰম দেৱতাৰ স্বৰূপ আৰু মাহাত্ম্য নিৰূপণ)। ইয়াত পৰমগতি প্ৰদান কৰিব পৰা একমাত্ৰ ভজনীয় দেৱতাৰূপে নাৰায়ণ-কৃষ্ণৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

(৬) ষষ্ঠ অধ্যায় ঃ 'শ্ৰীকৃষ্ণগুণকৰ্মনাম্নাং শ্ৰৱণমাহাত্ম্যম্' (শ্ৰীকৃষ্ণৰ গুণ, কৰ্ম আৰু নামৰ শ্ৰৱণ মাহাত্ম্য)। এই অধ্যায়ত পৰম পুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণৰ গুণ, কৰ্ম আৰু নাম শ্ৰৱণৰ মহিমা প্ৰকাশ কৰা হৈছে।

(৭) সপ্তম অধ্যায় ঃ 'শ্ৰীহৰেঃ কীৰ্তনমাহাত্ম্যম্' (শ্ৰীহৰিৰ কীৰ্তন মাহাত্ম্য)। এই অধ্যায়টোত হৰিৰ কীৰ্তনৰ মাহাত্ম্য বৰ্ণিত হৈছে।

(৮) অষ্টম অধ্যায় ঃ 'শ্ৰীহৰিস্মৰণমাহাত্ম্যম্' (শ্ৰীহৰিৰ স্মৰণ মাহাত্ম্য)। এই অধ্যায়টোত হৰিৰ স্মৰণৰ সুফল বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

(৯) নৱম অধ্যায় ঃ 'শ্ৰীকৃষ্ণাৰ্চননিৰ্ণয়ঃ' (শ্ৰীকৃষ্ণৰ অৰ্চনা নিৰ্ণয়)। এই অধ্যায়ত শ্ৰীকৃষ্ণৰ অৰ্চনাৰ উপায় বৰ্ণিত হৈছে। কেইটামান তুলসীপাত আৰু সামান্য পানী উৎসৰ্গ কৰিও কেনেদৰে হৰিক অৰ্চনা কৰিব পাৰি, তাৰেই বৰ্ণনা এই অধ্যায়টোত আছে।

(১০) দশম অধ্যায় ঃ 'ভগৱত্ভক্তিয়োগনিৰূপণম্' (ভগৱদ্ভক্তিযোগ নিৰ্ণয়)। ইয়াত শ্ৰীকৃষ্ণৰ সেৱাৰ জৰিয়তে ভগবদ্‌ভক্তি যোগৰ প্ৰতিপাদন কৰা হৈছে।

(১১) একাদশ অধ্যায় ঃ 'উত্তমাভাগৱতীভক্তিনিৰূপণম্' (উত্তমা ভাগৱতী ভক্তি নিৰ্ণয়)। এই অধ্যায়ত উত্তম অৰ্থাৎ শ্ৰেষ্ঠ ভাগবতী ভক্তিৰ বৈশিষ্ট্য নিৰূপণ কৰি দেখুওৱা হৈছে।

(১২) দ্বাদশ অধ্যায় ঃ 'অন্তৰঙ্গাভক্তিনিৰূপণম্' (অন্তৰঙ্গাভক্তি নিৰূপণ)। নিবিড় প্ৰেমস্বৰূপ অন্তৰঙ্গা ভক্তিৰ বিষয়ে এই অধ্যায়টোত কোৱা হৈছে।

(১৩) ত্ৰয়োদশ অধ্যায় ঃ 'নিৰ্গুণাভক্তিনিৰূপণম্' (নিৰ্গুণাভক্তি নিৰূপণ)। এই অধ্যায়টোত নিৰ্গুণ ভক্তিৰ স্বৰূপ ব্যাখ্যা কৰা হৈছে।

(১৪) চতুৰ্দশ অধ্যায় ঃ 'সপ্ৰেমাভক্তিনিৰূপণম্' (সপ্ৰেমভক্তি নিৰূপণ)। এই অধ্যায়টোত সপ্ৰেমা অৰ্থাৎ প্ৰেমসমন্বিত ভক্তিৰ স্বৰূপ নিৰ্ণয় কৰা হৈছে।

(১৫) পঞ্চদশ অধ্যায় ঃ ‘জ্ঞানাদীনাং চাতুৰ্ৰ্বিধ্যম্’ (সগুণ-নিৰ্গুণ ভেদে জ্ঞানাদিৰ চাৰি ভাগ)। এই অধ্যায়টিত সত্ত্ব, ৰজঃ আৰু তমঃ — এই তিনিগুণৰ ভেদ অনুযায়ী জ্ঞান আদিৰ চাৰিভাগ দেখুওৱা হৈছে।

(১৬) ষোড়শ অধ্যায় ঃ ‘উত্তমভক্তলক্ষণম্’ (উত্তম ভক্তৰ লক্ষণ)। এই অধ্যায়ত উত্তম ভক্ত অৰ্থাৎ শ্ৰেষ্ঠ ভক্তৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

(১৭) সপ্তদশ অধ্যায় ঃ ‘মধ্যমভক্তলক্ষণম্’ (মধ্যম ভক্তৰ লক্ষণ)। এই অধ্যায়ত মধ্যম পৰ্যায়ৰ ভক্তৰ লক্ষণসমূহ আলোচনা কৰা হৈছে।

(১৮) অষ্টাদশ অধ্যায় ঃ ‘প্ৰাকৃতভক্তলক্ষণম্’ (প্ৰাকৃত ভক্তৰ লক্ষণ)। এই অধ্যায়টোত সাধাৰণ বা প্ৰাকৃত ভক্তৰ লক্ষণসমূহ দিয়া হৈছে।

(১৯) ঊনবিংশ অধ্যায় ঃ ‘আচাৰভ্ৰষ্টভক্তমাহাত্ম্যম্’ (আচাৰভ্ৰষ্ট ভক্তৰ মাহাত্ম্য)। আচাৰহীন অৰ্থাৎ দুৰাচাৰীজনেও অনন্যা ভক্তিৰে ধৰ্মফলৰ অধিকাৰী হ’ব পাৰে বুলি এই অধ্যায়ত চৰ্চা কৰা হৈছে।

(২০) বিংশ অধ্যায় ঃ ‘ভক্তিপ্ৰাৰ্থনানিৰূপণম্’ (ভক্তি-প্ৰাৰ্থনা নিৰূপণ)। এই অধ্যায়টোত ভীষ্ম, বৃত্ৰ, নলকুবেৰ, মণিগ্ৰীৱ, বৃন্দাবনৰ গোপীবৃন্দ, কুন্তী, উদ্ধৱ আদিৰ দৰে ভক্তসকলৰ ভগৱানৰ প্ৰতি আগবঢ়োৱা প্ৰাৰ্থনাসমূহ একত্ৰ কৰি উপস্থাপন কৰা হৈছে।

(২১) একবিংশ অধ্যায় ঃ ‘কলেঃ পৰমধৰ্মনিৰূপণম্’ (কলিযুগত পৰম ধৰ্ম নিৰূপণ)। হৰি নামকেন্দ্ৰিক শ্ৰৱণ-কীৰ্তন সমন্বিত ভক্তিক কলিযুগৰ শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্মৰূপে এই অধ্যায়ত নিৰূপণ কৰা হৈছে।

(২২) দ্বাবিংশ অধ্যায় ঃ ‘জীৱপৰমাত্মাভেদ’ (জীৱাত্মা আৰু পৰমাত্মাৰ ভেদ)। এই অধ্যায়টোত পৰমাত্মা আৰু জীৱাত্মাৰ ভেদ দেখুওৱা হৈছে।

(২৩) ত্ৰয়োবিংশ অধ্যায় ঃ ‘শ্ৰীহৰিভক্তিহীনপৰমাজ্ঞানিনাং নিন্দা’ (হৰি ভক্তিহীন পৰম অজ্ঞানীৰ নিন্দা)। এই অধ্যায়টোত হৰিৰ প্ৰতি ভক্তিভাৱ নেদেখুওৱা অৰ্থাৎ ভক্তিহীন পৰম অজ্ঞানীসকলৰ নিন্দা কৰা হৈছে।

(২৪) চতুৰ্বিংশ অধ্যায় ঃ ‘ভক্তদ্বেষিণাং গতিঃ’ (ভগবদ্‌ভক্তদ্বেষীৰ গতি)। এই অধ্যায়টোত ভক্ত দ্বেষীসকলৰ পৰিণতি বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

(২৫) পঞ্চবিংশ অধ্যায় ঃ ‘ভক্তানামঙ্গপ্ৰশংসা’ (ভক্তসকলৰ অংগ প্ৰশংসা)। হৰি সেৱাৰ বাবে ব্যৱহৃত ভক্তৰ অংগ, যেনে চিত্ত, জিহ্বা, হস্ত আদি শাৰীৰিক অংশসমূহৰ অংগসমূহৰ প্ৰশংসা কৰা হৈছে।

(২৬) ষড়বিংশ অধ্যায় ঃ 'ভক্তানাং জন্মকৰ্মাদিপ্ৰশংসা' (ভক্তসকলৰ জন্ম-কৰ্ম প্ৰশংসা)। এই অধ্যায়ত ভক্তজনৰ জন্ম, কৰ্ম আদিৰ প্ৰশংসা কৰা হৈছে।

(২৭) সপ্তবিংশ অধ্যায় ঃ 'ভক্তিবৰ্জিতানাং জন্মকৰ্মাদিনিন্দা' (ভক্তিহীনৰ জন্ম-কৰ্মাদিৰ নিন্দা)। ইয়াত ভক্তিহীনজনৰ জন্ম, কৰ্ম আদিৰ নিন্দা কৰা হৈছে।

(২৮) অষ্টাবিংশ অধ্যায় ঃ 'বৃথাকথাকথনদোষ' (বৃথা কথা কথনত দোষ)। হৰিকথাৰ বাহিৰে অন্য কথাত মগ্ন হৈ থকাৰ দোষ এই অধ্যায়টোত ব্যাখ্যা কৰা হৈছে।

(২৯) ঊনত্ৰিংশ অধ্যায় ঃ 'অভক্তসঙ্গনিন্দা' (অভক্তৰ সঙ্গ নিন্দা)। এই অধ্যায়টোত অভক্তসংগৰ বৰ্জনীয়তা প্ৰতিপাদন কৰি অভক্তজনৰ হস্ত আদি অংগৰ নিন্দা কৰা হৈছে।

(৩০) ত্ৰিংশ অধ্যায় ঃ 'প্ৰায়শ্চিত্তগৰ্হণম্' (প্ৰায়শ্চিত্ত নিন্দা)। ইয়াত প্ৰায়শ্চিত্ত বিধানৰ বিফলতা বৰ্ণনা কৰা হৈছে। কেৱল হৰিৰ উপাসনাৰ যোগেদি সমস্ত পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত হয় বুলি এই অধ্যায়ত সূচনা দিয়া হৈছে।

(৩১) একত্ৰিংশ অধ্যায় ঃ 'প্ৰবৃত্তিমাৰ্গনিন্দনম্' (প্ৰবৃত্তি মাৰ্গৰ নিন্দা)। এই অধ্যায়ত বেদবিহিত প্ৰবৃত্তি মাৰ্গৰ বিষয়ে নিন্দাসূচক মন্তব্য কৰা হৈছে।

(৩২) দ্বাত্ৰিংশ অধ্যায় ঃ 'স্বৰ্গাদিসুখস্য হেয়ত্বম্' (স্বৰ্গাদি সুখৰ নিন্দা)। ইয়াত স্বৰ্গত লভ্য সুখৰ হেয়ত্ব প্ৰতিপাদন কৰা হৈছে।

(৩৩) ত্ৰয়স্ত্ৰিংশ অধ্যায় ঃ 'ভাৰতভূপ্ৰশংসা' (ভাৰত ভূমিৰ প্ৰশংসা)। ইয়াত সংগৃহীত শ্লোকেৰে পুণ্যভূমি ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰশস্তি গান কৰা হৈছে।

(৩৪) চতুস্ত্ৰিংশ অধ্যায় ঃ 'ভক্ত্যধিকাৰনিৰূপণম্' (ভক্তিৰ অধিকাৰী নিৰূপণ)। এই অধ্যায়ত ভক্তিযোগৰ অধিকাৰী পুৰুষৰ কথা কোৱা হৈছে।

(৩৫) পঞ্চত্ৰিংশ অধ্যায় ঃ 'বৈৰাগ্যৰ্থং ব্ৰহ্মলোকপৰ্য্যন্তস্য ভোগস্থানস্যানিত্যত্বকথনম্' (ব্ৰহ্মলোক পৰ্যন্ত ভোগস্থানৰ অনিত্যতা প্ৰতিপাদন)। এই অধ্যায়ত ব্ৰহ্মলোককে ধৰি সকলো ভোগস্থানৰ অনিত্যত্বৰ বাবে বৈৰাগ্যৰ প্ৰতিপাদন কৰা হৈছে।

(৩৬) ষট্‌ত্ৰিংশ অধ্যায় ঃ 'মায়াতৰণোপায়ঃ' (মায়া তৰণৰ উপায়)। এইটো অধ্যায়ত মায়াৰ পৰা পৰিত্ৰাণৰ উপায় বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

(৩৭) সপ্তত্ৰিংশ অধ্যায় ঃ 'শ্ৰীভাগৱতমাহাত্ম্যম্' (শ্ৰীভাগৱতৰ মাহাত্ম্য)। ইয়াত ভাগৱত পুৰাণৰ প্ৰশংসা পূৰ্বক মাহাত্ম্য কোৱা হৈছে।

(৩৮) অষ্টাত্ৰিংশ অধ্যায় ঃ 'যমনিয়মাঃ' (যম-নিয়ম কথন)। এই অধ্যায়টোত 'অহিংসা' আদি দ্বাদশ 'যম' আৰু 'শৌচ' আদি দ্বাদশ নিয়মৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

'ভক্তিৰত্নাকৰ' গ্ৰন্থত থকা উল্লেখনীয় বৈশিষ্ট্যটো হৈছে গুৰুজনে প্ৰণয়ন কৰা এটি সংস্কৃত টীকাৰ সংযোজন। প্ৰতিটো শ্লোকৰ তলত সংযোজন কৰা এই টীকাটো শংকৰদেৱৰ সংস্কৃত ৰচনাৰ অন্যতম নিদৰ্শন। এই টীকাটোত ভাগৱতৰ 'ভাৱাৰ্থদীপিকা' টীকাৰ প্ৰণেতা পৰম 'ভাগৱত' শ্ৰীধৰ স্বামীৰ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। গুৰুজনাই এই টীকাটোত 'অমৰকোষ', 'ভাগৱতপুৰাণ', 'পদ্মপুৰাণ', 'মহাভাৰত', 'ভগৱদ্গীতা', ঈশ আদি উপনিষদ, শ্ৰীধৰ স্বামীৰ 'ভাৱাৰ্থদীপিকা' তথা দুই এখন স্মৃতিৰ উদ্ধৃতি দিছে। তেওঁ তেওঁৰ সংস্কৃত টীকাটোৰ কোনো নাম দিয়া নাই, টীকাসহ সংকলিত গ্ৰন্থখনৰ নামেই 'ভক্তিৰত্নাকৰ'।

২.৪.১.২ অংকীয়া নাটৰ সংস্কৃত শ্লোক

শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে ছয়খন অংকীয়া নাট প্ৰণয়ন কৰিছে। এই নাটকেইখনৰ বিষয়বস্তু সংস্কৃত মূল গ্ৰন্থৰ পৰা লোৱা হৈছে। এই নাটসমূহত শংকৰদেৱ বিৰচিত ১৭৯টা সংস্কৃত শ্লোক পোৱা যায়, যাৰ ভিতৰত নান্দী শ্লোকবোৰ অন্যতম। নাটসমূহত থকা সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ সংখ্যা এনেধৰণৰ—

নাটকৰ নাম	**সংস্কৃত শ্লোকৰ সংখ্যা**
১। পত্নীপ্ৰসাদ	২
২। কালিদমন	২৪
৩। কেলিগোপাল	২৫
৪। ৰুক্মিণীহৰণ	৪৪
৫। পাৰিজাতহৰণ	৪৫
৬। ৰামবিজয়	৪১

এই শ্লোকসমূহ অতি সৰল, চুটি আৰু বৰ্ণনাত্মক। ইয়াত শব্দালংকাৰৰ ভিতৰত 'অনুপ্ৰাস'ৰ প্ৰাচুৰ্যৰ বিপৰীতে অৰ্থালংকাৰৰ ক্ষেত্ৰত 'ৰূপক' অলংকাৰৰ বহুল প্ৰয়োগ দৰ্শনীয়। শ্লোকসমূহত ছন্দৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত অনুষ্টুপ, ছন্দৰ প্ৰয়োগ চকুত পৰে। তদুপৰি শাৰ্দূলবিক্ৰীড়িত, উপেন্দ্ৰবজ্ৰা, উপজাতি, পুষ্পিতাগ্ৰা, বসন্ততিলক, মালিনী, ভূজঙ্গপ্ৰয়াত ছন্দৰ প্ৰয়োগ এই শ্লোকসমূহত দেখা যায়। শংকৰদেৱে এই সংস্কৃত নাটসমূহত কিছুমান স্বৰচিত সংস্কৃত বাক্য প্ৰয়োগ কৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে 'কেলিগোপাল' নাটকত 'কেলিগোপাল নামেদং নাটকং মুক্তিসাধকম্' —এই বাক্যটোৰ কথা ক'ব পাৰি।

২.৪.১.৩ সংস্কৃত দেৱভটিমা

শংকৰদেৱে জীৱনৰ শেষভাগত নৰনাৰায়ণৰ ৰাজসভাত থকা সময়ত তোটক ছন্দত এটি সংস্কৃত ভাষাত দেৱভটিমা ৰচনা কৰে। এই ভটিমাটোত বিষ্ণুৰ স্তুতিবাচক নটা শ্লোক পোৱা যায়। এই ভটিমাটোক 'তোটয়' বুলিও জনা যায়। 'কথাগুৰুচৰিত'ৰ মতে কোচ ৰজা নৰনাৰায়ণৰ ৰাজ দৰবাৰত প্ৰথমবাৰ উপস্থিত হৈয়ে শংকৰদেৱে সাত খলপাৰে এখলপ এখলপকৈ উঠি যোৱাৰ সময়ত তোটয় ছন্দত সংস্কৃত স্তোত্ৰটো ৰচনা কৰি যায়। এই স্তুতিটোত অনুপ্ৰাস নামৰ শব্দালংকাৰটোৰ সৈতে সন্দষ্টযমক নামৰ শব্দালংকাৰৰ সমাবেশ ঘটিছে। এই ছন্দটোৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে পূৰ্বৱৰ্তী পাদ বা চৰণৰ অন্তিম শব্দটোৱে পৰৱৰ্তী পদটোৰ আৰম্ভণি ঘটে। এই সংস্কৃত ভটিমাটোৰ লগত শ্ৰীশংকৰাচাৰ্য বিৰচিত শিৱাষ্টোক স্তোত্ৰৰ অতি নিকট সাদৃশ্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই দেৱভটিমাৰ দুটি শ্লোক তলত উদাহৰণৰ বাবে দিয়া হ'ল—

(১) মধুদানৱদাৰণদেৱবৰম্
বৰৱাৰিজলোচন চক্ৰধৰম্।
ধৰণিধৰধাৰণধ্যেয়পৰম্
পৰমাৰ্থৱিদ্যাশুভনাশকৰম্।।

(২) কৰচূৰ্ণিতচেদিপভূৰিভগম্
ভগভূষণকাৰ্চ্চিতপাদযুগম্।
যুগনায়কনাগৰৱেশৰুচিম্
ৰুচিৰাংশুপিধানশৰীৰ শুচিম্।।

জানি থোৱা ভাল

১। সংস্কৃত আমি জানো, কিন্তু অসমীয়াত আমি লিখিম— এই বুলি অনন্ত কন্দলীয়ে কৈছিল।
২। 'ভক্তিৰত্নাকৰ' শংকৰদেৱে লিখা সংস্কৃত গ্ৰন্থ।
৩। 'ভক্তিৰত্নাকৰ'ত ৩৮ টা অধ্যায় আছে।
৪। শংকৰদেৱে অংকীয়া নাটত স্বৰচিত ১৭৯ টা শ্লোক সন্নিৱিষ্ট কৰিছে।
৫। শংকৰদেৱে লিখা সংস্কৃত ভটিমাটোত 'সন্দষ্টযমক' শব্দালংকাৰ প্ৰয়োগ হৈছে।

২.৪.১.৪ সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অনুবাদ

শংকৰদেৱৰ সাহিত্য বহুলাংশে অনুবাদ সাহিত্য। সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ আধাৰত তেওঁৰ অনুবাদ সাহিত্যসমূহ দেখিবলৈ পোৱা যায়। কিন্তু তেওঁ কোনো সংস্কৃত গ্ৰন্থৰে আক্ষৰিক অনুবাদ কৰা নাই। পৌৰাণিক সাহিত্যক তেওঁ থলুৱা অসমীয়া সংস্কৃতি তথা পৰম্পৰাৰে সজাই স্বকীয় শৈলীৰে এইবোৰৰ অনুবাদ কৰিছিল।

শংকৰদেৱৰ জীৱনৰ এক অনন্য সাহিত্যকৃতি হৈছে সংস্কৃত 'শ্ৰীমদ্ভাগৱত'ৰ অনুবাদ। সুদীৰ্ঘ বাৰ বছৰ তীৰ্থ ভ্ৰমণ কৰি গীতা-ভাগৱতৰ আদৰ্শেৰে অনুপ্ৰাণিত হৈ একশৰণ নাম-ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ কাৰ্য আৰম্ভ কৰাৰ সময়ত মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে সংস্কৃত ভাগৱতৰ অনুবাদৰ কথা গভীৰভাৱে চিন্তা কৰিছিল। শংকৰদেৱে ভাগৱতৰ প্ৰথম স্কন্ধ, দ্বিতীয় স্কন্ধ, তৃতীয় স্কন্ধ (অনাদিপাতন), ষষ্ঠ স্কন্ধ (অজামিলউপাখ্যান), অষ্টম স্কন্ধ (অমৃতমন্থন আৰু বলিছলন), দশম স্কন্ধ (আদি আৰু কুৰুক্ষেত্ৰ), একাদশ স্কন্ধ (কৃষ্ণ প্ৰয়াণ আৰু নিমি নৱসিদ্ধসংবাদ) আৰু দ্বাদশ স্কন্ধৰ অনুবাদ কৰে।

শংকৰদেৱৰ পূৰ্বৱৰ্তী অপ্ৰমাদী কবি মাধৱ কন্দলীয়ে ৰামায়ণৰ অনুবাদ কৰিছিল। কিন্তু 'আদিকাণ্ড' আৰু 'উত্তৰাকাণ্ড'ৰ অনুবাদ তেওঁৰ দ্বাৰা হোৱা নাছিল বুলি চিন্তা কৰা হয়। শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে এই অনুবাদত উত্তৰাকাণ্ড সংযোজন কৰে আৰু আদিকাণ্ড মাধৱদেৱে অনুবাদ কৰি ৰামায়ণখন পূৰ্ণ কৰে। ৭৬২টি পদযুক্ত উত্তৰাকাণ্ডৰ ৰচনা শংকৰদেৱে পাটবাউসীত থকা কালত কৰিছিল।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ সংস্কৃত সাহিত্যৰাজি কেনেধৰণৰ?

....

....

....

২.৫ শংকৰদেৱৰ সমসাময়িক কবিসকলৰ সংস্কৃতলৈ অৱদান

শংকৰদেৱৰ সমসাময়িক তথা পৰৱৰ্তী বৈষ্ণৱ কবিসকলেও অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্যলৈ কিছু পৰিমাণে অৱদান আগবঢ়াই থৈ গৈছে। তেওঁলোকৰ সংস্কৃত মৌলিক গ্ৰন্থৰ অৱদান কম যদিও তেওঁলোকৰ সংস্কৃতত পাণ্ডিত্য আছিল আৰু তেওঁলোকে সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিভিন্ন শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন কৰিছিল।

২.৫.১ মাধৱদেৱ (১৪৮৯-১৫৯৬)

শংকৰদেৱৰ দৰে তেওঁৰ শিষ্য হিচাপে মাধৱদেৱো এগৰাকী বহুমুখী প্ৰতিভাৰ গৰাকী আছিল। তেওঁ ধৰ্মপ্ৰচাৰক, শাস্ত্ৰবেত্তা হোৱাৰ লগতে কবি, নাট্যকাৰ তথা সুগায়ক আছিল। তেওঁৰ সংস্কৃত সাহিত্যত দখল থকাৰ কাৰণেই তেওঁৰ কাব্যসমূহত সংস্কৃত সাহিত্যৰ উদ্ধৃতি মন কৰিবলগীয়া।

ভক্তিৰত্নাৱলী ঃ মাধৱদেৱৰ অন্যতম গ্ৰন্থ হৈছে 'ভক্তিৰত্নাৱলী'। এইখন এখন অনুবাদ গ্ৰন্থ। বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসীৰ সংস্কৃতভাষাত ৰচিত 'ভক্তিৰত্নাৱলী' গ্ৰন্থখন শংকৰদেৱৰ অনুৰোধমৰ্মে মাধৱদেৱে অনুবাদ কৰে। এই অনুবাদ আক্ষৰিক অনুবাদ নহয়, বৰঞ্চ

মাধৱদেৱে নিজস্ব বৈশিষ্ট্যৰে সেইখনৰ ভাৱানুবাদ কৰিছে। কৃষ্ণভক্তিৰ পৰম মাহাত্ম্য প্ৰচাৰ কৰি জগতত সকলো লোককে ভক্তিৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত কৰাই এই গ্ৰন্থৰ উদ্দেশ্য। এই গ্ৰন্থখনত তেৰটি 'বিৰচন' অৰ্থাৎ অধ্যায় আছে। এই অধ্যায় (বিৰচন) সমূহৰ বিষয়বস্তু এনেধৰণৰ— (১) প্ৰথম বিৰচন— ভক্তি সামান্য নিৰূপণ, (২) দ্বিতীয় বিৰচন— সৎসঙ্গ, (৩) তৃতীয় বিৰচন— ভক্তি বিশেষণ, (৪) চতুৰ্থ বিৰচন— শ্ৰৱণ, (৫) পঞ্চম বিৰচন— কীৰ্তন, (৬) ষষ্ঠ বিৰচন— স্মৰণ, (৭) সপ্তম বিৰচন— পাদসেৱন, (৮) অষ্টম বিৰচন— অৰ্চন, (৯) নৱম বিৰচন— বন্দন, (১০) দশম বিৰচন— দাস্য, (১১) একাদশ বিৰচন— সাখ্য, (১২) দ্বাদশ বিৰচন— আত্মনিবেদন, (১৩) ত্ৰয়োদশ বিৰচন— শৰণ। সম্ভৱতঃ সুন্দৰীদিয়াত থকা সময়তে মাধৱদেৱে 'ভক্তিৰত্নাৱলী'খনৰ অসমীয়া ভাঙনি কৰিছিল।

আদিকাণ্ড ৰামায়ণ ঃ মাধৱদেৱৰ কাব্য প্ৰতিভাৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ নিদৰ্শন হ'ল আদিকাণ্ড ৰামায়ণৰ অনুবাদ। মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণত আদিকাণ্ডটো অনুবাদেৰে যোগ দি মাধৱদেৱে ৰামায়ণখন সম্পূৰ্ণ কৰাত আগভাগ লৈছিল। গুৰু শংকৰৰ নিৰ্দেশ মানি ৰচনা কৰা এই কাণ্ডটি তেওঁ ১৪৯১ পদত ভাঙি উলিয়াইছিল।

নাট তথা ঝুমৰা ঃ মাধৱদেৱৰ প্ৰথম তথা পূৰ্ণাঙ্গ আকাৰৰ একমাত্ৰ নাটখন হৈছে 'অৰ্জুনভঞ্জন' বা 'দধিমথন'। বাকী চাৰিখন নাট হৈছে— চোৰধৰা, পিম্পৰা গুচোৱা, ভূমি লেটোৱা আৰু ভোজন বেহাৰ। এই চাৰিখনৰ ক্ষেত্ৰত 'নাট' শব্দটোৰ সলনি 'ঝুমৰা' শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কিয়নো এই নাটকেইখনত একোটা পূৰ্ণ কাহিনী দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। নৃত্য-গীতেৰে ভৰপূৰ একোটা নাটকীয় পৰিস্থিতিহে সেইবোৰ নাটত পোৱা যায়।

মাধৱদেৱৰ নাট বা ঝুমৰাসমূহত বিল্বমংগল নামৰ সংস্কৃত কবিগৰাকীৰ প্ৰভাৱ সুস্পষ্ট। এই নাট/ঝুমৰাসমূহত মাধৱদেৱে বিল্বমংগলৰ 'কৃষ্ণকৰ্ণামৃত' কাব্যখনৰ পৰা বহুকেইটা শ্লোক উদ্ধৃত কৰিছে। আনহাতে তেওঁ অনুষ্টুপ আৰু মন্দাক্ৰান্তা ছন্দেৰে শ্লোক সজাই ভোজন বেহাৰ ঝুমৰাত সংযোগ কৰিছে।

নামঘোষা ঃ 'নামঘোষা' গ্ৰন্থখন হৈছে মাধৱদেৱৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰচনা। এহেজাৰ ঘোষা থকা কাৰণে ইয়াক 'হেজাৰী ঘোষা' বুলিও কোৱা হয়। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ মহাপ্ৰয়াণৰ পিছত সুন্দৰীদিয়াত থকা কালত মাধৱদেৱে 'নামঘোষা'খনৰ ৰচনাৰ কাম সমাপ্ত কৰিছিল। 'নামঘোষাত' থকা এহেজাৰ ঘোষাৰ ভিতৰত প্ৰায় ছশমান শ্লোক প্ৰকৃততে 'ভাগৱতপুৰাণ', 'ভগৱদ্‌গীতা', 'বৃহন্নাৰদীয়পুৰাণ', 'বিষ্ণুপুৰাণ', 'বামনপুৰাণ' আদি সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ পৰা অনা শ্লোকৰ অনুবাদ।

২.৫.২ হৰিদেৱ (১৪২৬-১৫৪৬)

অসমৰ বৈষ্ণৱ পন্থাৰ গুৰুসকলৰ ভিতৰত হৰিদেৱ অন্যতম। তেওঁৰ দুখন সংস্কৃত প্ৰকৰণ গ্ৰন্থ পোৱা যায়।

ভক্তিৰসতৰঙ্গিনী ঃ হৰিদেৱৰ দ্বাৰা সংকলিত এখন সংস্কৃত গ্ৰন্থ হৈছে 'ভক্তিৰসতৰঙ্গিনী'। বিভিন্ন সংস্কৃত শাস্ত্ৰৰ পৰা অনা সৰ্বমুঠ ১০৯১টা শ্লোক ইয়াত সন্নিৱিষ্ট হৈছে। ইয়াত ১৩টা স্তৱক (অধ্যায়) পোৱা যায়। শ্লোকসমূহ মূলতঃ 'ভাগৱত' মহাপুৰাণ আৰু অন্যান্য পুৰাণৰ পৰা সংকলন কৰা হৈছে। ইয়াৰে প্ৰথম চাৰিটা স্তৱকত ভগৱান কৃষ্ণৰ গুণানুকীৰ্তন কৰা হৈছে। পঞ্চম স্তৱকত ভক্তিযোগ আৰু ষষ্ঠ স্তৱকত 'ক্ৰিয়াযোগাসাৰ' অনুসৰি সৃষ্টি প্ৰক্ৰিয়া বৰ্ণনা কৰা হৈছে। ভক্তিৰসতৰঙ্গিনী সম্পৰ্কে আটাইতকৈ উল্লেখনীয় কথাটো এয়ে যে, ইয়াত থকা শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া ভাঙনি গদ্যত কৰা হৈছে।

শৰণসংহিতা ঃ হৰিদেৱৰ দ্বাৰা বিৰচিত আন এখন প্ৰকৰণ গ্ৰন্থ হৈছে 'শৰণসংহিতা'। গ্ৰন্থখনত বিভিন্ন সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ পৰা চয়ন কৰা মুঠ ২৭৮টা শ্লোক আৰু সেইবোৰৰ সমান সংখ্যক পদ ভাঙনি আছে। গ্ৰন্থখন মুঠ বাইশটা স্তৱকত বিভক্ত।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

শংকৰদেৱৰ পৰৱৰ্তী কবিসকলৰ সংস্কৃত সাহিত্যলৈ অৱদান কেনেকুৱা?

....

....

....

২.৫.৩ ভট্টদেৱ (১৫৫৮-১৬৩৮)

অসমত নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ আন এজন প্ৰচাৰক, পাটবাউসী সত্ৰৰ অধিকাৰ আৰু ব্যাসকুছি সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাপক কবিৰত্ন বৈকুণ্ঠনাথ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য অসমীয়া সাহিত্যত 'ভট্টদেৱ' নামেৰে জনাজাত। অসমীয়া গদ্য সাহিত্যৰ জনক ভট্টদেৱক ভক্তসকলে আগবঢ়োৱা 'কবিৰত্ন' আৰু 'ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য' উপাধি দুটাতেই তেওঁৰ পাণ্ডিত্য প্ৰকাশিত হৈছে। দেৱ দামোদৰ গুৰুৰ মূলসত্ৰ পাটবাউসীত নীতি-নিয়ম আৰু শাস্ত্ৰৰ পঠন-পাঠনৰ মাজত নিমগ্ন ৰখা কবিৰত্নৰ ৰচনাৱলী মূলত দুটা ভাষাত পোৱা যায়— অসমীয়া আৰু সংস্কৃত। নিজৰ নামৰ উপৰি 'কৃষ্ণ ভাৰতী' ছদ্ম নামতো ভট্টদেৱে দুখন গ্ৰন্থ প্ৰণয়ন কৰিছিল— 'ভক্তিসাৰ' আৰু 'সন্ত নিৰ্ণয়'।

অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী প্ৰণেতাসকলে ভট্টদেৱৰ সাহিত্যৰাজিক এনেদৰে ভাগ কৰিছে—

(ক) আখ্যানমূলক ৰচনা— নন্দোৎসৱ

(খ) অনুবাদমূলক ৰচনা— শ্ৰীশ্ৰীবিষ্ণু সহস্ৰনাম, সাত্বত তন্ত্ৰ

(গ) নাম-প্ৰসঙ্গৰ পুথি— শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণ-লীলা-কীৰ্তন, প্ৰসঙ্গমালা

(ঘ) গীত— ভক্তিমূলক গীত, তত্বমূলক গীত তথা গুৰু দামোদৰদেৱৰ ৰূপ-গুণৰ বন্দনা আদি।

(ঙ) কথাবন্ধ— শ্ৰীভাগৱত কথা, শ্ৰীমদ্ভগৱদ্গীতাকথা, শ্ৰীভক্তিৰত্নাৱলী কথা।

(চ) সংস্কৃত প্ৰকৰণ গ্ৰন্থ— 'শ্ৰীমদ্ভক্তিবিবেক' (সংস্কৃত); 'ভাগৱতাধিকৰণ' (সংস্কৃত); 'ভক্তিসাৰ' (সংস্কৃত); সন্ত নিৰ্ণয় (গদ্য) আৰু সংস্কৃত শ্লোকৰ সংযোজন, শৰণমালিকা (সংস্কৃত)।

ভট্টদেৱৰ সংস্কৃতগ্ৰন্থ ঃ

শ্ৰীমদ্ভক্তিৰিবেকঃ সংস্কৃত ভাষাত বিৰচিত এই গ্ৰন্থখন এখন ভক্তি প্ৰতিপাদক প্ৰকৰণ গ্ৰন্থ। গ্ৰন্থখনৰ সামৰণিত থকা ভণিতা অনুসৰি ১৫৪৩ শক (১৬২১ খ্ৰীঃ)ৰ মাঘ মাহৰ এটি দেওবাৰে এই গ্ৰন্থখনৰ সমাপ্তি হৈছিল। শ্ৰুতি-স্মৃতি-পুৰাণ আদিত পাৰদৰ্শী পণ্ডিত ভট্টদেৱে বেদ আৰু বেদমূলক শাস্ত্ৰৰ পৰা ভক্তিমূলক শ্লোকসমূহ বাচি লৈ এই গ্ৰন্থখন নিৰ্মাণ কৰিছিল। তেওঁ নিজেই এই কথা এনেদৰে ব্যক্ত কৰিছে— 'শ্ৰীমদ্ভাগৱতত ভগৱন্ত সেৱকৰ যি সনাতন পথৰ কথা ব্যক্ত কৰা হৈছে, তাক আন ক'তো কোৱা নাই— এনে উক্তি দূৰ কৰি শ্ৰুতিৰ দৰে মান্য আন শাস্ত্ৰসমূহৰ পৰা সাৰসংগ্ৰহ কৰি সদ্ বৈষ্ণৱৰ প্ৰীতিৰ হেতু গোৱিন্দৰ শ্ৰীচৰণক আশ্ৰয় কৰি অমল শ্ৰীমদ্ভক্তিৰিবেকসংগ্ৰহ কৰিলোঁ। (ভক্তিৰিবেক, ২)

শ্ৰীমদ্ভক্তিৰিবেক গ্ৰন্থত ১৫টা পৰিচ্ছেদ আছে। এই পৰিচ্ছেদসমূহৰ নামসমূহ এনেধৰণৰ— (১) ভক্তিস্থান নিৰ্ণয়, (২) গুৰু-শিষ্য-নিৰ্ণয়, (৩) শৰণ-নিৰ্ণয়, (৪) নাম-মাহাত্ম্য, (৫) ভগবদ্ভক্তি মাহাত্ম্য, (৬) সৎ-সঙ্গ-নিৰ্ণয়, (৭) (শ্ৰৱণ-কীৰ্তন আদি) ভক্তৰ কৰ্তব্য নিৰূপণ (ভক্তানাং কৰ্তব্যম্), (৮) শ্ৰৱণ-নিৰ্ণয়, (৯) কীৰ্তন-নিৰ্ণয়, (১০) স্মৰণ-নিৰ্ণয়, (১১) পাদসেৱন নিৰ্ণয়, (১২) অৰ্চন-নিৰ্ণয়, (১৩) নমস্কাৰ-নিৰ্ণয়, (১৪) দাস্য-নিৰ্ণয়, (১৫) ভগৱান-মূৰ্তি-সত্য-নিৰূপণ।

এই প্ৰকৰণ গ্ৰন্থখনৰ প্ৰস্তাৱনাৰ তিনিটা আৰু অন্তিম শ্লোকটো ভট্টদেৱৰ দ্বাৰা ৰচিত। বাকী শ্লোকসমূহত অধিকাংশৰে আধাৰ গ্ৰন্থৰ উল্লেখ আছে। যিবোৰ সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ পৰা ভট্টদেৱে শ্লোকবোৰ আনিছে, তাৰে কিছুমান গ্ৰন্থ হ'ল— 'ঋগ্বেদ', 'ৰামায়ণ', 'মহাভাৰত', 'ছান্দোস্য-উপনিষদ', 'কঠোপনিষদ', 'ঈশোপনিষদ', 'শ্বেতাশ্বতৰোপনিষদ', 'মনুসংহিতা', 'পৰাশৰসংহিতা', 'বিষ্ণুসংহিতা', 'পদ্মপুৰাণ', 'বৃহন্নাৰদীয় পুৰাণ', 'ব্ৰহ্মাণ্ডপুৰাণ', 'সাত্বত তন্ত্ৰ' ইত্যাদি।

ভাগৱতাধিকৰণ ঃ ভাগৱত-ভাৱাৰ্থ-দীপিকা নামৰ শ্ৰীধৰস্বামীৰ ভাগৱতৰ ওপৰত যি ভাষ্য পোৱা যায়, এই ভাষ্যটোৰ জটিল অংশৰ সংস্কৃত টিপ্পনীটোৰ নামেই হৈছে ভাগৱতাধিকৰণ।

ভক্তিসাৰ ঃ এই সংস্কৃত গ্ৰন্থখনত শ্ৰীকৃষ্ণৰ পূৰ্ণ ব্ৰহ্মত্ব প্ৰতিপাদন কৰি ভক্তিৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব দেখুওৱা হৈছে।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

ভট্টদেৱৰ সংস্কৃত সাহিত্যখিনিৰ মূল্যায়ন কেনে ধৰণৰ?

....

....

....

২.৬ সংস্কৃত কাব্য সাহিত্য

অসমৰ প্ৰাচীন কামৰূপত সংস্কৃত কাব্য বা কবিতা বা শ্লোকৰ ৰচনা অতি নগণ্য সংখ্যকহে দৃষ্টিগোচৰ হয়। ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰা হৈছে যে শংকৰদেৱ বা শংকৰোত্তৰ কবিসকলে যিবোৰ কাব্য বা নাটক ৰচনা কৰিছিল, সেইবোৰৰ কথাবস্তুৰ মূল উৎস আছিল সংস্কৃতসাহিত্য। তেওঁলোক সংস্কৃত শ্লোক ৰচনাত নিপুণ আছিল আৰু তেওঁলোকৰ কাব্য-নাটকত স্বৰচিত সংস্কৃত শ্লোক সংলগ্ন কৰিছিল। শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে তেওঁৰ ছয়খন অংকীয়া নাটত ১৭৯টা স্বৰচিত শ্লোকৰ সমাৱেশ ঘটোৱাৰ লগতে ৯টা শ্লোকেৰে এটি বিষ্ণুপ্ৰশস্তিও ৰচনা কৰিছিল। শংকৰদেৱৰ আৰ্হিতে মাধৱদেৱেও তেওঁৰ নাট তথা ঝুমৰাসমূহত আন গ্ৰন্থৰ পৰা লৈ সংস্কৃত শ্লোক ব্যৱহাৰ কৰিছে আৰু ‘ভোজন-বিহাৰ’ নামৰ ঝুমৰাখনত অনুষ্টুপ্ আৰু মন্দাক্ৰান্তা ছন্দেৰে নিজে শ্লোক ৰচনা কৰি তাত সংযোজিত কৰিছে। তেনেদৰে গোপাল আতাই ‘জন্মযাত্ৰা’ আৰু ‘গোপী-উদ্ধৱ-সংবাদ’ নাটকত তথা ৰামচৰণ ঠাকুৰে ‘কংসবধ’ নাটকত অনুষ্টুপ্ আৰু বসন্ততিলক ছন্দৰ শ্লোক লিখি অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। দৈত্যাৰি ঠাকুৰে তেওঁৰ ‘নৃসিংহ যাত্ৰা’ আৰু ‘স্যমন্ত হৰণ’ত উপেন্দ্ৰবজ্ৰা, অনুষ্টুপ্, ভুজঙ্গপ্ৰয়াত আৰু শাৰ্দূলবিক্ৰীড়িত ছন্দত শ্লোক ৰচনা কৰি সংলগ্ন কৰিছে।

পাৰিজাতহৰণ কাব্য ঃ কোচ ৰজা নৰনাৰায়ণৰ (খ্ৰীঃ ১৫৪০-১৫৮৪) অনুপ্ৰেৰণাত কবি কৰ্ণপুৰে ‘পাৰিজাতহৰণ’ নামৰ এখন কাব্য ৰচনা কৰিছিল। এই কাব্যখনৰ কাহিনীভাগ মূলতঃ ‘হৰিবংশ’ আৰু ‘ভাগৱতপুৰাণ’ৰ পৰা সংগৃহীত। কবিয়ে কাহিনীভাগৰ মাজতে কামাখ্যা, হয়গ্ৰীৱ, কেদাৰ, উমানন্দ আৰু লৌহিত্যৰ বৰ্ণনা সংযোগ কৰি কাব্যখনক অনন্য মাত্ৰা প্ৰদান কৰিছে।

চিত্তামোদকাব্য ঃ সপ্তদশ শতিকাৰ আগভাগত যাষ্ঠিকাদাস ছদ্ম নামেৰে কোনো এজন সংস্কৃত কবিয়ে ‘চিত্তামোদকাব্য’ নামেৰে এখন ‘শতক’ কাব্য ৰচনা কৰে। কাব্যখনত ১০৮টা সংস্কৃত শ্লোক পোৱা যায়। ইয়াৰে প্ৰথম এশটা শ্লোকত বালগোপালৰ ৰূপ আৰু কাৰ্যাৱলীৰ বৰ্ণনা আছে। পিছৰ আঠটা শ্লোকত কবিয়ে নিজৰ পৰিচয়, আশা,

হতাশা আদি ব্যক্ত কৰিছে আৰু দুখ মোচনৰ উপায় হিচাপে তথা মুক্তিৰ উপায় হিচাপে কৃষ্ণৰ নাম স্মৰণৰ উপদেশ দিছে।

বিশ্বসিংহচৰিত ঃ নৰনাৰায়ণৰ পৰৱৰ্তী কোচ ৰজা প্ৰাণনাৰায়ণৰ (১৬৩৩-১৬৬৬) পৃষ্ঠপোষকতাত শ্ৰীনাথ দ্বিজে 'বিশ্বসিংহচৰিত' নামৰ এখন কাব্য ৰচনা কৰে।

২.৭ সংস্কৃত নাটক

সপ্তদশ শতিকাৰ শেষৰ ফালে কেইজনমান অসমীয়া কবিয়ে সংস্কৃত নাট্যকলাৰ অনুসৰণত তথা অংকীয়া নাটৰ কলা-কৌশলৰ আধাৰত কেইখনমান নাটক সংস্কৃত ভাষাত ৰচনা কৰে।

কামকুমাৰহৰণম্ ঃ আহোম স্বৰ্গদেউ শিৱসিংহ (১৭১৪-৪৪) আৰু তেওঁৰ দুগৰাকী পত্নী ক্ৰমে প্ৰমথেশ্বৰী আৰু অম্বিকাৰ অনুপ্ৰেৰণাত কবিচন্দ্ৰ দ্বিজে এই নাটকখন ৰচনা কৰে। এই নাটকখন ৬টা অংকত বিভক্ত। এই নাটকখনৰ বিষয়বস্তু হৈছে শোণিতপুৰৰ ৰজা বাণাসুৰৰ কন্যা ঊষাৰ সখীয়েক চিত্ৰলেখাৰ দ্বাৰা শ্ৰীকৃষ্ণৰ নাতি অনিৰুদ্ধৰ অপহৰণ। নাটকখনৰ উৎস হৈছে 'হৰিবংশ' আৰু 'ভাগৱতপুৰাণ'। ইয়াৰ উপৰিও ১৬ শতিকাত বৈষ্ণৱ কবি অনন্ত কন্দলীয়ে ৰচনা কৰা 'কুমাৰহৰণ' নামৰ কাব্যখনেও এইগৰাকী নাট্যকাৰক কিছু সহায় কৰিছে।

বিঘ্নেশজন্মোদয়ম্ ঃ আহোম ৰজা কমলেশ্বৰ সিংহ (১৭৯৫-১৮১০)ৰ ৰাজকবি গৌৰীকান্ত দ্বিজে ১৭২১ শকত এই নাটকখন ৰচনা কৰে। তিনিটা অংকবিশিষ্ট এই নাটকখনৰ কাহিনীভাগ 'ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত্ত' পুৰাণৰ 'গণেশখণ্ড'ৰ পৰা লোৱা হৈছে। নাটকখনৰ কথাবস্তু মূলতঃ শিৱ-পাৰ্বতীৰ পুত্ৰ কাৰ্ত্তিকৰ জন্ম কাহিনী। নাটকখনত নাট্যসন্ধি নাই। এইখন নাট্যকাব্যৰ এটা বিশেষ বৈশিষ্ট্য হৈছে যে নাটকখনত অসমীয়া ছন্দ, যেনে- দুলড়ি, ছবি, লেচাৰী আদিত সংস্কৃত গীত ৰচনা কৰা হৈছে। জয়দেৱৰ 'গীতগোবিন্দ'ৰ প্ৰভাৱ নাটকখনত বিদ্যমান।

শংখচূড়বধম্ ঃ দীন দ্বিজ নামৰ বৈষ্ণৱ কবিগৰাকীয়ে ১৭২৪ শকত এই নাটকখন প্ৰণয়ন কৰে। কবি দ্বিজে আহোম স্বৰ্গদেউ কমলেশ্বৰ সিংহ (১৭৯৫-১৮১০)ৰ অধীনৰ গুৱাহাটীৰ বৰফুকন সন্দিকৈ বংশৰ পৃষ্ঠপোষকতা লাভ কৰিছিল। তিনিটা অংকযুক্ত এই নাটখনৰ কথাবস্তুৰ উৎস হৈছে 'ব্ৰহ্মবৈৱৰ্তপুৰাণ'ৰ 'প্ৰকৃতিখণ্ড'। এই নাটকখনত তুলসী-জন্ম, অসুৰ ৰাজ শংখচূড়ৰ সৈতে তুলসীৰ বিবাহ, শংখচূড় তথা দেৱতাসকলৰ যুদ্ধ, শিৱৰ দ্বাৰা শংখচূড়ৰ বধ আদি কাহিনীবোৰ উপস্থাপন কৰা হৈছে।

ধৰ্মোদয়ম্ ঃ স্বৰ্গদেউ লক্ষ্মীসিংহৰ (১৭৬৯-৮০) পৃষ্ঠপোষকতাত ধৰ্মদেৱ গোস্বামীয়ে এই নাটকখন ৰচনা কৰে। মোৱামৰীয়া বিদ্ৰোহৰ প্ৰতীকাত্মক ৰূপেৰে লিখা এই নাটকখনত ৫টা অংক আছে।

শ্ৰীকৃষ্ণপ্ৰয়াণম্ ঃ আহোম স্বৰ্গদেউ প্ৰমত্তসিংহ (১৭৪৪-১৭৫১)ৰ ৰাজত্বকালত গদাধৰ দুৱৰা বৰফুকনৰ অনুপ্ৰেৰণাত বিদ্যাপঞ্চানন নামৰ কবি গৰাকীয়ে এই নাটকখন ৰচনা কৰে। মহাভাৰতৰ উদ্যোগ পৰ্বত থকা পাণ্ডৱ আৰু কৌৰৱৰ মাজত সন্ধিৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ দূতৰ ভূমিকা লোৱা শ্ৰীকৃষ্ণৰ ব্যৱস্থাখিনিকেই এই নাটৰ বিষয়বস্তু হিচাপে লোৱা হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

৬। 'ভক্তিৰত্নাৱলী' গ্ৰন্থখন মাধৱদেৱে ৰচনা কৰিছিল।

৭। মাধৱদেৱে 'ৰামায়ণ'ৰ আদিকাণ্ড অনুবাদ কৰিছিল।

৮। 'ভক্তিৰসতৰঙ্গিনী' গ্ৰন্থখন হৰিদেৱে ৰচনা কৰিছিল।

৯। ভট্টদেৱৰ মুখ্য সংস্কৃত গ্ৰন্থখনৰ নাম হ'ল 'শ্ৰীমদ্‌ভক্তিবিবেক'।

২.৮ শব্দশাস্ত্ৰ অথবা ব্যাকৰণ

প্ৰাচীন কামৰূপত বিশেষকৈ কোচ ৰজাসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ব্যাকৰণশাস্ত্ৰৰ বিস্তৰ চৰ্চা হোৱা দেখা যায়। মহাৰাজ নৰনাৰায়ণৰ নিৰ্দেশত মহামহোপাধ্যায় পুৰুষোত্তম ভট্টাচাৰ্য বিদ্যাবাগীশে ১৫৬৮ খ্ৰীষ্টাব্দত 'প্ৰয়োগৰত্নমালাব্যাকৰণ' নামৰ এখন ব্যাকৰণ শাস্ত্ৰ প্ৰণয়ন কৰি সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ এক সুকীয়া ধাৰা প্ৰৱৰ্তন কৰিছিল যিটো 'ৰত্নমালা ব্যাকৰণ' সম্প্ৰদায় বুলি অসম আৰু বংগত বিশেষভাৱে প্ৰসিদ্ধ। এই ব্যাকৰণখনৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য হৈছে যে, ইয়াত পাণিনি ব্যাকৰণত গৃহীত হোৱা ৪৫টা বৰ্ণৰ ঠাইত ৫০ বৰ্ণক স্বীকৃতি দিয়া হৈছে। গ্ৰন্থখনত ৮টা বিন্যাস (অধ্যায়) পোৱা যায়।

'প্ৰয়োগৰত্নমালাব্যাকৰণ'ৰ উপৰিও বিদ্যাবাগীশে আন উপায়েৰেও সংস্কৃত ব্যাকৰণ ক্ষেত্ৰখনলৈ বহুখিনি অৱদান আগবঢ়াইছে। তেওঁৰ 'ষট্‌কাৰক প্ৰয়োগ' নামৰ গ্ৰন্থখনত ছয়বিধ কাৰকৰ প্ৰয়োগৰ বিধি দেখুওৱা হৈছে। 'লৌকিকপদমঞ্জৰী' নামৰ গ্ৰন্থত পদ গঠনৰ বিভিন্ন উপায় আলোচনা কৰা হৈছে। 'ধাতুৰূপপ্ৰকৰণ' গ্ৰন্থত ধাতুৰূপসমূহৰ বৈশিষ্ট্য সুকীয়াকৈ দেখুওৱা হৈছে।

বৈয়াকৰণ পুৰুষোত্তম বিদ্যাবাগীশে তিনিখন কোষগ্ৰন্থ অৰ্থাৎ অভিধানো প্ৰণয়ন কৰিছিল। ইয়াৰে ভিতৰত 'শব্দভেদপ্ৰকাশ' নামৰ গ্ৰন্থত একাধিক অৰ্থযুক্ত শব্দৰ ভিন্ ভিন্ অৰ্থত প্ৰয়োগ বিধি দেখুওৱা হৈছে। 'উষ্মভেদপ্ৰকাশ' নামৰ গ্ৰন্থত শব্দত উষ্মবৰ্ণ কেইটাৰ (শ, ষ, স, হ) প্ৰয়োগ দেখুওৱা হৈছে। আনহাতে 'অঙ্কুৰাৱলীকোষ' নামৰ গ্ৰন্থখনত অনেক শব্দ, খণ্ডবাক্য আৰু বাক্যাংশৰ অৰ্থজ্ঞাপক, ব্যাখ্যাত্মক টোকা পোৱা যায়।

২.৯ ছন্দশাস্ত্র

প্ৰাচীন অসমত ছন্দশাস্ত্ৰৰ চৰ্চাৰ উমান পোৱা যায়। কোচ ৰজা নৰনাৰায়ণ (১৫৪০-১৫৮৪)ৰ সভাকবি কৰ্ণপুৰে 'বৃত্তমালা' নামৰ এখন ছন্দশাস্ত্ৰ প্ৰণয়ন কৰে। ইয়াত কাব্যত প্ৰয়োগ হোৱা বিভিন্ন ছন্দৰ লক্ষণ, বৈশিষ্ট্য আদি সম্যক্‌ৰূপত বিশ্লেষিত হৈছে।

২.১০ স্মৃতিশাস্ত্ৰ

ইতিমধ্যে আলোচনা কৰা হৈছে যে প্ৰাচীন কামৰূপ স্মৃতিশাস্ত্ৰৰ ক্ষেত্ৰত এক উৰ্বৰ ভূমি আছিল। 'কামৰূপীয়স্মৃতি সম্প্ৰদায়' বুলি অসমত স্মৃতিশাস্ত্ৰৰ এক সুকীয়া ধাৰাই প্ৰচলিত হৈ আছিল। অসমৰ স্মৃতিশাস্ত্ৰকাৰসকলৰ ভিতৰত নীলাম্বৰাচাৰ্যই প্ৰাচীনতম, যিজনে ত্ৰয়োদশ শতিকাতে ধৰ্মশাস্ত্ৰ প্ৰণয়ন কৰিছিল।

মহামহোপাধ্যায় পীতাম্বৰ সিদ্ধান্তবাগীশ (১৫২৪-১৬১৫) ঃ কামৰূপীয় স্মৃতি-নিৰন্ধকাৰসকলৰ ভিতৰত অন্যতম হৈছে পীতাম্বৰ সিদ্ধান্তবাগীশ। মহাৰাজ নৰনাৰায়ণৰ ৰাজসভা শুৱনি কৰা পণ্ডিত সিদ্ধান্তবাগীশে ১৮খন স্মৃতিশাস্ত্ৰ ৰচনা কৰিছে আৰু কৌমুদীশব্দবোৰে এইবোৰক চন্দ্ৰলোকৰ লগত তুলনা কৰি নামকৰণ কৰিছে। সিদ্ধান্তবাগীশৰ ১৮খন কৌমুদীৰ নাম তাৰানাথ স্মৃতিৰত্নই এইদৰে দিছে— (১) দায়কৌমুদী, (২) শ্ৰাদ্ধকৌমুদী, (৩) মলমাসকৌমুদী, (৪) নিৰ্ণয়কৌমুদী, (৫) সম্বন্ধকৌমুদী, (৬) তত্ত্বকৌমুদী, (৭) আহ্নিককৌমুদী, (৮) বিবাদকৌমুদী, (৯) অশৌচকৌমুদী, (১০) তিথিকৌমুদী, (১১) প্ৰেতকৌমুদী, (১২) শুদ্ধিকৌমুদী, (১৩) পঞ্চযঞ্জকৌমুদী, (১৪) দীক্ষাকৌমুদী, (১৫) জন্মাষ্টমীকৌমুদী, (১৬) দুৰ্গোৎসৱকৌমুদী, (১৭) বৃষোৎসৰ্গকৌমুদী, (১৮) সংস্কাৰকৌমুদী।

পৰৱৰ্ত্তীসময়ত গোপালচন্দ্ৰ ভাগৱতীয়ে সিদ্ধান্তবাগীশৰ চাৰিখন গ্ৰন্থৰ সংস্কৃতটীকা ৰচনা কৰিছে আৰু তেখেতে সিদ্ধান্তবাগীশৰ ২৮খন কৌমুদীগ্ৰন্থৰ নাম উল্লেখ কৰিছে। উক্ত ১৮খনৰ লগত তেখেতে সংযোজন কৰা কৌমুদী কেইখন হ'ল— (১৯) সংক্ৰান্তিকৌমুদী, (২০) তীৰ্থকৌমুদী, (২১) দশকৰ্মকৌমুদী, (২২) প্ৰমাণকৌমুদী, (২৩) পত্ৰকৌমুদী, (২৪) প্ৰায়শ্চিত্তকৌমুদী, (২৫) জ্যোতিষকৌমুদী, (২৬) দন্ডকৌমুদী, (২৭) দীব্যকৌমুদী, (২৮) সাক্ষ্যকৌমুদী।

দামোদৰ মিশ্ৰ ঃ মহামহোপধ্যায় ৰাজগুৰু দামোদৰ মিশ্ৰ এজন কামৰূপৰ প্ৰসিদ্ধ স্মৃতিকাৰ। তেওঁৰ প্ৰসিদ্ধ স্মৃতিশাস্ত্ৰখনৰ নাম হৈছে 'গঙ্গাজল'। এইখন ১৩৬০ শকত (খ্ৰীঃ ১৪৩৮) ৰচনা কৰা হৈছিল। এই গ্ৰন্থখনত ঘাইকৈ প্ৰায়শ্চিত্ত, বিবাহ আৰু অসমৰ সামাজিক তথা ধৰ্মীয় সমস্যাসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। গ্ৰন্থখনত দুটা ভাগ পোৱা যায়। প্ৰথমটোক 'বালপ্ৰবোধ' হিচাপে জনা যায়, য'ত প্ৰায়শ্চিত্তৰ কথাসমূহ আলোচিত হৈছে। দ্বিতীয় ভাগটোৰ নাম হৈছে 'স্মৃতি-সাগৰসাৰ' অথবা 'সাৰ-সংগ্ৰহ'।

শম্ভুনাথ সিদ্ধান্ত মিশ্ৰ ঃ অষ্টাদশ শতিকাৰ অসমৰ এজন স্মৃতিশাস্ত্ৰবিদ হৈছে মহামহোপধ্যায় শম্ভুনাথ সিদ্ধান্ত মিশ্ৰ। তেওঁ ১২ খন পৃথক স্মৃতিশাস্ত্ৰ ৰচনা কৰে, যাক একেলগে 'দ্বাদশভাস্কৰ' নামেৰে জনা যায়। কেইখনমান ভাস্কৰৰ নাম এনেধৰণৰ— কালভাস্কৰ, বৰ্ষভাস্কৰ, দিনভাস্কৰ, বিবাহ-ভাস্কৰ, কৰ্মপদ্ধতিভাস্কৰ, অশৌচভাস্কৰ, কৃত্যপদ্ধতিভাস্কৰ, দেৱীপূজাভাস্কৰ ইত্যাদি।

২.১১ সাৰাংশ (Summing Up)

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা এই কথাটো প্ৰতীয়মান হ'ল যে, প্ৰাচীন কালৰে পৰা অসমত সংস্কৃত চৰ্চাৰ পৰম্পৰা এটা গঢ় লৈ উঠিছিল। প্ৰাচীন অসমৰ ভৌম, শালস্তম্ভ, পালবংশীয় ৰজাসকলৰ আমোলত সংস্কৃত ভাষাই যথাযথ সন্মান লাভ কৰিছিল। তেনেদৰে আহোম, কোচ আদি ৰজাসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাতো সংস্কৃত ভাষাই ৰাজকীয় মৰ্যাদা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। মধ্যযুগৰ অসমত নৱবৈষ্ণৱ আন্দোলনে বৌদ্ধিক বুনিয়াদ সৃষ্টি কৰাৰ সময়ত সংস্কৃত ভাষাত অগাধ দক্ষতা থকা কবি-মনিষীসকলে সংস্কৃতভাষা সাহিত্যক উৎস হিচাপে লৈ সংস্কৃত অধ্যয়ন পৰম্পৰাক আগবঢ়াই নিছিল। শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ নেতৃত্বত বৈষ্ণৱ কবিসকলে সংস্কৃত গ্ৰন্থসমূহ থলুৱা অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰাৰ উপৰিও স্বকীয়ভাৱে সংস্কৃত গ্ৰন্থও প্ৰণয়ন কৰিছিল। শংকৰদেৱৰ উত্তৰসুৰীসকলেও সেই একেই পন্থা অৱলম্বন কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেই সময়ৰে আন সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে সংস্কৃতৰ বৌদ্ধিক জগতক আগবঢ়াই নি বিভিন্ন ভাগ-উপবিভাগ সমন্বিত সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰক আশ্ৰয় কৰি স্বকীয় শৈলীৰে বহুসংখ্যক সংস্কৃত গ্ৰন্থ প্ৰণয়ন কৰে। তেওঁলোকে সংস্কৃতত কাব্য ৰচনা কৰাৰ উপৰিও বহুকেইখন সংস্কৃত নাটক উপহাৰ দি থৈ যায়। সেই সময়ৰ অসমীয়া সংস্কৃতপণ্ডিতসকলে ব্যাকৰণশাস্ত্ৰ, ছন্দশাস্ত্ৰ, স্মৃতিশাস্ত্ৰ আদিৰ ক্ষেত্ৰতো স্বকীয় সংস্কৃত গ্ৰন্থেৰে মূল্যবান অৱদান আগবঢ়াই থৈ গৈছে।

২.১২ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

প্ৰঃ১ ঃ বৈষ্ণৱ যুগৰ কালছোৱাৰ অসমত সংস্কৃত ভাষা চৰ্চা বিষয়ক এটি আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্ৰঃ২ ঃ সংস্কৃত সাহিত্যৰ ভঁৰাললৈ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ অৱদান সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰঃ৩ ঃ হৰিদেৱৰ সংস্কৃত সাহিত্যৰাজিৰ পৰিচয় দিয়ক।

প্ৰঃ৪ ঃ সংস্কৃত সাহিত্যজগতলৈ ভট্টদেৱে কেনে অৱদান আগবঢ়াইছে সংক্ষেপে আলোচনা কৰক।

প্ৰঃ৫ ঃ সংস্কৃত ব্যাকৰণ সাহিত্যলৈ অসমীয়া সংস্কৃতপণ্ডিতৰ অৱদান সম্পৰ্কে এটি টোকা প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰঃ৬ ঃ পীতাম্বৰ সিদ্ধান্ত বাগীশৰ ধৰ্মশাস্ত্ৰসমূহৰ পৰিচয় দিয়ক।

২.১৩ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

গোস্বামী, মালিনী, অসমত সংস্কৃত চৰ্চাৰ ইতিহাস, গুৱাহাটী ঃ অসম সাহিত্য সভা, ১৯১৮।

Shastri, Biswanarayan, Sanskrit in Assam Through the Ages. New Delhi : Rashtriya Sanskrit Sanstha, 1998.

বৰ্মন, শিৱনাথ (সম্পাঃ), অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (দ্বিতীয় খণ্ড), গুৱাহাটী ঃ আনন্দৰাম বৰুৱা ভাষা-কলা-সংস্কৃতি সংস্থা, ১৯৯৭।

গোস্বামী, অশোক কুমাৰ, ঐতিহ্য ঃ ভাৰতীয় সাহিত্য, গুৱাহাটী ঃ আইকণ প্ৰকাশন, ২০০৭।

Sarma, Jagadish, Contribution of Ancient Kamarupa (Assam) in the field of Dharmasastra : An observation, Pub. in Pragjyotisacandrika. Guwahati : Dept. of Sanskrit, Gauhati University, 2015.

Neog, Maheswar. The Bhakti, Ratnakara of Sankaradeva and History of the concept of Bhakti, Patiwala : Punjab University, 1982.

হাজৰিকা, (ড°) সোণালী বৰা, ভক্তিৰত্নাকৰ, গুৱাহাটী ঃ হৰকান্ত হাজৰিকা, লাচিতনগৰ, ২০১৭।

বৰা, (ড°) ইন্দিৰা শইকীয়া (সম্পাঃ), ভক্তিৰত্নাৱলী, নগাঁও ঃ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৰ সংঘ, ২০১৪।

* * *

তৃতীয় বিভাগ
আধুনিক অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰা

বিভাগৰ গঠন ঃ

৩.১ ভূমিকা (Introduction)
৩.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
৩.৩ আধুনিক অসম — এটি সময়গত ধাৰণা
৩.৪ সংস্কৃত সাহিত্য — এটি সামূহিক ধাৰণা
৩.৫ আধুনিক অসমত সংস্কৃত শাস্ত্ৰগ্ৰন্থৰ ধাৰা
৩.৬ আধুনিক অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ সৃষ্টি
৩.৬.১ আধুনিক অসমত ৰচনা হোৱা শাস্ত্ৰগ্ৰন্থ
৩.৬.২ আধুনিক অসমত ৰচনা হোৱা সংস্কৃত কবিতাপুথি
৩.৬.৩ আধুনিক অসমত ৰচিত সংস্কৃত প্ৰবন্ধ, উপন্যাস আদি
৩.৭ সাৰাংশ (Summing Up)
৩.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
৩.৯ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

৩.১ ভূমিকা (Introduction)

ভাৰতবৰ্ষত সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰা সুপ্ৰাচীন কালৰে পৰা নিৰবিচ্ছিন্নৰূপত চলি আহিছে। বেদ-বেদান্ত-পুৰাণ-ইতিহাস-মহাকাব্য-নাটক-গদ্যকাব্য আদি বিভিন্ন স্তৰৰ মাজেদি গৈ সংস্কৃত সাহিত্যসম্ভাৰে ভাৰতীয় সাহিত্যাকাশত এক বিস্তৃত পৰিসীমাৰ সৃষ্টি কৰিছে। সংস্কৃত পৰবৰ্ত্তি প্ৰাকৃত-পালি-অপভ্ৰংশ আদি বিভিন্ন ভাষিক ৰূপ পৰিবৰ্ত্তনৰ আৱিৰ্ভাৱ ঘটিলেও সংস্কৃত ভাষাত ৰচনা কৰা সাহিত্যধাৰাৰ এক বাধাহীন গতি ভাৰতবৰ্ষৰ অধিকাংশ ঠাইতে লক্ষ্য কৰা যায়। অসমও ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। ‘কালিকাপুৰাণ’, ‘যোগিনীতন্ত্ৰ’ আদি গ্ৰন্থই এই কথাৰ সাক্ষ্য বহন কৰি আহিছে। বিভিন্ন শিলালিপি, তাম্ৰলিপি আদিও অসমত প্ৰবাহমান সংস্কৃত সাহিত্যধাৰাৰ প্ৰতীকৰূপে চিহ্নিত হৈছে। বিভিন্ন সময়ত বহুসংখ্যক পণ্ডিতে এই দিশত তেওঁলোকৰ গৱেষণা আগবঢ়াই লৈ গৈছে আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ তথ্যনিষ্ঠ, প্ৰমাণভিত্তিক সিদ্ধান্তৰ সৈতে তেওঁলোকে বহুতো নজনা কথাক আৱিষ্কাৰ কৰি পাঠকসকলৰ বাবে আকৰ্ষক সমল সৃষ্টি কৰি থৈ গৈছে। অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰাৰ বিষয়ে হোৱা গৱেষণা কিন্তু এতিয়াও স্তব্ধ হোৱা নাই। কিয়নো, ভাৰতৰ আন কিছু ঠাইৰ দৰে অসমতো সংস্কৃত সাহিত্যৰ প্ৰৱাহটো প্ৰাচীন তথা মধ্যযুগ অতিক্ৰম কৰি আধুনিক যুগলৈকে এক বিশেষ গতিৰে ধাৱমান হৈ আহিছে। সাহিত্য যিহেতুকে সমাজৰ দাপোণস্বৰূপ আৰু সমাজ স্থিতিস্থাপক যন্ত্ৰ নহয়, সেইবাবে অতি স্বাভাৱিকভাৱে সমাজত

হোৱা পৰিবৰ্ত্তন সাহিত্যত প্ৰতিফলন ঘটে। এই নিয়ম অনুসৰি আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্যতো আমি পৰিবৰ্ত্তনৰ বিশালতা দেখিবলৈ পাওঁ। প্ৰাচীন বা মধ্য অসমত ৰচনা হোৱা সংস্কৃত সাহিত্য আৰু আধুনিক অসমত ৰচনা হোৱা সংস্কৃতসাহিত্যৰ মাজত ভাষাগত, ৰূপকল্প-সম্বন্ধীয় অথবা বিষয়বস্তুৰ বিভিন্নতা সহজেই চকুত পৰে। কিন্তু সাহিত্যৰ এই যুগভিত্তিক পৰিবৰ্ত্তনৰ মাজতেই প্ৰাণময়তাক বিচাৰি পোৱা যায়। এই কথা অনস্বীকাৰ্য যে, যুগকেন্দ্ৰিক নহলে সাহিত্য সজীৱ হৈ থাকিব নোৱাৰে। শব্দ আৰু অৰ্থৰ সাহচৰ্য্যই সাহিত্যৰ সৃষ্টি কৰে কিন্তু শব্দ আৰু অৰ্থৰ ৰূপময় সাহিত্যৰ ভেটি সুদৃঢ় কৰে। যুগৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ মাজেদি সামাজিক ৰীতি-নীতি-জীৱন ব্যৱস্থা আদিৰ বিভিন্নতাও সাহিত্যত প্ৰতিফলিত হয়। এই পৰিবৰ্ত্তন আদিয়েই নিশ্চিত কৰে সাহিত্যৰ সময়সীমাক। এইখিনিতে মনকৰিবলগীয়া কথাটো হ'ল যে, যিহেতুকে সাহিত্যৰ এটা নিজা গতি থাকে, সেই কাৰণে সময়ৰ নিৰ্দ্দিষ্ট সীমাৰ বান্ধোনেৰে কঠোৰভাবে সাহিত্যক বান্ধি ৰখা নাযায়। সেইবাবে, কেতিয়াবা প্ৰাচীনযুগৰ সাহিত্যতো আধুনিকতাৰ স্পৰ্শ পোৱা যায়, আকৌ আধুনিক যুগত ৰচিত সাহিত্যৰ মাজতো কেতিয়াবা প্ৰাচীন ধ্যান-ধাৰণাৰ ভাৱ সুস্পষ্ট ৰূপত ধৰা দিয়ে। তথাপি 'প্ৰাচীন যুগৰ সাহিত্য' আৰু 'আধুনিক যুগৰ সাহিত্য'ৰ মাজত যথেষ্ট পাৰ্থক্য থকা পৰিলক্ষিত হয়। আধুনিক অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব যাওঁতে এই দিশসমূহৰ বিষয়ে মনোযোগ দিয়াটো অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ। অন্যথা, সময়ৰ প্ৰেক্ষাপটত বিষয়বস্তুৰ গাম্ভীৰ্যই সঠিক সিদ্ধান্ত গ্ৰহণত বাধাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। গতিকে, যুগকেন্দ্ৰিক সাহিত্যধাৰাৰ বিশ্লেষণ প্ৰক্ৰিয়াত সময়ৰ সীমানিৰ্দ্ধাৰণ তথা বিষয়বস্তুৰ নিৰ্মোহ পৰ্যালোচন অত্যন্ত আৱশ্যকীয়।

৩.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটোত সংস্কৃত সাহিত্য, আধুনিক অসম তথা আধুনিক অসমত ৰচনা কৰা সংস্কৃত কাব্য বা সাহিত্যৰ প্ৰবাহমানৰূপটোক প্ৰকাশ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হ'ব। এই বিভাগটো অধ্যয়ন কৰি আপোনালোকে —

- সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিষয়ে এটা সামূহিক আভাস পাব,
- আধুনিক অসমৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব,
- সু-প্ৰাচীন কালৰ পৰা বৰ্তমান সময়লৈকে প্ৰৱাহমান সংস্কৃত সাহিত্যৰাজিৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব,
- অসমত প্ৰাচীনকালৰে পৰা চলি আহা সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব,
- আধুনিক অসমত ৰচিত সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিষয়ে অবগত হ'ব,
- সাহিত্যশাস্ত্ৰ, কাব্যশাস্ত্ৰ, কাব্যকবি, শাস্ত্ৰকবি, শাস্ত্ৰকাব্য ইত্যাদিৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

৩.৩ আধুনিক অসম — এটি সময়গত ধাৰণা

আপোনালোকে ইতিমধ্যে জানিছে যে, সাহিত্য অধ্যয়নৰ লগত সময়কালীন প্ৰেক্ষাপটৰ এক গভীৰ সম্পৰ্ক আছে। সাহিত্য-সমাজৰ লগত জড়িত আৰু সমাজ এখনে পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি গতি কৰে। সমাজ এখনৰ কেন্দ্ৰবিন্দুত সময় থাকে। সাময়িক ৰীতি-নীতি, কলা-কৃষ্টিৰ বান্ধোনেৰে গঢ়ি উঠা সমাজক ভেটি হিচাপে লৈ সাহিত্যৰ সৃষ্টি হয়। সেয়া কেতিয়াবা পাৰ হৈ যোৱা সময়ত হ'ব পাৰে, কেতিয়াবা বৰ্তমান সময়ত হ'ব পাৰে। সেই বাবে সাহিত্যৰ বিশ্লেষণত সময়ৰ ধাৰণাই এটা শক্তিশালী ভূমিকা লয়। গতিকে আধুনিক অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব যাওঁতে প্ৰথমতে আধুনিক অসমৰ বিষয়ে ধাৰণা গ্ৰহণ কৰাটো আৱশ্যক।

সাহিত্য বা ইতিহাসৰ দৃষ্টিত অসমক্ষেত্ৰক মূলতঃ তিনি ধৰণে ভগাব পাৰি। সেয়া হ'ল প্ৰাচীন অসম, মধ্যযুগৰ অসম আৰু আধুনিক অসম। এইখিনিতে মনকৰিবলগীয়া কথাটো হ'ল যে, সাহিত্য আৰু ইতিহাসৰ প্ৰেক্ষাপটত সময় বিভাজনৰ ধাৰণা যে একে হব সেয়া নহয়। বিভিন্ন প্ৰেক্ষাপটত এইক্ষেত্ৰত পাৰ্থক্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। অৰ্থাৎ ইতিহাসভিত্তিক প্ৰাচীন- মধ্য আৰু আধুনিক কাল নিৰ্দ্ধাৰণ সকলো সময়তে সাহিত্যভিত্তিক প্ৰাচীন-মধ্য আৰু আধুনিক স্তৰৰ লগত একে নহ'ব পাৰে। ইয়াৰ উপৰি কেতিয়াবা কোনোবা মনীষীৰ সময়ক কেন্দ্ৰ কৰিও সাহিত্যজগতত প্ৰাচীন-মধ্য বা আধুনিক সময়ক প্ৰস্তুত কৰাৰ প্ৰয়াস দেখিবলৈ পোৱা যায়।

অসমতো আমি এইদৰে কালভিত্তিক সাহিত্যধাৰাক বিচাৰি পাওঁ। এই কাল নিৰ্ণয় ঐতিহাসিক কাল নিৰ্ণয় প্ৰক্ৰিয়াতকৈ ভিন্ন আৰু এই বিষয়টো এটা নিৰ্দ্দিষ্ট ধাৰাত গতি কৰিছে। উদাহৰণেৰে বিষয়টো স্পষ্ট কৰিবলৈ যত্ন কৰা হ'ল। নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মাদেবৰ মতে, আৰম্ভণিৰ পৰা ১৮২৬ খ্ৰীষ্টাব্দলৈকে যিমানখিনি অসমীয়া লিখিত সাহিত্য আছে সেইখিনিক একেলগে কৰি পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য হিচাপে স্বীকাৰ কৰা হৈছে। তেখেতৰ মতে মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ, মাধবদেৱ আদিও প্ৰাচীন অসমৰ সাহিত্যকাৰ। পৰৱৰ্ত্তী সময়ত ৰাজনৈতিক প্ৰভাৱত প্ৰাচীন অসমীয়া সাহিত্যত থকা ধাৰাবোৰ পৰিৱৰ্ত্তিত হ'ব ধৰে আৰু এক নতুন সাহিত্য পৰম্পৰাৰ মাজেদি গৈ আধুনিক অসমীয়া সাহিত্য সৃষ্টি হ'ব ধৰে। এইক্ষেত্ৰত প্ৰাচীন অসম আৰু আধুনিক অসমৰ ধাৰণাৰ বিষয়টো ৰাজনৈতিক পৰিৱৰ্ত্তন ভিত্তিক তথা ১৮২৬ খ্ৰীষ্টাব্দকেন্দ্ৰিক সামাজিক পৰিৱৰ্ত্তনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল বুলি বিবেচিত হৈছে।

আনফালে, ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে বিচাৰ কৰিলে অসমত সময়কেন্দ্ৰিক তিনিটা যুগৰ সন্ধান পোৱা যায়। সেইবোৰ হ'ল — প্ৰাচীন, মধ্য আৰু আধুনিক যুগ। এই তিনিটা যুগৰ ভিত্তিতেই বহুতো পণ্ডিতে অসমৰ সাহিত্যক বান্ধ খুৱাইছে। এই পণ্ডিতসকলে দ্বাদশ শতিকা পৰ্যন্ত প্ৰাচীনযুগ বুলি স্বীকাৰ কৰে, ত্ৰয়ো দশশতিকাৰ পৰা অষ্টাদশ শতিকাক মধ্যযুগ হিচাপে গ্ৰহণ কৰে আৰু ঊনবিংশ শতিকাৰ প্ৰাৰম্ভকালৰ পৰা আধুনিক যুগৰ

উন্মেষ হোৱা বুলি অভিমত ব্যক্ত কৰিছে। এই যুগবিভাজন প্ৰক্ৰিয়াত কিন্তু শঙ্কৰদেৱৰ যুগটো মধ্যযুগৰ অন্তৰ্ভুক্ত হয়। অসমৰ সাহিত্যৰ প্ৰেক্ষাপটত আন এটা যুগ বিভাজন প্ৰক্ৰিয়াও দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেয়া হ'ল প্ৰাক্-শঙ্কৰী যুগ, শঙ্কৰীযুগ আৰু শঙ্কৰ পৰবৰ্ত্তী যুগ। এই ক্ষেত্ৰত স্বাভাৱিক ৰূপতেই আধুনিক অসমৰ ধাৰণাটো মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ পৰবৰ্ত্তী সময়ৰ অংশ হিচাপে সংযোজিত হয়। কিন্তু এনেবোৰ ধাৰণাৰ ভিত্তিত নিৰ্দ্দিষ্টভাৱে আধুনিক যুগৰ আৰম্ভণিসূচক সময়ক দাঙি ধৰা নাযায়। কিয়নো সাহিত্য সদায় নিজৰ গতিত যাত্ৰা কৰে আৰু সময়ৰ বান্ধোন সকলো ক্ষেত্ৰত সাহিত্যৰ প্ৰেক্ষাপটত নিৰ্দ্দিষ্ট নিয়ম অনুসৰণ কৰা দেখা পোৱা নাযায়। তদুপৰি, সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই ১৩০০ চনৰ পৰা ১৮৩০ খ্ৰীষ্টাব্দলৈকে সময়ছোৱাক মধ্যযুগ বুলি ধৰিছে। গতিকে তেখেতৰ অভিমত হ'ল ১৮৩০ চনৰ পিছৰ সময়খিনিহে আধুনিক অসমৰ সূচনা কৰে।

সময়ৰ নিৰ্দ্দিষ্ট ধাৰণাৰ ক্ষেত্ৰত পণ্ডিতসকলৰ মাজত মতপাৰ্থক্য থাকিলেও আধুনিক অসমৰ অস্তিত্বক বিচাৰিব গৈ ঊনবিংশ শতিকাৰ তৃতীয় দশকৰ আৰম্ভণিক আমি বিস্তৃতৰূপত এই প্ৰক্ৰিয়াৰ লগত সংযোজিত কৰিব পাৰোঁ।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ সাহিত্যৰ লগত যুগ বা সময়ৰ কি সম্বন্ধ? (৬০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

....

....

....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ অসমৰ ইতিহাসত যুগৰ ধাৰণাটো কিদৰে কৰা হয়? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

....

....

....

৩.৪ সংস্কৃত সাহিত্য — এটা সামূহিক ধাৰণা

আপোনালোকে ইতিমধ্যে সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিষয়ে বহু কথা জানিছে। তথাপিও, সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰাৰ বিষয়ে জানিবলৈ গলে সংস্কৃত সাহিত্য সম্বন্ধে কিছু বিশেষ কথা জনাটো আৱশ্যক। এইক্ষেত্ৰত প্ৰথম জানিবলগীয়া কথাটো হ'ল যে, সংস্কৃত সাহিত্যত সকলো ধৰণৰ সাহিত্য কৰ্মক 'কাব্য' পদেৰে অভিহিত কৰা হয় আৰু সাহিত্য প্ৰণেতাক 'কবি' বুলি কোৱা হয়। 'ৱাক্যং ৰসাত্মকং কাব্যম্' — কাব্যৰ এই সংজ্ঞা অনুসৰি সংস্কৃত সাহিত্যত ৰসযুক্ত ৱাক্য বা ৰসাত্মক ৱাক্যকেই কাব্য বুলি কোৱা হয় আৰু কাব্যকৰ্ত্তা বা

কাব্য প্ৰণেতাজনক কৱি বুলি আখ্যা দিয়া হয়। সেইবাবে, সংস্কৃত সাহিত্যত 'অভিজ্ঞানশকুন্তল' নামৰ নাটকখনো কাব্য তথা 'ৰঘুবংশ' নামৰ শ্লোকাত্মক ৰচনাটোও কাব্য আৰু 'হৰ্ষচৰিত' নামৰ গদ্যাত্মক ৰচনাও কাব্য। সেইমৰ্মে কালিদাসে 'অভিজ্ঞানশকুন্তল' নামৰ নাটকখন ৰচনা কৰিও মহাকৱি, তথা 'ৰঘুবংশ' নামৰ কাব্য ৰচনা কৰিও মহাকৱি আৰু বাণভট্টই 'হৰ্ষচৰিত' নামৰ গদ্যকাব্য ৰচনা কৰিও মহাকৱি হিচাপে সংস্কৃত সাহিত্যত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছে। এয়া সংস্কৃতসাহিত্যৰ এটা বিশিষ্ট দিশ।

আপোনালোকে ইতিমধ্যে জানিছে যে, দৃশ্য আৰু শ্ৰব্য ভেদে সংস্কৃতকাব্য প্ৰধানতঃ দুই প্ৰকাৰৰ। দৃশ্যকাব্যক ৰূপক বুলি কোৱা হয়। কাৰণ, দৃশ্যকাব্যত ৰূপ আৰু দৰ্শনেন্দ্ৰিয়ৰ প্ৰাধান্য অনুভূত হয়। আকৌ গদ্যাত্মক, পদ্যাত্মক তথা মিশ্ৰ হিচাপে সংস্কৃতকাব্য মূলতঃ তিনিধৰণৰ। গদ্য আৰু পদ্যৰ মিশ্ৰণত ৰচনা কৰা কাব্যক চম্পূকাব্য বুলি কোৱা হয়। ইয়াৰ উপৰি খণ্ডকাব্য, বিৰুদ আদি বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ কাব্যভেদ সংস্কৃতসাহিত্য জগতত দেখিবলৈ পোৱা যায়। কিন্তু এই প্ৰকাৰসমূহ সাধাৰণতে কাব্যৰ অপ্ৰকৃতিগত বিভাজন। সংস্কৃতসাহিত্যত কাব্যসমূহক প্ৰকৃতিগতভাৱেও বিভাজিত কৰা হৈছে। সংস্কৃতবাঙ্ময়ক প্ৰকৃতিগত দিশত বিস্তৃতৰূপত দুটা ভাগত ভগোৱা হৈছে। সেয়া হ'ল শাস্ত্ৰ আৰু কাব্য। আলঙ্কাৰিক ৰাজশেখৰে তেখেতৰ 'কাব্যমীমাংসা' গ্ৰন্থত কৱিৰ প্ৰকাৰ তিনিবিধ বুলি উল্লেখ কৰিছে, যেনে — শাস্ত্ৰকৱি, কাব্যকৱি আৰু উভয়কৱি। শাস্ত্ৰকৱিয়ে কাব্যত ৰস সম্পদক বিস্তীৰ্ণ কৰে। সেইকাৰণে, যিগৰাকী কৱিয়ে শাস্ত্ৰ ৰচনা কৰে, অথবা যিগৰাকী কৱিয়ে শাস্ত্ৰত কাব্য সম্পাদনা কৰে অথবা যিগৰাকী কৱিয়ে কাব্যত শাস্ত্ৰাৰ্থৰ নিবন্ধন কৰে, তেওঁকে শাস্ত্ৰকৱি বুলি কোৱা হয়। এই ক্ষেত্ৰত উল্লেখযোগ্য কথাটো হ'ল যে, সংস্কৃত সাহিত্যত শাস্ত্ৰ ৰচনা কৰা জনকো কৱি বুলি কোৱা হয়। সেই কাৰণে সংস্কৃত সাহিত্যত শাস্ত্ৰসমূহৰো কাব্যিক মূল্য বিচাৰ কৰা হয়।

গতিকে, সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিস্তৃত ৰূপটো জানিব হ'লে এই ক্ষেত্ৰত শাস্ত্ৰসমূহৰো অন্তৰ্ভুক্তি প্ৰয়োজন। বৰ্তমান অধ্যায়ত আধুনিক অসমত সংস্কৃতসাহিত্যৰ ধাৰাৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিব যাওঁতে আধুনিক কালত অসমত কি কি শাস্ত্ৰ-গ্ৰন্থ ৰচনা হৈছে — সেই বিষয়েও আলোকপাত কৰাটো অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয়। কেৱলমাত্ৰ গদ্যাত্মক, পদ্যাত্মক বা নাট্যকাব্যসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা হ'লে এই বিষয়টো সম্পূৰ্ণ নহয়। এইক্ষেত্ৰত ধৰ্মশাস্ত্ৰ, ব্যাকৰণশাস্ত্ৰ, অভিধানগ্ৰন্থ আদিকো সামৰি লোৱা উচিত। সেইকাৰণে, এই বিভাগত আধুনিক অসমত ৰচিত সংস্কৃত কবিতা, গল্প, নাটক আদিৰ সৈতে সমান্তৰালভাৱে এই সময়ছোৱাত ৰচনা হোৱা শাস্ত্ৰগ্ৰন্থসমূহকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হ'ব।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ সংস্কৃত সাহিত্যত ব্যৱহাৰ হোৱা কাব্যপদৰ গুৰুত্ব কি। (৪০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

....

....

....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ সংস্কৃত অলংকাৰশাস্ত্ৰ অনুসৰি কৰিব বিভাগসমূহ কি কি? (৩৫ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

....

....

....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ সংস্কৃত সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনত শাস্ত্ৰসমূহক কিয় অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়? (৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

....

....

....

৩.৫ আধুনিক অসমত সংস্কৃত শাস্ত্ৰগ্ৰন্থৰ ধাৰা

আপোনালোকে ইতিমধ্যে প্ৰাচীন অসমত প্ৰচলিত সংস্কৃতশাস্ত্ৰৰ ধাৰাৰ বিষয়ে অৱগত হৈছে। 'কালিকাপুৰাণ', 'যোগিনীতন্ত্ৰ', 'কামাখ্যাতন্ত্ৰ', 'কামৰূপীয়স্মৃতিশাস্ত্ৰ' আদিৰ স্থিতিয়ে প্ৰমাণ কৰে যে, প্ৰাচীন অসমত শাস্ত্ৰগ্ৰন্থ ৰচনাৰ এটা উজ্জ্বল ধাৰা বৰ্তি আছিল। সেই ধাৰাটো পৰৱৰ্তী সময়ত যথেষ্ট শক্তিশালী হৈ নাথাকিলেও কিন্তু বিভিন্ন সময়ত মধ্যযুগীয় অসমত বহুকেইজন শাস্ত্ৰকাৰে তেওঁলোকৰ নিজৰ নিজৰ ক্ষেত্ৰখনলৈ আগবঢ়োৱা অৱদান হিচাপে বহুসংখ্যক শাস্ত্ৰগ্ৰন্থ ৰচনা কৰি থৈ গৈছে। এইক্ষেত্ৰত মহামহোপাধ্যায় পুৰুষোত্তম ভট্টাচাৰ্য্যদেৱৰ 'প্ৰয়োগৰত্নমালাব্যাকৰণ', অনন্ত কন্দলিয়ে ৰচনা কৰা 'কল্পদ্ৰুম' আৰু 'নীতিৰত্ন', পীতাম্বৰ সিদ্ধান্তবাগীশৰ 'কৌমুদীগ্ৰন্থ' বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য।

সময়ৰ অগ্ৰগতিত অসমত প্ৰচলিত শাস্ত্ৰধাৰাই নিজৰ গতিত আগবাঢ়ি যায়। এই প্ৰসঙ্গত ধীৰেশ্বৰাচাৰ্য্যৰ 'বৃত্তমঞ্জৰী' নামৰ গ্ৰন্থখন ছন্দঃশাস্ত্ৰৰ ক্ষেত্ৰত এক অমূল্য সংযোজন বুলি উল্লেখ কৰিব পাৰি। শুনিবলৈ পোৱা যায় যে, ধীৰেশ্বৰাচাৰ্য্যই এখন সভাত তাৎক্ষণিকভাৱে 'অমূষ্যাং সভায়াং মইমষা প্ৰতিজ্ঞা। ভুজঙ্গপ্ৰয়াত, বিনা বাক্ ন ৱাচ্যা'। (অৰ্থাৎ এয়া মোৰ প্ৰতিজ্ঞা যে, মই আজিৰ সভাত ভুজঙ্গপ্ৰয়াতছন্দৰ বাহিৰে বেলেগ কোনো ধৰণে মোৰ কথা প্ৰকাশ নকৰো। অৰ্থাৎ আজি মই যি ক'ম ভুজঙ্গপ্ৰয়াতছন্দ

ব্যৱহাৰ কৰিহে ক'ম)- এই বুলি কৈ সভাত সম্পূৰ্ণ বক্তৃতা ভুজঙ্গপ্ৰয়াতছন্দোযুক্ত বাক্যেৰে উপস্থাপিত কৰিছিল। আনন্দৰাম বৰুৱাদেৰৰ 'ইংলিছ-সংস্কৃত-ডিকছ'নাৰি' গ্ৰন্থখন কোষগ্ৰন্থ হিচাপে এখন লেখতলবলগীয়া গ্ৰন্থ। তদুপৰি আধুনিক অসমৰ নামজ্বলা সংস্কৃতপণ্ডিত অধ্যাপক মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মাৰ 'ব্যঞ্জনাপ্ৰপঞ্চসমীক্ষা' গ্ৰন্থখনে ধ্বনিশাস্ত্ৰৰ এখন উচ্চমানৰ গ্ৰন্থ হিচাপে বিদ্বৎমহলত স্থান লাভ কৰিছে।

ইয়াৰ বাহিৰেও আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰাৰম্ভকালত প্ৰকাশিত হোৱা বিভিন্ন আলোচনীত সংস্কৃতশাস্ত্ৰগ্ৰন্থৰ আধাৰত আগবঢ়োৱা বিভিন্ন প্ৰবন্ধ থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবোৰৰ ভাষা অসমীয়া হলেও প্ৰবন্ধসমূহত সংস্কৃত শাস্ত্ৰগ্ৰন্থৰ আলোচনা তথা প্ৰভাৱেই অগ্ৰাধিকাৰ লাভ কৰিছে। কিন্তু তৎপৰৱৰ্তী সময়ত বিভিন্ন আগ্ৰাসনৰ পৰা অসমীয়া ভাষাক ৰক্ষা কৰিবৰ বাবে যৎপৰোনাস্তি চেষ্টা কৰি থকা অসমৰ বিদ্বৎসমাজখনে কিছু সময়লৈকে সংস্কৃতশাস্ত্ৰাদি ৰচনাৰ পৰা আঁতৰি আহি অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰৰ বাবে আত্মনিয়োগ কৰিছিল। অসমৰ সাহিত্য চ'ৰাত সংস্কৃতসাহিত্য ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰখনত ই বাৰুকৈয়ে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল আৰু এটা দীঘলীয়া সময়লৈকে সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰাটো ব্যাহত হৈ আছিল।

জানি থোৱা ভাল

১। যিগৰাকী কবিয়ে শাস্ত্ৰ ৰচনা কৰে অথবা শাস্ত্ৰত কাব্যসুষমা আনে অথবা কাব্যত শাস্ত্ৰাৰ্থ সম্পাদন কৰে তেওঁক শাস্ত্ৰকবি বুলি কোৱা হয়।

২। ধ্বনিশাস্ত্ৰৰ ওপৰত গ্ৰন্থ প্ৰণয়ন কৰা অসমৰ এগৰাকী আধুনিক সংস্কৃত পণ্ডিত হ'ল— অধ্যাপক মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মা।

৩। আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱে ৰচনা কৰা কোষগ্ৰন্থখনৰ নাম হ'ল— 'ইংলিছ-সংস্কৃত ডিক্‌ছনাৰী'।

৪। ছন্দোশাস্ত্ৰৰ গ্ৰন্থ লিখিছিল ধীৰেশ্বৰাচাৰ্য্যই। তেখেতে ৰচনা কৰা গ্ৰন্থখনৰ নাম আছিল 'বৃত্তমঞ্জৰী'।

৫। অসমত কৌমুদীগ্ৰন্থ ৰচনা কৰা প্ৰধান সংস্কৃত পণ্ডিত গৰাকী হ'ল— পীতাম্বৰ সিদ্ধান্তবাগীশ। তেওঁ মুঠ ১৮ খন কৌমুদীগ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছিল বুলি কোৱা হয়।

৩.৬ আধুনিক অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ সৃষ্টি

ইতিমধ্যে আপোনালোকে প্ৰাচীনকালৰে পৰা আধুনিক সময়লৈকে অসমত হৈ থকা সংস্কৃত সাহিত্য ৰচনাৰ বিষয়ে এটি চমু আভাস লাভ কৰিছে। এইক্ষেত্ৰত আধুনিক অসমত হোৱা শাস্ত্ৰৰচনাৰ বিষয়েও আপোনালোকে অৱগত হৈছে। আধুনিক অসমত সংস্কৃতসাহিত্য ৰচনাৰ পৰিধিখন যথেষ্ট বিশাল। এইক্ষেত্ৰত মনকৰিবলগীয়া কথাটো

হ'ল যে, উক্ত ক্ষেত্ৰখন চহকী কৰি থৈ যোৱা প্ৰধান ব্যক্তিসকলৰ কিছুসংখ্যকে কিন্তু পৰম্পৰাগত পদ্ধতিত শিক্ষা লাভ কৰিছিল আৰু সৰহসংখ্যকে কিন্তু আধুনিক শিক্ষা পদ্ধতিৰ মাজেদি শিক্ষা লাভ কৰি নিজৰ নিজৰ ক্ষেত্ৰখনত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। অৰ্থাৎ আধুনিক অসমত পূৰ্বৰে পৰা চলি থকা পৰম্পৰাগত শিক্ষাৰে শিক্ষিত তথা ইংৰাজ শাসনকালত নতুনকৈ প্ৰৱৰ্ত্তিত হোৱা শিক্ষা পদ্ধতিৰে শিক্ষাগ্ৰহণ কৰা সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিত — এই দুই ধৰণৰ পণ্ডিতে আধুনিক অসমত সংস্কৃত কাব্য সাহিত্য ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত অগ্ৰণী ভূমিকা লৈছিল। উভয়বিধ পণ্ডিতেই শাস্ত্ৰ আৰু কাব্য ৰচনাৰ মাজেদি আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখন চহকী কৰি তুলিছে। বৰ্তমান লেখনিত এই বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল।

৩.৬.১ আধুনিক অসমত ৰচনা হোৱা শাস্ত্ৰগ্ৰন্থ

ঊনবিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণি কালৰ পৰাই অসমত সংস্কৃত ভাষাত বিভিন্ন শাস্ত্ৰগ্ৰন্থ ৰচনা হৈছে। এইক্ষেত্ৰত মন কৰা উচিত যে, অধিকাংশ সময়তেই পণ্ডিতসকলে প্ৰাচীন ভাৰতৰ শাস্ত্ৰগ্ৰন্থক আধাৰ হিচাপে লৈ তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থসমূহ ৰচনা কৰিছে। এই শাস্ত্ৰগ্ৰন্থসমূহে বহুক্ষেত্ৰত প্ৰাচীন শাস্ত্ৰগ্ৰন্থত থকা জটিল তথ্য অথবা কঠিন আলোচনাক সহজবোধ্য কৰি তুলিছে। শ্ৰুতি-স্মৃতি-ব্যাকৰণ-ছন্দঃ-জ্যোতিষ আদি বিষয়ক প্ৰাচীন শাস্ত্ৰত থকা বহুতো গুৰুগম্ভীৰ আলোচনাই আধুনিক অসমত ৰচিত শাস্ত্ৰসমূহৰ মাজেদি সহজৰূপত পাঠকৰ ওচৰ চাপিছে। সেইবাবে, বহুক্ষেত্ৰতেই আধুনিক অসমত ৰচিত গ্ৰন্থসমূহে বিশেষ বিশেষ প্ৰসঙ্গত মানুহৰ হস্তপুথি হিচাপে থিতাপি লৈছে। অকল অসমতেই নহয় উক্ত গ্ৰন্থসমূহক ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত থকা মানুহে অত্যন্ত সন্মানৰ সৈতে গ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। তলত এই শাস্ত্ৰগ্ৰন্থসমূহৰ নাম আৰু লেখকৰ নাম দিয়া হ'ল।

ক) তন্ত্ৰ আৰু দৰ্শনৰ গ্ৰন্থ	**লেখক**
১. তাৰাৰ্চনতন্ত্ৰম্	চক্ৰেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য্য
২. শাক্তদৰ্শনম্	চক্ৰেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য্য
৩. ন্যায়দৰ্শনবিমৰ্শ	ড° কালিপ্ৰসাদ সিন্‌হা
৪. মীমাংসানয়চন্দ্ৰিকা	ড° ৰাজেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা
৫. ন্যায়পৰিচয়	অধ্যাপক উমাকান্ত দেৱশৰ্মা শাস্ত্ৰী
খ) স্মৃতিশাস্ত্ৰমূলক গ্ৰন্থ	**লেখক**
১. কামৰূপযাত্ৰাপদ্ধতি	হলিৰাম ঢেকিয়াল ফুকন
২. দশকৰ্মদৰ্পণ	ৰূপেশ্বৰ বুজৰবৰুৱা
৩. নিত্যকৰ্মপদ্ধতি	জীৱেশ্বৰ গোস্বামী
৪. কৌমুদীসমূহ	সিদ্ধান্ত বাগীক
গ) জ্যোতিষশাস্ত্ৰগত গ্ৰন্থ	**লেখক**
১. জ্যোতিষচিন্তামণি	জীৱেশ্বৰ গোস্বামী

ঘ) অলংকাৰশাস্ত্ৰগত গ্ৰন্থ	লেখক
১. ব্যঞ্জনাপ্ৰপঞ্চসমীক্ষা	মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মা

ইয়াৰ উপৰি আধুনিক অসমত বহুতো সংস্কৃত পণ্ডিতে ভালেমান শাস্ত্ৰমূলক গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছে।

৩.৬.২ আধুনিক অসমত ৰচনা হোৱা সংস্কৃত কবিতাপুথি

সংস্কৃত কবিতাপুথি ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে আগবঢ়োৱা অবদান সঁচাকৈয়ে লেখতলবলগীয়া। বিভিন্ন, অলংকাৰ প্ৰয়োগেৰে কবিসকলে বিচিত্ৰ আস্বাদৰ সংস্কৃত কবিতা পাঠকসকলক উপহাৰ দি গৈছে। সংস্কৃত কবিসকলে কবিতা অৰ্থাৎ শ্লোকৰ আকাৰেৰে বিভিন্ন ধৰণৰ কাব্যসম্পদ ৰচনা কৰি সংস্কৃত সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰি থৈছে। ইয়াৰে কিছুসংখ্যক ইতিহাসভিত্তিক, কিছুমান প্ৰশস্তিমূলক, কিছুমান পুনৰ চৰিতবৰ্ণন আৰু কিছুমান কল্পনাপ্ৰসূত। কিন্তু বিষয়বস্তু যেনেকুৱাই নহওঁক কিয় এইবোৰ ৰচনাৰ কাব্যসুষমা তথা ছন্দোময়তা সততেই পাঠকৰ হৃদয় আকৰ্ষণ কৰে। তলত এইধৰণৰ কাব্যপুথিৰ এখনি তালিকা আগবঢ়োৱা হ'ল।

গ্ৰন্থৰ শিৰোনাম	লেখকৰ নাম
১. শোকপ্ৰকাশ	মহামহোপাধ্যায় ধীৰেশ্বৰাচাৰ্য্য
২. হৰ্ষপ্ৰকাশ	মহামহোপাধ্যায় ধীৰেশ্বৰাচাৰ্য্য
৩. মুমূৰ্ষগাথা	জীৱেশ্বৰ গোস্বামী
৪. সতী জয়মতী	ভৱদেৱ ভাগৱতী
৫. ভগৱৎ বন্দনম্	শ্ৰীনাৰায়ণ মিশ্ৰ
৬. ভগৱৎশৰণাগতিঃ	শ্ৰীনাৰায়ণ মিশ্ৰ
৭. প্ৰকামকামৰূপম্	আচাৰ্য মনোৰঞ্জনশাস্ত্ৰী
৮. পতাকাম্নায়	আচাৰ্য মনোৰঞ্জনশাস্ত্ৰী
৯. উতংকভৈক্ষম্	আচাৰ্য মনোৰঞ্জনশাস্ত্ৰী
১০. স্তুতিপ্ৰশস্তি মঞ্জৰী	অধ্যাপক মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মা
১১. শ্ৰীকৃষ্ণলীলা	বৈকুণ্ঠনাথ তৰ্কতীৰ্থ
১২. হৃদিমে বিদূষাং স্থিতিঃ	অধ্যাপক উমাকান্ত দেৱশৰ্মা
১৩. প্ৰশস্তিমঞ্জৰী	অধ্যাপক উমাকান্ত দেৱশৰ্মা
১৪. শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ চৰিত্ৰম্	ড° মহেশ্বৰ হাজৰিকা
১৫. দীপিকা	ড° গোকুলেন্দ্ৰ নাৰায়ণ দেব গোস্বামী
১৬. কুমাৰভাস্কৰবৰ্মচৰিতম্	অধ্যাপক দীপক কুমাৰ শৰ্মা
১৭. ব্ৰহ্মপুত্ৰ	অধ্যাপক উমাকান্ত দেৱশৰ্মা

ইয়াৰ উপৰি বিভিন্ন গ্ৰন্থৰ আৰম্ভণিত, মাজত অথবা শেষত বিভিন্ন গ্ৰন্থকাৰে বিশেষশৈলী অনুসৰণ কৰি সংস্কৃত শ্লোকৰ মাজেদি তেওঁলোকৰ কাব্যপ্ৰতিভাৰ চানেকী দাঙি ধৰিছে। এইক্ষেত্ৰত আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱৰ 'জানকীৰামভাষ্যত' থকা প্ৰাৰম্ভিক শ্লোক, তেখেতৰ 'ইংলিছ-সংস্কৃত ডিকছ'নাৰি'ৰ মঙ্গলবাচক শ্লোক তথা একেখন গ্ৰন্থৰ সামৰণিত থকা শ্লোককেইটা উল্লেখযোগ্য। কাব্যসুষমাৰ চানেকী বহন কৰা এই শ্লোকসমূহ আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত কবিসকলৰ কাব্য প্ৰতিভাৰ পৰিচায়ক। তদুপৰি, বিভিন্ন সংস্কৃত কবিয়ে ভিন ভিন সময়ত কবিতাৰ আকাৰত কিছু সংস্কৃত গীত ৰচনা কৰিছে। সেইবোৰও প্ৰকৃততে একো একোটা সুমধুৰ কবিতা। যেনে— মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মা বিৰচিত 'সুৰভাৰতীগীতম্', উমাকান্ত দেৱশৰ্মাই ৰচনা কৰা 'ব্ৰহ্মপুত্ৰগীতম্'। মালিনী গোস্বামীয়ে ৰচনা কৰা 'শ্ৰীকৃষ্ণকান্তসন্দিকৈসংস্তৱঃ', দীপক শৰ্মা বিৰচিত 'গীতম্' আদি।

৩.৬.৩ আধুনিক অসমত ৰচিত সংস্কৃত প্ৰবন্ধ, উপন্যাস আদি

শাস্ত্ৰগ্ৰন্থ, গীত তথা কবিতাপুথিৰ উপৰি আধুনিক অসমত প্ৰৱন্ধ, উপন্যাস আদি ৰূপতো সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিকাশ ঘটা দেখিবলৈ পোৱা যায়। কবিতাপুথিৰ দৰে এইক্ষেত্ৰতো বিষয়বস্তুৰ বিভিন্নতা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্যৰ ভঁড়ালখনত এইবোৰ সংস্কৃতগ্ৰন্থ স্বমহিমাৰে জিলিকি আছে। তলত এনেকুৱা সংস্কৃতগ্ৰন্থ কিছুমানৰ নাম লেখকৰ নামৰ সৈতে আগবঢ়োৱা হ'ল।

গ্ৰন্থৰ নাম	**লেখকৰ নাম**
১. অৱিনাশি (উপন্যাস)	বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী
২. হৃদয়সংবাদচয়নম্ (প্ৰবন্ধ সংকলন)	বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী
৩. লঘুলেখলতিকা (প্ৰবন্ধ সংকলন)	অশোক কুমাৰ গোস্বামী
৪. ভাৰতীয়চিন্তনম্ (ৰচনাসংকলন)	উমাকান্ত দেৱশৰ্মা

ইয়াৰ উপৰি ভাষ্যগ্ৰন্থৰ মাজেদি আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতে সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ অৰিহণা আগবঢ়াইছে। এইক্ষেত্ৰত আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱে ৰচনা কৰা ভৱভূতিৰ 'মহাবীৰচৰিত' নামৰ গ্ৰন্থখনৰ ওপৰত গদ্যশৈলীৰে ৰচনা কৰা 'জানকীৰামভাষ্য' নামৰ ৰচনাটো লেখতলবলগীয়া। তদুপৰি, দীপক কুমাৰ শৰ্মাদেৱে ৰচনা কৰা আচাৰ্য্য ভৱদেৱভাগৱতীৰ 'সতী জয়মতী' কাব্যৰ ওপৰত লিখা 'নবীনা' নামৰ টীকাগ্ৰন্থখনো উল্লেখযোগ্য।

জানি থোৱা ভাল

৬। উমাকান্ত দেবশৰ্মাৰ ন্যায়দৰ্শনৰ ওপৰত লিখা গ্ৰন্থখন হ'ল— 'ন্যায়পৰিচয়'।
৭। 'ব্যঞ্জনাপ্ৰপঞ্চসমীক্ষা' নামৰ গ্ৰন্থখন ধ্বনিশাস্ত্ৰৰ অন্তৰ্গত।
৮। 'শ্ৰীশঙ্কৰদেৱচৰিত্ৰম্' গ্ৰন্থখন কবিতা শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্ভুক্ত।
৯। আধুনিক অসমত ৰচিত এখন সংস্কৃত স্মৃতিগ্ৰন্থ হ'ল— ৰূপেশ্বৰ বুজৰবৰুৱাদেৱৰ 'দশকৰ্মদৰ্পণ'।
১০। বিশ্বনাৰায়ণশাস্ত্ৰী ৰচিত 'অবিনাশি' আধুনিক অসমত ৰচিত একমাত্ৰ সংস্কৃত উপন্যাস।

৩.৭ সাৰাংশ (Summing Up)

উক্ত বিভাগটি অধ্যয়ন কৰি জনা গ'ল যে, আধুনিক অসমতো প্ৰাচীন অসমৰ দৰে বহুধৰণৰ সংস্কৃত পুথি ৰচিত হৈছে। এইক্ষেত্ৰত পৰম্পৰাগত শিক্ষাৰ মাজেদি অহা আৰু নতুন শিক্ষা পদ্ধতিৰে শিক্ষিত হোৱা এই দুই- ধৰণৰ কবি-সাহিত্যিককেই বিচাৰি পোৱা যায়। তদুপৰি, আধুনিক অসমৰ ধাৰণাৰ মাজেদি এই প্ৰসঙ্গত এটা নিৰ্দ্দিষ্ট কালৰ সঙ্কেত গ্ৰহণ কৰা হৈছে আৰু সেই সময়ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বৰ্তমানলৈকে যিমান সংস্কৃত পণ্ডিতে সংস্কৃত ভাষাত গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছে সেই সকলোৰে ৰচনাখিনি ইয়াত সামৰি লোৱা হৈছে। এই গ্ৰন্থসমূহৰ কিছুসংখ্যক সম্পূৰ্ণৰূপে শাস্ত্ৰগ্ৰন্থ। প্ৰাচীন ভাৰতত ৰচনা হোৱা বিভিন্ন প্ৰয়োজনীয় শাস্ত্ৰগ্ৰন্থক আধাৰ কৰি এইবোৰ গ্ৰন্থ ৰচনা কৰা হৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে, প্ৰাচীন ভাৰতত ৰচনা হোৱা 'মনুস্মৃতি', 'ব্যাকৰণশাস্ত্ৰ', 'ন্যায়সূত্ৰ' আদিৰ আধাৰত আধুনিক অসমত বহুতো সংস্কৃত পণ্ডিতে সংস্কৃত ভাষাত শাস্ত্ৰগ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছে। ভালেমান পণ্ডিতে আকৌ সহজ সৰল সংস্কৃতত কবিতা, উপন্যাস, প্ৰবন্ধ আদি ৰচনা কৰিছে। কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ ছন্দ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। গদ্য বা উপন্যাসৰ ক্ষেত্ৰত বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰীদেৱে ৰচনা কৰা 'অবিনাশি'খনেই একমাত্ৰ সমল। এই গ্ৰন্থখনত বহুক্ষেত্ৰত লেখকে অলংকাৰশাস্ত্ৰত থকা গদ্যকাব্যৰ লক্ষণবোৰ অনুসৰণ কৰিহে বিষয়বস্তু আগবঢ়াই লৈ গৈছে। কেতবোৰ বৰ্ণনাত ঔপন্যাসিকে শ্লোকও সংযোজিত কৰিছে। গদ্য-উপন্যাস আদিৰ পিছত এইক্ষেত্ৰত উল্লেখযোগ্য ভাষ্যগ্ৰন্থ বা টীকাগ্ৰন্থ। এয়া সংস্কৃত সাহিত্যত থকা এক বিশেষ সংযোজন। ভাষ্য বা টীকাৰ মাজেদি মূল গ্ৰন্থত থকা বিশেষ কথাবোৰ সহজ উপায়েৰে সম্পূৰ্ণকৈ প্ৰকাশ কৰিব পাৰি। টীকাগ্ৰন্থই মূল গ্ৰন্থৰ অৰ্থবোধত সহায় আগবঢ়ায়। পৰম্পৰাগতভাৱে বিভিন্ন বিষয়ত প্ৰাচীন ভাৰতত বহুসংখ্যক টীকাগ্ৰন্থ বা ভাষ্যগ্ৰন্থ পোৱা যায়। অসমত এই ধৰণৰ সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ সংখ্যা নিচেই তাকৰ।

৩.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

১. সংস্কৃত সাহিত্যৰ আধাৰত আধুনিক অসম বোলেতে কোনখিনি সময়ক বুজোৱা হয়?
২. আধুনিক অসমত ৰচনা হোৱা শাস্ত্ৰগ্ৰন্থৰ ওপৰত এটা টোকা আগবঢ়াওক।
৩. আধুনিক অসমত ৰচিত কাব্যপুথিৰ আধাৰত এটা আলোচনা দাঙি ধৰক।
৪. আধুনিক অসমত ৰচনা হোৱা সংস্কৃত গদ্য তথা উপন্যাসৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।
৫. আধুনিক অসমত থকা সংস্কৃত সাহিত্যৰ ধাৰাৰ বিষয়ে মতামত আগবঢ়াওক।

৩.৯ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

১) গোস্বামী, মালিনী; অসমত সংস্কৃত-সাধনা, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০১৯
২) Shastri, Biswanarayan; Sanskrit in Assam Through the Ages, New Delhi : Rashtriya Sanskrit Samsthan, 1998
৩) Sarma, Narendra Nath; An Aspect of the Cultural Heritage of Assam, Guwahati : Bani Prakash Mandir; 2012.
৪) শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ; অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত।

* * *

চতুৰ্থ বিভাগ
সংস্কৃত সাহিত্যলৈ আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ অৱদান

বিভাগৰ গঠন ঃ

৪.১ ভূমিকা (Introduction)
৪.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
৪.৩ সংস্কৃত সাহিত্য আৰু আধুনিকতা
৪.৪ আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকল
৪.৫ সংস্কৃতগ্ৰন্থৰ মাজেদি অসমৰ পণ্ডিতসকলে আগবঢ়োৱা অৱদান
৪.৬ সংস্কৃতমূলক অসমীয়া লেখনিৰে আধুনিক অসমৰ পণ্ডিতসকলে আগবঢ়োৱা অৱদান
৪.৭ সংস্কৃত, ইংৰাজী আৰু আন ভাষাৰ লেখনিৰে আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতে আগবঢ়োৱা অৱদান
৪.৮ সাৰাংশ (Summing Up)
৪.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
৪.১০ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

৪.১ ভূমিকা (Introduction)

আধুনিক অসমত বিভিন্ন সংস্কৃত পণ্ডিতে সংস্কৃত সাহিত্য জগতলৈ তেওঁলোকৰ অনবদ্য অৱদান আগবঢ়াই আহিছে। এই অৱদান কেৱল সংস্কৃতভাষাৰ মাধ্যমেৰে হৈছে সেয়া নহয়। ভালেমান অসমীয়া পণ্ডিতে অসমীয়া আৰু ইংৰাজী তথা হিন্দী ভাষাৰ জৰিয়তেও সংস্কৃত সাহিত্য জগতলৈ উল্লেখযোগ্য অৱদান আগবঢ়াই আহিছে। তদুপৰি, বৰ্তমান সময়ত বৰাক উপত্যকাত ভালেমান সংস্কৃত পণ্ডিতে বাংলা ভাষাৰ জৰিয়তেও সংস্কৃতসাহিত্য জগতলৈ তেওঁলোকৰ বিশেষ অৱদান দি গৈছে। এই সাহিত্যধাৰা কিন্তু আজিৰ দিনলৈকে অব্যাহত আছে। অসমৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত থকা সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিতসকলে নিজৰ নিজৰ অধ্যয়ন ক্ষেত্ৰত গভীৰ মননশীলতাৰে আৰু গৱেষণামূলক দৃষ্টিৰে আগুৱাই গৈ সংস্কৃতসাহিত্য জগতখনত বহুতো নতুন কথাৰ সংযোজন কৰি গৈ আছে। আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ এই প্ৰচেষ্টাৰ ফলত সংস্কৃতসাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখন যথেষ্ট চহকী হৈ উঠিছে। এইক্ষেত্ৰত সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষৰ লগতে অসমেও উন্নতিৰ পথত আগবাঢ়িছে বুলি ক'ব পৰা যায়। বিভিন্ন সময়ত অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতৰ প্ৰতি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে আগবঢ়োৱা বিভিন্ন সন্মান-পুৰস্কাৰ আদিয়ে এই কথাকেই প্ৰতীয়মান কৰে। আধুনিক অসমৰ বেলেগে বেলেগ সংস্কৃতসাধকে তেওঁলোকৰ সংস্কৃত সাধনাৰ স্বীকৃতিৰূপে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰশংসা-পত্ৰ তথা ৰাজ্য চৰকাৰৰ সাহিত্যিক পেঞ্চন আদি লাভ কৰি অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্য

জগতলৈ গৌৰৱ কঢ়িয়াই আনিছে। সংস্কৃত তথা অসমীয়া বিষয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এই কথা জনাটো অত্যন্ত আৱশ্যক। কাৰণ, যিদৰে সংস্কৃতসাহিত্যৰ বিভিন্ন ধাৰাই অসমীয়া সাহিত্যৰ উন্নতিত অৰিহণা যোগাই সেইদৰে অসমীয়া সাহিত্যৰ মাজেদিও সংস্কৃতসাহিত্যৰ বিভিন্ন দিশ উন্মোচিত হৈ আহিছে। গতিকে আধুনিক অসমত সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে যে কেৱলমাত্ৰ প্ৰত্যক্ষভাৱে সংস্কৃতৰ ক্ষেত্ৰখনকে চহকী কৰি গৈ আছে সেয়া নহয়, তেওঁলোকৰ অবিৰত সাহিত্যিক যাত্ৰাই অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰালকো পৰিপূৰ্ণ কৰি আছে। এই যাত্ৰাত বহুতো সংস্কৃতশাস্ত্ৰগ্ৰন্থ অথবা কাব্যগ্ৰন্থই নতুন ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে। এইক্ষেত্ৰত অনুবাদগ্ৰন্থৰ ভূমিকাও লেখতল'বলগীয়া। এই বিভাগটিত আধুনিক সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ সংস্কৃতসাহিত্য চৰ্চাৰ বিষয়ে বিশদভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে।

৪.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

আধুনিক অসমত সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে বিভিন্ন বিষয়ক আধাৰ হিচাপে লৈ সংস্কৃতসাহিত্য জগতলৈ তেওঁলোকৰ অনবদ্য অবদান আগবঢ়াই গৈ আছে। এইক্ষেত্ৰত অসমীয়া, হিন্দী, বাংলা আৰু ইংৰাজী ভাষাৰ মাধ্যমেৰেও সংস্কৃত সাহিত্যক পৰোক্ষভাৱে আগবঢ়াই লৈ যোৱাৰ সফল প্ৰচেষ্টা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে বিভিন্ন শাস্ত্ৰগ্ৰন্থ, কবিতা, নাটক, প্ৰবন্ধ, উপন্যাস আদি ৰচনা কৰাৰ লগতে অসমীয়া, ইংৰাজী, হিন্দী তথা বাংলা ভাষাতো সংস্কৃত সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা অঙ্কন কৰি গৈছে। এই বিভাগটোত এই সকলো প্ৰসঙ্গক সামৰি লৈ এটা আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ব। এই বিভাগটো অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- সংস্কৃত সাহিত্য আৰু আধুনিক অসমৰ সংযোগৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব,
- আধুনিক সময়ত অসমত ৰচিত হোৱা সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিষয়ে আভাস পাব,
- আধুনিক অসমত অসমীয়া ভাষাৰে প্ৰকাশিত সংস্কৃত সাহিত্য বিষয়ক ৰচনাবোৰৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰিব,
- আধুনিক অসমত ইংৰাজী ভাষাৰ জৰিয়তে প্ৰকাশিত সংস্কৃতসাহিত্য বিষয়ে জানিব পাৰিব,
- অসমৰ বৰাক উপত্যকাত বাংলা ভাষা মাধ্যমত প্ৰকাশিত হোৱা আৰু কিছু নেপালী পণ্ডিতে প্ৰকাশ কৰা হিন্দী ভাষাত ৰচিত সংস্কৃতসাহিত্য সম্বন্ধীয় লেখনিৰ বিষয়ে অবগত হ'ব পাৰিব।

৪.৩ সংস্কৃত সাহিত্য আৰু আধুনিকতা

সাহিত্য প্ৰসঙ্গত আধুনিকতা শব্দটোৱে বিভিন্ন ধৰণৰ অৰ্থ বহন কৰি আহিছে। ইংৰাজী সাহিত্যত 'Modernism' অথবা 'Post Modernism' ইত্যাদি শব্দবোৰে কিছু বিশেষ অৰ্থ বহন কৰে। এই শব্দসমূহে ইংৰাজী সাহিত্যত শিল্পবিপ্লৱ আদিৰ বাবে হোৱা

কিছু সামাজিক পৰিবৰ্ত্তনৰ প্ৰতিফলিত ৰূপক ইঙ্গিত কৰে। অসমীয়া সাহিত্য জগততো আধুনিকতাৰ প্ৰসঙ্গটোৱে ইংৰাজ শাসনৰ শেষৰফালে হোৱা সামাজিক পৰিৱৰ্তনৰ সূচনা দিয়া দেখা যায়।

কিন্তু সংস্কৃতসাহিত্যৰ জগতখনত আমি এইদৰে আমূল পৰিবৰ্তনৰ দিশ বিচাৰি নাপাওঁ। সেই বুলি সংস্কৃতসাহিত্য জগতত আধুনিকতাৰ ঢৌ অহাই নাছিল বুলি কোনেও ক'ব নোৱাৰে। কাৰণ ইংৰাজশাসনৰ শেষৰফালে সংস্কৃতপণ্ডিতসকলে ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ সীমিত পৰিসৰ খণ্ডন কৰি স্থানীয় ভাষা তথা ইংৰাজী ভাষাৰ মাধ্যমেৰে সংস্কৃত সাহিত্যক সাধাৰণ মানুহৰ ওচৰত লৈ অহাৰ বাবে যি প্ৰচেষ্টা চলাইছিল, সংস্কৃত সাহিত্যপ্ৰসঙ্গত সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষৰ লগতে অসমতো ইয়াকেই আধুনিকতাৰ সমাবেশ বুলি আখ্যা দিব পাৰি। এই সময়ৰ পৰাই সংস্কৃতসাহিত্যৰ ৰূপ-ৰস-মাধুৰ্যই ৰূপান্তৰৰ মাজেদি সাধাৰণ পাঠকক ঢুকি পাইছিল। ভাষিক মাধ্যম বেলেগ হলেও বিভিন্ন কবিতা, গল্প, উপন্যাস, প্ৰবন্ধৰ মাজেদি সংস্কৃত সাহিত্যৰ বহু কথা সাধাৰণ মানুহে সহজভাবে জানিব পাৰিছিল। ইয়াৰ উপৰি সেই সময়ত ভাৰতৰ আন আন প্ৰদেশৰ দৰে অসমতো সৰল সংস্কৃতৰ ব্যৱহাৰে জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিছিল। সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিতসকলে সাধাৰণ মানুহে বুজিব পৰাকৈ সংস্কৃতত কাব্য-গ্ৰন্থাদি ৰচনা কৰিবলৈ লৈছিল। অনুবাদকলাইও এই সময়তেই বিশেষ পৰিপক্কতা লাভ কৰিছিল। সেই সময়ৰ পৰাই অসমৰ কিছু সংস্কৃত-পণ্ডিতে ইংৰাজী ভাষাত সংস্কৃতসাহিত্যৰ চৰ্চা কৰি জাতীয় তথা আন্তৰ্জাতিক স্তৰত প্ৰশস্তি লাভ কৰিছিল। মধ্যযুগত ৰচিত শিলালিপিত প্ৰকাশিত প্ৰশস্তিমূলক কাব্যসমূহৰ ধাৰাটোও আধুনিক অসমত পৰিৱৰ্তিত হোৱা দেখা যায় আৰু এই সময়ছোৱাত সহজ-সৰল সংস্কৃত ভাষাত পণ্ডিতসকলক প্ৰশস্তিকাব্য ৰচনাত ব্ৰতী হোৱা দেখা যায়। এইদৰে, অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্যজগতত আধুনিকতাৰ প্ৰবেশ ঘটা বুলি ক'ব পাৰি। সাহিত্যৰ এই ধাৰাই আধুনিক অসমত এটা সুকীয়া স্থান অধিকাৰ কৰি আহিছে।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

সংস্কৃত সাহিত্যত আধুনিকতা বুলিলে কি বুজায়?

....

....

....

৪.৪ আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকল

আগৰ বিভাগটোত আপোনালোকে আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ ৰচনাৰ বিষয়ে এটি চমু আভাস লাভ কৰিছে। আধুনিক অসমত ভালেমান সংস্কৃতপণ্ডিতে সাহিত্যজগতলৈ বিভিন্ন ধৰণে অৰিহণা আগবঢ়াইছে। কোনোবা পণ্ডিতে শাস্ত্ৰকাৰ হিচাপে,

কোনোবা কবি হিচাপে, কোনোবাই উপন্যাস লিখি, কোনোবাই অনুবাদ কাব্যৰ মাজেৰে, কোনোবাই আকৌ আলোচনা প্ৰসঙ্গেৰে সংস্কৃতসাহিত্য জগতলৈ অৱদান আগবঢ়াইছে। এই প্ৰসঙ্গত কিছু আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল।

পূৰ্বৰ বিভাগত আপোনালোকে অসমৰ বিখ্যাত সংস্কৃত পণ্ডিত ধীৰেশ্বৰাচাৰ্য্যৰ বিষয়ে জানিব পাৰিছে। মহামহোপাধ্যায় ধীৰেশ্বৰাচাৰ্য্যই 'বৃত্তমঞ্জৰী' নামৰ ছন্দঃশাস্ত্ৰৰ গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছে। সংস্কৃত ছন্দৰ বিষয়ে এইখন এখন উল্লেখযোগ্য গ্ৰন্থ। সংস্কৃত ছন্দসমূহৰ লক্ষণ তথা উদাহৰণেৰে বিশদ ব্যাখ্যা আগবঢ়াই ধীৰেশ্বৰাচাৰ্য্যদেৱে এই গ্ৰন্থখনৰ জৰিয়তে শাস্ত্ৰকাৰ হিচাপে সংস্কৃতসাহিত্য জগতত নিজৰ নাম উজলাইছে।

আপোনালোক আনন্দৰাম বৰুৱা দেৱৰ বিষয়েও অৱগত। আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱে 'এ প্ৰ্যাক্টিক্যাল ইংলিছ সংস্কৃত ডিক্‌ছ'নাৰী', 'এ কম্‌প্ৰিহেন্‌ছিভ্ গ্ৰামাৰ অৱ সংস্কৃত ল্যাংগুৱেজ', 'প্ৰ'জডি', 'নানাৰ্থসংগ্ৰহ', 'ধাতুবৃত্তিসাৰ', 'অমৰসিংহ'ছ নামলিঙ্গানুশাসন' আদি গ্ৰন্থ ৰচনা কৰি কোষশাস্ত্ৰকাৰ, শব্দশাস্ত্ৰবেত্তা আৰু ব্যাকৰণজ্ঞ হিচাপে নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। এই গ্ৰন্থসমূহ সংস্কৃত জগতৰ অমূল্য সম্পদ। তদুপৰি 'বামন্‌ছ কাব্যালংকাৰ সূত্ৰবৃত্তি, বাণভট্টালংকাৰ এণ্ড ভোজ্‌ছ সৰস্বতীকণ্ঠাভাৰণ' নামৰ গ্ৰন্থখনেৰে আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱে অলংকাৰশাস্ত্ৰত থকা তেওঁৰ ব্যুৎপত্তিৰ প্ৰমাণ দাঙি ধৰিছে। এই গ্ৰন্থবোৰ প্ৰত্যক্ষভাৱে সংস্কৃত ভাষাত লিখা নহলেও, সংস্কৃত সাহিত্যজগতৰ বিশেষ চানেকি বহন কৰি এইবোৰ কেবল অসমতেই নহয়, সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষৰেই সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰিছে। অসমৰ বিশিষ্ট সংস্কৃত পণ্ডিতৰ এই অৱদানে সমগ্ৰ অসমবাসীক গৰ্বিত কৰি আহিছে।

চন্দ্ৰকান্ত শৰ্মা বিদ্যালংকাৰে 'শব্দমঞ্জৰী', 'পদমঞ্জৰী' আৰু 'ধাতুমঞ্জৰী' নামৰ গ্ৰন্থ তিনিখন ৰচনা কৰি আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত ব্যাকৰণজ্ঞ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছে।

ৰূপেশ্বৰ বুজৰবৰুৱাদেৱে 'দশকৰ্ম্মদৰ্পণ' নামৰ কামৰূপীয়া স্মৃতিমূলক গ্ৰন্থখন লিখি ধৰ্মশাস্ত্ৰজ্ঞ হিচাপে নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

জীৱেশ্বৰ গোস্বামীয়ে 'নিত্যকৰ্মপদ্ধতি' আৰু 'জ্যোতিষচিন্তামণি' নামৰ যথাক্ৰমে স্মৃতিশাস্ত্ৰ আৰু জ্যোতিষ বিদ্যাবিষয়ক দুখন গ্ৰন্থ ৰচনা কৰি এই বিষয়ৰ শাস্ত্ৰকাৰ হিচাপে অসমত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছে।

চক্ৰেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য্যই 'তাৰাৰ্চনতন্ত্ৰম্' আৰু 'শাক্তদৰ্শনম্' নামৰ শক্তিতন্ত্ৰৰ গ্ৰন্থ দুখন ৰচনা কৰি তন্ত্ৰশাস্ত্ৰৰ পণ্ডিত হিচাপে নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

ৰাধানাথ ফুকনদেৱে 'সাংখ্যদৰ্শন', 'বেদান্তদৰ্শন', 'শ্ৰীমদ্ভগৱদতগীতা', 'জন্মান্তৰ ৰহস্য', 'দি থিওৰি অব্ ৰিবাৰ্থ', 'সাংখ্যকাৰিকা অব ঈশ্বৰকৃষ্ণ' আদি গ্ৰন্থ ৰচনাৰ মাজেদি ভাৰতীয় দৰ্শন শাস্ত্ৰৰ এগৰাকী পণ্ডিত হিচাপে নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

তীৰ্থনাথ শৰ্মা দেৱে 'সাহিত্যবিদ্যা' নামৰ গ্ৰন্থখন ৰচনা কৰি সংস্কৃত অলংকাৰ শাস্ত্ৰত থকা তেখেতৰ ব্যুৎপত্তিৰ প্ৰমাণ দাঙি ধৰিছে।

যোগীৰাজ বসুয়ে ‘বেদৰ পৰিচয়’ (বাংলা আৰু অসমীয়া), ‘ষ্টাডিছ ইন বেদিক কালচাৰ’, ‘ইণ্ডিয়া ইন দি এজ অব দি ব্ৰাহ্মণ্‌ছ’ নামৰ গ্ৰন্থকেইখনৰ মাজেদি নিজকে বেদশাস্ত্ৰজ্ঞ হিচাপে প্ৰমাণিত কৰিব পাৰিছে।

আচাৰ্য মনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰীদেৱে ‘ন্যাকাৰ্থবোধ’ নামৰ গ্ৰন্থখন তথা ‘কুমাৰিল ভট্টপাদ আৰু আচাৰ্য ধৰ্মকীৰ্তি’ নামৰ গ্ৰন্থখন ৰচনা কৰি দৰ্শনশাস্ত্ৰৰ এগৰাকী বিশিষ্ট পণ্ডিত হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছে। তদুপৰি, তেখেতৰ ‘সাহিত্যদৰ্শন’ নামৰ অলংকাৰশাস্ত্ৰৰ গ্ৰন্থখনে তেওঁক সংস্কৃত অলংকাৰশাস্ত্ৰৰ বিশিষ্ট পণ্ডিত হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মাদেৱৰ ‘ব্যঞ্জনাপ্ৰপঞ্চসমীক্ষা’, ‘উপমা কালিদাসস্য’ তথা ‘ধ্বনি আৰু ৰসতত্ত্ব’ নামৰ গ্ৰন্থসমূহে তেখেতক সংস্কৃত অলংকাৰশাস্ত্ৰ তথা ধ্বনিতত্ত্বৰ এগৰাকী বিশিষ্ট পণ্ডিত হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

অপূৰ্ব চন্দ্ৰ বৰঠাকুৰে ‘দি ফিল’ছফি অব সংস্কৃত গ্ৰামাৰ’, ‘দি প্ৰয়োগৰত্নমালা অব পুৰুষোত্তম ঃ এ ষ্টাডি’ তথা ‘সাৰস্বতগ্ৰামাৰ- এ ষ্টাডি’ নামৰ গ্ৰন্থৰ মাজেদি সংস্কৃত ব্যাকৰণবিদ হিচাপে নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। তদুপৰি, তেখেতৰ ‘এ ক্ৰিটিকেল ষ্টাডি অব লোকায়ত ফিল’ছফি’, ‘দি কাপালিক্‌ছ’ নামৰ গ্ৰন্থ দুখনে প্ৰমাণ কৰে যে, অপূৰ্ব চন্দ্ৰ বৰঠাকুৰীয়া দেৱ সংস্কৃত দৰ্শনশাস্ত্ৰৰো এগৰাকী বিশিষ্ট পণ্ডিত আছিল।

কালিপ্ৰসাদ সিন্‌হাৰ ‘ন্যায়দৰ্শনবিমৰ্শ’, ‘শাঙ্কৰবেদান্ততত্ত্বমীমাংসা’, ‘শাঙ্কৰবেদান্তে জ্ঞানমীমাংসা’ নামৰ গ্ৰন্থ তিনিখনে তেওঁক এগৰাকী দৰ্শনশাস্ত্ৰজ্ঞ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

ৰাজেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ ‘মীমাংসানয়চন্দ্ৰিকা’, ‘ভাৰতীয় দৰ্শনকাৰিকাবলী’, ‘মোহমুগ্ধ’ৰ, ‘সৰ্বদৰ্শনসংগ্ৰহ’ আদি গ্ৰন্থসমূহে তেওঁক দৰ্শনশাস্ত্ৰৰ এগৰাকী পণ্ডিত হিচাপে প্ৰমাণ কৰিছে।

উমাকান্ত দেৱশৰ্মাৰ ‘ন্যায়পৰিচয়’ গ্ৰন্থখনে তেখেতৰ ন্যায়শাস্ত্ৰৰ ওপৰত থকা পাণ্ডিত্যৰ প্ৰমাণ দিয়ে।

নলিনী ৰঞ্জন শৰ্মাৰ ‘দি কামৰূপ স্কুল অব ধৰ্মশাস্ত্ৰ’ গ্ৰন্থখনে কামৰূপীয়া স্মৃতিশাস্ত্ৰৰ বিষয়ে কৰা তেখেতৰ সুগভীৰ অধ্যয়নৰ প্ৰতীক হৈ আছে।

ৰোহিণী বল্লভ গোস্বামীদেৱৰ ‘উপাসনা’, ‘উপনয়ন’, ‘সংস্কাৰতত্ত্ব’ নামৰ গ্ৰন্থ তিনিখনে তেওঁক স্মৃতিশাস্ত্ৰৰ পণ্ডিত হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

মহেশ্বৰ হাজৰিকাৰ অসমীয়ালৈ অনুদিত ‘অষ্টাধ্যায়ী’খনে তেওঁক সংস্কৃত ব্যাকৰণ বিশেষজ্ঞ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

মৈত্ৰেয়ী দুৱৰাৰ ‘ফেচেট্‌ছ অব বেদিক ৰিলিজিয়ন এণ্ড কালচাৰ’ আৰু জেম্‌ছ ফ্ৰম দি ইণ্ডিক ট্ৰেজাৰ ট্ৰোব’ তথা সুজাতা পুৰকায়স্থৰ ‘সৰ্বজ্ঞাত্মমুনিছ কণ্ট্ৰিবিউছন টু অদ্বৈতবেদান্ত’, মঞ্জুলা দেৱীৰ ‘ওৰিয়েণ্ট থ’ট এণ্ড কালচাৰ’ আৰু ‘সাহিত্যবিতান’, মুক্তা বিশ্বাসে ৰচনা কৰা ‘ইণ্ডিয়ান ফিল’জফিকাল উইছ্‌ড’ম- ছাম গ্লিম্‌ছেছ’, ‘সাংখ্যযোগ

এপিষ্টিম’ল’জি— এ ষ্টাডি’, ‘প্ৰাণিপাদপপৰি মলঃ ফ্লৰা এণ্ড ফ’না ইন ইণ্ড’ল’জিকাল ষ্টাডিছ’, শ্ৰুতিধাৰা চক্ৰৱৰ্ত্তীৰ ‘পাণিনিয়ান ইনফ্লুয়েঞ্চ্ ইন সংস্কৃত পোয়েটিক্স’ আৰু ‘ষ্টাডি ইন সংস্কৃত লিটাৰেচৰ’, ‘কালচাৰ এণ্ড আৰ্ট’ আদি গ্ৰন্থই অসমত সংস্কৃত শাস্ত্ৰচৰ্চাৰ সুস্থিৰ বাতাৱৰণৰ পৰিচয় দিয়ে। এই গ্ৰন্থসমূহৰ অধিকাংশ সংস্কৃতত ৰচিত ন’হলেও এইবোৰে সংস্কৃত শাস্ত্ৰভিত্তিক আলোচনাক নতুন ৰূপত প্ৰকাশ কৰিছে।

ইয়াৰ উপৰি, বৰাক উপত্যকাৰ কেইজনমান সংস্কৃত পণ্ডিতে অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্য জগতখনলৈ তেওঁলোকৰ অৱদান আগবঢ়াইছে। উদাহৰণ হিচাপে কিছুমান নাম ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰা হ’ল—

জীৱনকৃষ্ণ তৰ্কতীৰ্থৰ ‘ন্যায়প্ৰকাশিকা’, ‘ন্যায়প্ৰকাশিকাবিবৃতিঃ’, ‘তৰ্কামৃতবিবৃতি’ আদি গ্ৰন্থসমূহে এইগৰাকী সংস্কৃত পণ্ডিতক ন্যায়শাস্ত্ৰজ্ঞ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

কেদাৰনাথ ভট্টাচাৰ্য্যৰ ‘কালীপূজা পদ্ধতিঃ’, ‘ৱাস্তুদৰ্পণম্’, ‘জলাশয়শুদ্ধিঃ’ ইত্যাদি গ্ৰন্থবোৰে তেওঁক স্মৃতিশাস্ত্ৰৰ পণ্ডিত হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

সুখময় ভট্টাচাৰ্য্যৰ ‘বৈদিকসাহিত্যসমাসসাৰ’, শান্তি পোখৰেলৰ ‘ছান্দোগ্যোপনিষত্তত্ত্বসমীক্ষা’, কেশৱ লুইতেলৰ ‘বিশিষ্টাদ্বৈতবেদান্তবিমৰ্শ’ আদি গ্ৰন্থসমূহ সংস্কৃত সাহিত্য জগতলৈ আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে আগবঢ়োৱা অবদানৰ চিহ্নস্বৰূপ।

জানি থোৱা ভাল

১। কালীপ্ৰসাদ সিন্‌হাৰ তিনিখন শাস্ত্ৰগ্ৰন্থ হ’ল— ‘ন্যায়দৰ্শনবিমৰ্শ’, ‘শাঙ্কৰবেদান্তে তত্ত্বমীমাংসা’, ‘শাঙ্কৰবেদান্তে জ্ঞানমীমাংসা’।

২। ‘সাৰস্বতব্যাকৰণৰ’ ওপৰত গ্ৰন্থ লিখা অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতজন হ’ল— অপূৰ্ব চন্দ্ৰ বৰঠাকুৰীয়া।

৩। সুখময় ভট্টাচাৰ্য্যৰ এখন বৈদিক গ্ৰন্থৰ নাম— ‘বৈদিক সাহিত্য সমাসসাৰ’।

৪। আধুনিক অসমৰ এগৰাকী মীমাংসাশাস্ত্ৰৰ পণ্ডিত— ৰাজেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা।

৫। মহেশ্বৰ হাজৰিকাই ‘অষ্টাধ্যায়ী’ৰ অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰিছে।

৪.৫ সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ মাজেদি অসমৰ পণ্ডিতসকলে আগবঢ়োৱা অৱদান

ইতিমধ্যে পূৰ্বৰ বিভাগত আপোনালোকে আধুনিক অসমৰ পণ্ডিতসকলে ৰচনা কৰা সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ বিষয়ে কিছু পৰিমাণে অধ্যয়ন কৰি আহিছে। আপোনালোকে অৱগত হৈছে যে, প্ৰাচীন আৰু মধ্যযুগৰ অসমত সংস্কৃতগ্ৰন্থ ৰচনাৰ যি ধাৰা প্ৰবাহিত আছিল আধুনিক অসমত সেই ধাৰাত কিছু পৰিবৰ্তনে দেখা দিলেও সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে কিন্তু সংস্কৃতগ্ৰন্থ ৰচনাৰ মাজেদি নিজৰ নিজৰ অধ্যয়নক্ষেত্ৰখনক উৰ্বৰ কৰি থৈ গৈছে। এইক্ষেত্ৰত আমি আগৰ বিভাগ লগত সংযোজন হিচাপে কিছু কথা নতুনকৈ আলোচনা কৰিম। আধুনিক অসমত সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে বহুধৰণৰ প্ৰশস্তিকাব্য ৰচনা কৰিছে। সহজ-সৰল

সংস্কৃতত ৰচনা কৰা এইবোৰ প্ৰশস্তি কাব্যই কেৱল সংস্কৃত কবিতা হিচাপেই নহয়, বিভিন্ন ধৰণৰ ইতিহাস সমৃদ্ধ ৰচনা হিচাপেও ইতিমধ্যে সমাদৰ লাভ কৰিছে। এইক্ষেত্ৰত মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মাৰ 'স্তুতিপ্ৰশস্তিমঞ্জৰী' নামৰ গ্ৰন্থখন উল্লেখযোগ্য। ইয়াত থকা আনন্দৰাম বৰুৱাৰ স্তুতি, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ স্তুতি, শঙ্কৰদেৱৰ স্তুতি আদিয়ে সেইসকল পণ্ডিতৰ বিষয়ে বহু তথ্য দাঙি ধৰিছে। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱেও আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱলৈ আৰু দেশমাতৃক আধাৰ কৰি দুটা প্ৰশস্তিমূলক কবিতা সংস্কৃত ভাষাত লিখি থৈ গৈছে।

আধুনিক অসমত ৰচিত সংস্কৃত স্তোত্ৰকাব্যসমূহেও সংস্কৃত সাহিত্য বিকাশৰ দিশত অগ্ৰণী ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে। ধীৰেশচৰাচাৰ্য্যই ৰচনা কৰা 'গোপালাষ্টক', 'পৰমেশ্বৰাষ্টক', 'শিৱস্তুতি', 'কামাখ্যাষ্টক', চন্দ্ৰকান্ত বিদ্যালংকাৰৰ 'সৰস্বতীস্ত্ৰোত্ৰ', 'বিষ্ণুস্তোত্ৰ', 'গঙ্গাস্তোত্ৰ', 'শিৱস্তোত্ৰ', 'বসুমতীস্তোত্ৰ', প্ৰভাত চন্দ্ৰ শৰ্মাৰ 'শ্লোকমালা', ৰামপ্ৰসন্ন ভট্টাচাৰ্য্যদেৱৰ 'কামাখ্যাবন্দনা', সুদেষ্ণা ভট্টাচাৰ্য্যৰ 'ৰামকৃষ্ণ প্ৰণামঃ', 'বিৱেকানন্দপ্ৰশস্তি', 'সৰদাপ্ৰণাম' আদি পদ্যসমূহ লেখতলবলগীয়া সংস্কৃত ৰচনা।

কুমাৰ ভাস্কৰবৰ্মাৰ প্ৰেমকাহিনী সমৃদ্ধ অসমৰ প্ৰাচীন ইতিহাস সম্বলিত বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰীদেৱৰ 'অবিনাশি' নামৰ উপন্যাসখন এই প্ৰসঙ্গত এক উল্লেখনীয় সাহিত্যকৃতি বুলি ক'ব পাৰি। এইখন কেৱল অসমতেই নহয় সমগ্ৰ উত্তৰ-পূব ভাৰততেই ৰচনা হোৱা একমাত্ৰ সংস্কৃত উপন্যাস। ইতিমধ্যে এইখনৰ অসমীয়া, হিন্দী, নেপালী আদি ভাষাত অনুবাদ হৈছে। সুখময় ভট্টাচাৰ্য্যৰ 'ভাসপৰিক্ৰমা' নামৰ গ্ৰন্থখনও এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখযোগ্য।

মহেশ্বৰ হাজৰিকাৰ 'শ্ৰীশঙ্কৰদেৱচৰিত্ৰম্' আৰু বিদ্যাপতি দাহালৰ 'শঙ্কৰদেৱমহাকাব্যম্' নামৰ সংস্কৃত গ্ৰন্থ দুখনে সংস্কৃত সাহিত্য জগতলৈ আধুনিক অসমৰ অনবদ্য অৱদান। অসমৰ নেপালী সম্প্ৰদায়ৰ বহুসংখ্যক পণ্ডিতে সংস্কৃত সাহিত্য জগতখনলৈ তেওঁলোকৰ অৱদান আগবঢ়াই আহিছে। শিৱ আচাৰ্য্যৰ সংস্কৃত পদ্যকাব্য 'পদ্যমালিকা', তুলসীশৰণ উপাধ্যায়ৰ 'ভক্তিমন্দাকিনী', 'বিপ্ৰদূতম্', খেমৰাজ নেপালৰ 'চম্পূভাৰতম্', বিদ্যাপতি দাহালৰ 'বিবেকানন্দপ্ৰশস্তি' আদি সংস্কৃত কাব্যই আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনক চহকী কৰি তুলিছে।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

অসমৰ নেপালী সম্প্ৰদায়ে সংস্কৃত সাহিত্যক্ষেত্ৰত আগবঢ়োৱা অবদানৰ বিষয়ে লিখক। (১০০ শব্দৰ ভিতৰত)

....

....

....

৪.৬ সংস্কৃতমূলক অসমীয়া লেখনিৰে আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতে আগবঢ়োৱা অৱদান

সংস্কৃতসাহিত্য সাধনাই আধুনিক অসমত কেনেদৰে আগবাঢ়ি গৈছে আৰু বৰ্তমান সময়লৈকে কেনেদৰে এই ধাৰা অব্যাহত ৰূপত আছে এই বিষয়ে এই বিভাগত ইতিমধ্যে আলোচনা কৰা হৈছে। শিক্ষাৰ্থীসকলেও ইতিমধ্যে জানিব পাৰিছে যে, আধুনিক অসমৰ বহু সংস্কৃত পণ্ডিতে অসমীয়া ভাষাৰ লেখনিৰে সংস্কৃত সাহিত্যৰ চৰ্চা কৰি আহিছে। পূৰ্বোক্ত পণ্ডিতসকলৰ সৰহভাগেই সংস্কৃতৰ লগে লগে অসমীয়া ভাষাতো সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াইছে। স্বাধীনতাৰ প্ৰাক্‌কালত অৰ্থাৎ ইংৰাজ শাসনৰ শেষৰছোৱাত বহু অসমীয়া পণ্ডিতে মাতৃভাষাত সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিষয়ে গাম্ভীৰ্যপূৰ্ণ আলোচনা কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আধুনিক অসমত সংস্কৃত সাহিত্যক্ষেত্ৰত সেইবোৰ আলোচনা তথা ৰচনাক আপুৰুগীয়া সম্পদ হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। পৰৱৰ্তী সময়ত অৰ্থাৎ দেশ স্বাধীন হোৱাৰ পিছতো মাতৃভাষাক গুৰুত্ব দি বহু সংস্কৃতপণ্ডিতে আধুনিক অসমত অসমীয়া ভাষাৰে সংস্কৃতসাহিত্যৰ আৰাধনা কৰি গৈছে। এই প্ৰসঙ্গত ৰাধানাথ ফুকনৰ নাম প্ৰাতঃস্মৰণীয়। তেখেতে 'সাংখ্য দৰ্শন', 'বেদান্ত দৰ্শন', 'শ্ৰীমদ্ভগৱতগীতা', 'কথাৰে উপনিষদ' আদি গ্ৰন্থসমূহ অসমীয়া ভাষাত লিখিছে। এই গ্ৰন্থসমূহৰ ভাষা অসমীয়া হ'লেও কিন্তু ইয়াৰ আলোচ্য বিষয়সমূহ বিভিন্ন সংস্কৃতশাস্ত্ৰগ্ৰন্থৰ পৰা লোৱা হৈছে। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱে বিভিন্ন আলোচনীত ভাৰতীয় ধৰ্ম আৰু দৰ্শনৰ ওপৰত কিছুসংখ্যক লেখনি অসমীয়া ভাষাত লিখি সাধাৰণ পাঠকৰ বাবে সেইবোৰ সহজবোধ্য কৰি তুলিছে। মনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰীদেৱৰ 'সাহিত্যদৰ্শন' নামৰ গ্ৰন্থখন অসমীয়া ভাষাত ৰচিত সংস্কৃত সাহিত্যশাস্ত্ৰৰ এখন অনুপম গ্ৰন্থ। আজিকোপতি এইখন গ্ৰন্থৰ সমকক্ষ হ'ব পৰা গ্ৰন্থ অসমত ৰচিত হোৱা নাই বুলি ক'ব পাৰি।

মহেশ্বৰ নেওগে 'কৃষ্ণস্তোত্ৰ'ৰ ওপৰত ৰচনা কৰা আলোচনামূলক লেখনিটোৱে এইক্ষেত্ৰত এক উল্লেখযোগ্য স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। বিল্বমঙ্গল কবিৰ 'কৃষ্ণস্তোত্ৰ' নামৰ এই গীতিকাব্যৰ বিষয়ে লিখা নেওগৰ আলোচনাই পাঠক সমাজত অত্যন্ত সমাদৰ লাভ কৰিছে। প্ৰিয়াংশু প্ৰৱল উপাধ্যায়ে লিখা 'সাহিত্যৰ লক্ষণ, শব্দালংকাৰ আৰু কবিতাত ইয়াৰ প্ৰয়োগ' নামৰ প্ৰবন্ধটি এই ক্ষেত্ৰত প্ৰণিধানযোগ্য। অসমীয়া ভাষাত লিখা এই প্ৰবন্ধ দুটা সংস্কৃত সাহিত্যৰ কিছু কঠিন প্ৰসঙ্গক সহজভাৱে বোধগম্য কৰি তুলিবলৈ সক্ষম হৈছে। মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মাৰ 'উপমা কালিদাসস্য', 'ধ্বনি আৰু ৰসতত্ত্ব' তথা 'সাৰস্বত সমীক্ষণসমুচ্চয়' নামৰ গ্ৰন্থখনত প্ৰকাশ পোৱা অসংখ্য অসমীয়া ভাষাত লিখা সংস্কৃত সাহিত্য বিষয়ক প্ৰবন্ধই পাঠকৰ ওচৰত শ্ৰদ্ধাৰে গৃহীত হৈছে। আধুনিক অসমত সংস্কৃত সাহিত্য চৰ্চাৰ সমল হিচাপে এইবোৰ লেখনি গুৰুত্বপূৰ্ণ হৈ আছে। অশোক কুমাৰ গোস্বামীৰ 'সংস্কৃত বাঙ্ময়' আৰু 'সাহিত্য চিন্তা চতুৰ্দশী' গ্ৰন্থ দুখনে অসমীয়া ভাষাৰ মাজেদি আধুনিক অসমত সংস্কৃত সাহিত্যচৰ্চাক আগবঢ়াই নিছে। থানেশ্বৰ শৰ্মা বিৰচিত 'ঋকসূক্তাৰ্থসঞ্চয়ন', 'বেদৰ সৌৰভ', 'বৈদিক দেৱতাৰ পৰিচয়', 'সামৱেদৰ জিলিঙনি', মহাকবি কালিদাসৰ

'অভিজ্ঞান শকুন্তলম্ - এক সমীক্ষা', 'মহাকবি শূদ্ৰকৰ মৃচ্ছকটিকম্ - এক সমীক্ষা', 'ভাসৰ নাটকসমগ্ৰ', 'মহাভাৰতৰ মহাগ্ৰন্থ' আদি গ্ৰন্থই অসমীয়া ভাষাত ৰচিত সংস্কৃত সাহিত্যৰ অমূল্য সম্পদ। মালিনী গোস্বামীৰ দ্বাৰা বিৰচিত অসংখ্য ৰচনা যেনে 'ৰঘুৰপি কাব্যম্', 'মৃচ্ছকটিক মীমাংসা' ইত্যাদি এইক্ষেত্ৰত বিশেষ উল্লেখযোগ্য। মঞ্জুলা দেৱীয়ে ৰচনা কৰা 'সাহিত্যবিতান' নামৰ গ্ৰন্থখনত থকা 'বৈদিক ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য', 'বেদত বাগ্‌দেৱী সৰস্বতী', 'বেদত যজ্ঞৰক্ষক বিষ্ণু' আদি অসমীয়া ভাষাত প্ৰণয়ন কৰা প্ৰবন্ধসমূহে সংস্কৃতসাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনত কৰা গভীৰ গৱেষণাৰ ফচল। প্ৰফুল্ল চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে ৰচনা কৰা বহুতো প্ৰবন্ধই আধুনিক অসমৰ সংস্কৃতচৰ্চাৰ প্ৰমাণ দিয়ে। ৰোহিণী বল্লভ গোস্বামীৰ 'শৈৱধৰ্মৰ পৰম্পৰা' নামৰ গ্ৰন্থখন এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখনীয়। সুধেন্দু মোহন ভদ্ৰই ৰচনা কৰা 'সাহিত্যত এভুমুকি' আৰু 'সাহিত্যৰ সুবাস' নামৰ প্ৰবন্ধ সংকলন দুখনত অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃত সাহিত্যৰ বহু প্ৰসঙ্গ সুন্দৰকৈ পৰিবেশিত হৈছে। গুণ শইকীয়াই ৰচনা কৰা 'প্ৰাচ্য সাহিত্য-সংস্কৃতি-দৰ্শন' নামৰ গ্ৰন্থখনত অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিভিন্ন বিষয় আলোচিত হৈছে।

এইদৰে আধুনিক অসমত অংসখ্য সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিতে অসমীয়া লেখনিৰ মাজেদি সংস্কৃত সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনক নিৰন্তৰভাৱে উৰ্বৰ কৰি থৈছে। বৰ্তমান সময়তো বহুসংখ্যক পণ্ডিতে এই পথ অনুসৰণ কৰিছে। ভৱিষ্যতে এইক্ষেত্ৰত অধিক সংযোজন দেখা পোৱা যাব বুলি আশা কৰিব পাৰি।

জানি থোৱা ভাল

৬। ৰাধানাথ ফুকনে লিখা এখন দৰ্শনশাস্ত্ৰ হ'ল— 'সাংখ্যদৰ্শন'।

৭। 'সাহিত্যদৰ্শন' নামৰ গ্ৰন্থখনৰ ৰচয়িতা— মনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰী।

৮। থানেশ্বৰ শৰ্মাৰ তিনিখন গ্ৰন্থৰ নাম হ'ল— 'মহাকবি কালিদাসৰ অভিজ্ঞানশকুন্তলম্—এক সমীক্ষা', 'শূদ্ৰকৰ মৃচ্ছকটিকম্ — এক সমীক্ষা', 'মহাভাৰতৰ মহাগ্ৰন্থ'।

৯। 'ৰঘুৰপিকাব্যম্' নামৰ গ্ৰন্থখনৰ ৰচয়িতা— মালিনী গোস্বামী।

১০। মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মাৰ ধ্বনিবিষয়ক অসমীয়াত লিখা গ্ৰন্থখনৰ নাম— ধ্বনি আৰু ৰসতত্ত্ব।

৪.৭ সংস্কৃত, ইংৰাজী আৰু আন ভাষাৰ লেখনিৰে আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতে আগবঢ়োৱা অৱদান

এই অধ্যায়ৰ আৰম্ভণিতেই আলোচনা কৰা হৈছে যে, আধুনিক অসমত বিভিন্ন সংস্কৃত পণ্ডিতে ইংৰাজী আদি বেলেগ বেলেগ ভাষাৰেও সংস্কৃত সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনক চহকী কৰি আহিছে আৰু এই ধাৰা এতিয়াও অব্যাহত আছে। আধুনিক শিক্ষাৰে শিক্ষিত

বহুতো অসমীয়া সংস্কৃত পণ্ডিতে ইংৰাজী ভাষাত বিভিন্ন গৱেষণাধৰ্মী আলোচনা আগবঢ়াই সংস্কৃত সাহিত্য জগতলৈ তেওঁলোকৰ অৱদান আগবঢ়াইছে।

এই প্ৰসঙ্গত আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱৰ কথা সৰ্বপ্ৰথমে প্ৰনিধানযোগ্য। আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱৰ 'মহাবীৰচৰিত অব ভৱভূতি উইথ জানকীৰাম ভাষ্য', 'ভৱভূতি এণ্ড হিছ প্লেছ ইন সংস্কৃত লিটাৰেচৰ' গ্ৰন্থদুখন এইক্ষেত্ৰত লেখতলবলগীয়া। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ 'নৈষধচৰিত অব শ্ৰীহৰ্ষ', 'যশস্তিলক এণ্ড ইণ্ডিয়ান কালচাৰ' আৰু 'প্ৰবৰসেন্‌ছ সেতুবন্ধ' নামৰ গ্ৰন্থতিনিখন অনুবাদমূলক হলেও সন্দিকৈদেৱে এই কেইখনৰ মাজেদি ইংৰাজীভাষাত সংস্কৃত সাহিত্য-দৰ্শনৰ বহুতো কথাই সাৰগৰ্ভ দৃষ্টিভঙ্গীৰে আলোচনা কৰিছে। আধুনিক অসমৰ সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিতৰ কৰ্ম হিচাপে এই গ্ৰন্থকেইখনে আন্তৰ্জাতিক খ্যাতি লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থবান হৈছে। যোগীৰাজ বসুৰ 'ষ্টাডিজ্ ইন বেদিক এজ', 'ইণ্ডিয়া ইন দি এজ অব দি ব্ৰাহ্মণ্‌ছ' নামৰ গ্ৰন্থদুখন ইংৰাজী ভাষাত বৈদিক জ্ঞানৰ পৰিধিক বিস্তৃত কৰিছে। মহেশ্বৰ নেওগে ৰঘুনন্দন বিৰচিত 'হৰিস্মৃতিশুভাংকুৰ' গ্ৰন্থৰ ইংৰাজী ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে। 'শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী'ৰ ইংৰাজী অনুবাদ তথা আলোচনাও মহেশ্বৰ নেওগে আগবঢ়াইছে। মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মাৰ 'ধ্বনি থিওৰি ইন সংস্কৃত পোয়েটিক্স' নামৰ গ্ৰন্থখনে অলংকাৰশাস্ত্ৰৰ বহু দিশৰ আলোচনা আগবঢ়াইছে। অশোক কুমাৰ গোস্বামীৰ 'এ ক্ৰিটিক অন শব্দ' এখন দৰ্শনশাস্ত্ৰৰ গৱেষণামূলক গ্ৰন্থ। অপূৰ্ব চন্দ্ৰ বৰঠাকুৰীয়া দেৱৰ 'দি মহাভাৰত ঃ এন এনছাইক্ল'পেডিয়া অব ইণ্ডিয়ান উইজডম্' নামৰ ইংৰাজীত লিখা গ্ৰন্থখন আধুনিক অসমত ৰচিত হোৱা সংস্কৃত সাহিত্যবিষয়ক এখন উল্লেখযোগ্য গ্ৰন্থ। থানেশ্বৰ শৰ্মাৰ 'দি ভাৰদ্বাজ্‌ছ ইন এনছিয়েন্ট ইণ্ডিয়া' আৰু 'নিউ ট্ৰেণ্ডছ ইন দি ইন্টাৰপ্ৰিটেছন অৱ দি বেদ্‌ছ' নামৰ ইংৰাজী ভাষাত লিখা গ্ৰন্থ দুখনে পাঠক সমাজত যথেষ্ট সমাদৰ লাভ কৰিছে। মৈত্ৰেয়ী বৰাৰ 'ফেছেট্‌ছ অব বেদিক ৰিলিজিওন' আৰু 'জেমছ ফ্ৰম দি ইণ্ডিক্-ট্ৰেজাৰ ট্ৰোভ' নাম গ্ৰন্থ দুখনও সংস্কৃত সাহিত্যৰ বৈদিক যুগৰ বহু প্ৰসঙ্গক বিস্তৃতৰূপত পাঠকৰ আগলৈ লৈ আনিছে।

আধুনিক অসমত ইংৰাজী ভাষাৰ উপৰি হিন্দী, বাংলা, নেপালী আদি ভাষাতো সংস্কৃত চৰ্চা হৈ আহিছে। শিৱ আচাৰ্য্যৰ 'বেদো মে ৰাষ্ট্ৰদৰ্শন', 'বৈদিক পৰম্পৰা মে ৰাজনৈতিক তত্বচিন্তন' নামৰ হিন্দী ভাষাত লিখা গ্ৰন্থ দুখন আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্য চৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰখনলৈ আগবঢ়োৱা অৱদান। নেপালী ভাষাত লিখা ঢুণ্ডীৰাজ উপাধ্যায়ৰ 'পুৰাতনপ্ৰভা' নামৰ গ্ৰন্থখনে বৈদিক বাঙ্ময়ৰ বহু কথা প্ৰকাশ কৰিছে।

তদুপৰি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সংস্কৃত বিভাগৰ পৰা প্ৰকাশিত 'সুৰভাৰতী' নামৰ আলোচনীখনত সময়ে সময়ে প্ৰকাশিত ইংৰাজী ভাষা আৰু সংস্কৃত ভাষাত লিখা প্ৰবন্ধসমূহ খুবেই উচ্চমানৰ। 'ঐতিহ্য' নামৰ আলোচনীখনতো ধাৰাবাহিকভাবে অসমীয়া, বাংলা, সংস্কৃত আৰু ইংৰাজী ভাষাত বহুতো সংস্কৃতবিষয়ক গৱেষণাপত্ৰ প্ৰকাশ পাই আহিছে। আনন্দৰাম বৰুৱা ইন্সটিটিউট অব লিচাৰেচৰ এণ্ড কালচাৰ (আবিলাক) নামৰ

অনুষ্ঠানটিয়ে সময়ে সময়ে সংস্কৃত বিষয়ৰ বহুতো উচ্চমানৰ লেখা সংস্কৃত, অসমীয়া তথা আন আন ভাষাত প্ৰকাশ কৰি আহিছে।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

অসমত ইংৰাজী ভাষাৰ মাধ্যমেৰে হোৱা সংস্কৃত চৰ্চাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

....

....

....

৪.৮ সাৰাংশ (Summing Up)

এই বিভাগটিত সংস্কৃত সাহিত্য জগতত আধুনিক সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ অবদানৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। এই প্ৰসঙ্গত আধুনিকতাৰ বিষয়টো আলোচনালৈ অনা হৈছে কাৰণ বেলেগ সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত আধুনিকতা শব্দটোৱে যি অৰ্থ ব্যক্ত কৰে সংস্কৃতসাহিত্যৰ প্ৰসঙ্গত এই শব্দটোৱে সম্পূৰ্ণভাবে সেই অৰ্থত ব্যৱহাৰ নহয়। তদুপৰি, এই বিভাগত শিক্ষাৰ্থীৰ সুবিধাৰ বাবে সংস্কৃত ভাষাত আধুনিক অসমত ৰচনা হোৱা গ্ৰন্থসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। এইক্ষেত্ৰত যে সংস্কৃত সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনত আন আন ভাষাৰ গ্ৰন্থ লেখনি আদিৰ জৰিয়তেও বহুতো আধুনিক অসমীয়া সংস্কৃত পণ্ডিতে বিভিন্ন বিষয়ত সাৰস্বত সাধনাৰ প্ৰমাণ স্থাপন কৰিছে। অসমীয়াৰ উপৰিও ইংৰাজী, বাংলা, হিন্দী, নেপালী ভাষাতো অসমৰ বিভিন্ন আধুনিক সংস্কৃত পণ্ডিতে গ্ৰন্থ-প্ৰবন্ধাদি লিখি সংস্কৃতৰ বিদ্যায়তনিক ক্ষেত্ৰখনক বিশাল কৰি তুলিছে। কাব্যগ্ৰন্থ, স্তোত্ৰাদি, প্ৰশস্তিগ্ৰন্থ, আলোচনামূলক প্ৰতিবেদন, অনুবাদ তথা আলোচনা, গৱেষণামূলক প্ৰতিবেদন, প্ৰবন্ধ আদিৰে আধুনিক সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে অসমত সংস্কৃত সাহিত্যৰ ভৰাল চহকী কৰি আছে। এই ধাৰা এতিয়াও অব্যাহত আছে আৰু ভৱিষ্যতেও চলি থাকিব। ভাৰতৰ আন আন প্ৰদেশৰ লগত অসমেও এইক্ষেত্ৰত বলিষ্ঠ ভূমিকা পালন কৰি গৈ আছে বুলি নিঃসন্দেহে ক'ব পাৰি।

৪.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

১. সংস্কৃত সাহিত্যত আধুনিকতা বুলিলে কি বুজা যায়?

২. অসমৰ কিছুসংখ্যক আধুনিক সংস্কৃত পণ্ডিতৰ সংস্কৃত ৰচনাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

৩. আধুনিক অসমত ইংৰাজী ভাষাৰে সংস্কৃত চৰ্চা কেনেদৰে হৈ আছে সেই বিষয়ে আলোচনা কৰক।

৪. অসমীয়া ভাষাত ৰচনা কৰা আধুনিক সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ বিষয়ে এটা টোকা প্ৰস্তুত কৰক।

৪.১০ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

১) গোস্বামী, মালিনী, অসমত সংস্কৃত-সাধনা, গুৱাহাটী, চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০১৯

২) গোস্বামী, ভাৰতী আৰু বুজৰবৰুৱা, কল্পিতা (সম্পা), লৌহিত্যতীৰত সংস্কৃত চৰ্চা, চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, গুৱাহাটী, ২০১২

* * *

পঞ্চম অধ্যায়
আধুনিক অসমত সংস্কৃতসম্বন্ধীয় অনুবাদকৃতি

বিভাগৰ গঠন ঃ

৫.১ ভূমিকা (Introduction)
৫.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
৫.৩ অনুবাদকলা— সাহিত্যৰ এক বিশেষ অঙ্গ
৫.৪ সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ ক্ষেত্ৰত অনুবাদৰ প্ৰয়োজনীয়তা
৫.৫ অসমীয়া অনুবাদৰ কথা
৫.৬ আধুনিক অসমত সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অসমীয়া অনুবাদৰ স্থিতি
৫.৭ আধুনিক অসমত সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ ইংৰাজী তথা আন ভাষালৈ হোৱা অনুবাদৰ স্থিতি
৫.৮ আধুনিক অসমত আন ভাষাৰ পৰা সংস্কৃতলৈ হোৱা অনুবাদ
৫.৯ কেন্দ্ৰীয় সন্মানপ্ৰাপ্ত আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত গ্ৰন্থ আৰু অনুবাদকৃতি
৫.১০ আনধৰণৰ সংস্কৃতভিত্তিক অসমীয়া সাহিত্য
৫.১১ সাৰাংশ (Summing Up)
৫.১২ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
৫.১৩ প্ৰসংগ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

৫.১ ভূমিকা (Introduction)

শিক্ষাৰ্থীসকলে ইতিমধ্যে আধুনিক অসমত হৈ থকা সংস্কৃত সাহিত্য চৰ্চাৰ বিষয়ে বিতংকৈ জানিব পাৰিছে। সাহিত্য আৰাধনাৰ দিশত অনুবাদ কলা সদায়েই এক বিশেষ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। প্ৰাচীন কালৰে পৰাই সাহিত্যৰ ভাষিক ৰূপান্তৰে সভ্যতা সংস্কৃতিৰ বহু বিষয়ক পৃথিৱীৰ মানুহক এটা সভ্যতা বা যুগৰ পৰা আন এটা সভ্যতা বা যুগলৈ বিয়পি যোৱাত প্ৰধান ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। সেয়েহে অনুবাদৰ বিষয়ে সাহিত্যৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ জ্ঞান থকাটো আৱশ্যক। পৃথিৱীৰ আন আন প্ৰদেশৰ দৰে অসমতো অনুবাদকলা প্ৰাচীন কালৰে পৰাই চলি আহিছে। সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অসমীয়া অনুবাদে সাধাৰণ পাঠকৰ বাবে জ্ঞানৰ দুৱাৰ মুকলি কৰি দিছে। সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অসমীয়া অনুবাদে অসমৰ সাহিত্যৰ ভঁৰালখন চহকী কৰি তুলিছে। বহু সময়ত পাঠকে অসমীয়া অনুবাদখনকেই মূল বুলি গ্ৰহণ কৰিব খোজে। এই বিভাগটিত আধুনিক অসমত সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অনুবাদ প্ৰক্ৰিয়া তথা ইয়াৰ বিশালতাৰ বিষয়ে আলোকপাত কৰা হ'ব। এই প্ৰদেশত আন ভাষাত হোৱা সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অনুবাদৰ বিষয়েও আলোচনা কৰা হ'ব। তদুপৰি আন ভাষাত ৰচনা কৰা গ্ৰন্থৰ সংস্কৃতানুবাদো এই সময়ত কিদৰে আগবাঢ়িছে সেই বিষয়েও উনুকিয়াই দিয়া হ'ব।

৫.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটিত আধুনিক অসমত প্ৰচলিত সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অনুবাদৰ ধাৰাটোৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা হৈছে। উক্ত বিভাগটি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- অনুবাদ কলাৰ বিষয়ে বিশেষভাৱে জানিব পাৰিব,
- অসমত প্ৰচলিত সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অনুবাদৰ ইতিহাস সম্বন্ধে অৱগত হ'ব।
- কোনে কেতিয়া আৰু কিদৰে সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অসমীয়া অনুবাদ কৰিছিল সেই বিষয়ে জানিব পাৰিব,
- সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ ইংৰাজী অনুবাদ আধুনিক অসমত কোনে কোনে কৰিছিল সেই বিষয়ে জানিব পাৰিব,
- আন ভাষাৰ গ্ৰন্থৰ সংস্কৃতানুবাদ আধুনিক অসমত কিদৰে হৈ আছে সেই বিষয়ে অৱগত হ'ব পাৰিব,
- ৰাষ্ট্ৰীয় খ্যাতিসম্পন্ন অসমীয়া অনুবাদকসকলৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

৫.৩ অনুবাদকলা— সাহিত্যৰ এক বিশেষ অঙ্গ

'অনুবাদ' অভিধাটোৱে সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত এক বিশেষ অৰ্থ বহন কৰে। 'অনু' এই উপসৰ্গটোৰ অৰ্থ হ'ল পিছত বা পৰৱৰ্তী সময়ত। 'অনু' অৰ্থাৎ পিছত 'বদতি' অৰ্থাৎ কয়— এই অৰ্থত পৰৱৰ্ত্তী সময়ত কোৱা প্ৰক্ৰিয়াটোক 'অনুবাদ' অভিধাটিৰে বুজোৱা হয়। ব্যুৎপত্তি অনুসৰি এটা ভাষাত ৰচনা কৰা গ্ৰন্থৰ বিষয়ে যেতিয়া পৰৱৰ্ত্তী সময়ত আন এটা ভাষাত সেই গ্ৰন্থখনৰ বিষয়বস্তুক উপস্থাপন কৰা হয় তেতিয়াই সেই কাৰ্য অনুবাদ কলাত অন্তৰ্ভুক্ত হয়। 'পৰৱৰ্ত্তীসময়ৰ কথিত ৰূপ'— এই অৰ্থ বহন কৰে অনুবাদ শব্দটোৱে। প্ৰকৃততে, অনুবাদ শব্দটোৰ মাজত বহুতো কথা সংযুক্ত হৈ থাকে। এটা নিৰ্দ্দিষ্ট ভাষাত লিখা সাহিত্যকৰ্মই সাধাৰণতে সেই ভাষাটোৰ লগত জড়িত হৈ থকা দিশবিলাকক সামৰি লয়। অৱশ্যে এইক্ষেত্ৰত মন কৰিবলগীয়া কথাটো হ'ল যে, সাহিত্যকৰ্মই নিৰ্দ্দিষ্ট ভাষাত ৰচিত হলেও তাত কিছু কথা সাৰ্বজনীন ৰূপত প্ৰকাশিত হৈ থাকে। অনুবাদৰ ক্ষেত্ৰত সাৰ্বজনীন দিশবোৰে সাধাৰণতে অসুবিধাৰ সৃষ্টি নকৰে। কিন্তু এটা নিৰ্দ্দিষ্ট ভাষাত ৰচিত সাহিত্যত যেতিয়া কিছুমান কথা স্থানভিত্তিক বা নিৰ্দ্দিষ্ট দলভিত্তিক হয় তেতিয়া আন এটা ভাষাত সেইখিনি কথা ব্যক্ত কৰাটো বহুসময়ত সাহিত্যিক বা অনুবাদকৰ বাবে কঠিন হৈ পৰে। অনুবাদ সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত এয়া এক কঠিন প্ৰত্যহ্বান। এইটো কথা অনস্বীকাৰ্য যে, পৃথিবীৰ বহুতো অনুবাদকে এইক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ গভীৰ প্ৰতিভাৰ চানেকি ৰাখি গৈছে। অনুবাদ সাহিত্যৰ প্ৰকাৰভেদ থাকে। কিছুমান অনুবাদ আক্ষৰিক হয়। অৰ্থাৎ এইক্ষেত্ৰত এটা ভাষাৰ সাহিত্যক আখৰে আখৰে পৰিবৰ্ত্তন কৰি আন এটা ভাষালৈ পৰিবৰ্ত্তন কৰা হয়। বহুক্ষেত্ৰত এইধৰণৰ অনুবাদে সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰিলেও সাহিত্যপ্ৰেমী সহৃদয়ে আশাব্যঞ্জক সঁহাৰি জনোৱা দেখা পোৱা নাযায়। অনুবাদৰ আন এক প্ৰকাৰভেদ হ'ল ভাৱানুবাদ।

বিশ্বসাহিত্যত এই প্ৰকাৰৰ অনুবাদ সাহিত্যৰ জনপ্ৰিয়তা অত্যাধিক। এই প্ৰকাৰৰ অনুবাদকাৰ্যত বহুসময়ত থলুৱা উপাদানৰ সংযোজন দেখা পোৱা যায়। তদুপৰি, এইক্ষেত্ৰত বহুত সময়ত লক্ষ্যভাষাৰ (Target Language) বিশিষ্ট উপাদানবোৰ সন্নিৱিষ্ট কৰি সাহিত্যৰ ভাষিক ৰূপান্তৰ ঘটোৱা হয়। বিশ্বসাহিত্যৰ এই ধাৰাসমূহৰ প্ৰতিফলন অসমীয়া সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰতো সুস্পষ্ট ৰূপত দেখিবলৈ পোৱা যায়।

৫.৪ সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ ক্ষেত্ৰত অনুবাদৰ প্ৰয়োজনীয়তা

পৃথিৱীৰ প্ৰাচীনতম ভাষাসমূহৰ ভিতৰত অন্যতম ভাষা হ'ল সংস্কৃত। ঋগ্বেদৰ আৰম্ভণিতে সংস্কৃত ভাষাত গ্ৰন্থৰ ধাৰণাই গঢ় লয়। পৰৱৰ্তীসময়ত এই ভাষাত বিভিন্ন গ্ৰন্থ সৃষ্ট হয়। প্ৰথম অৱস্থাত 'কথন' আৰু 'শ্ৰৱণ'ৰ মাজেদি বিষয়বোৰ সন্নিৱিষ্ট হৈছিল। দিন বাগৰাৰ লগে লগে, লিখন প্ৰণালী আৱিষ্কাৰৰ ফলত শ্ৰুতিগোচৰ হৈ থকা জ্ঞানসমূহ প্ৰণালীবদ্ধ হৈ লিখিত আকাৰত গ্ৰন্থহিচাপে ৰূপ পায়। সংস্কৃত ভাষাত বিৰচিত বিভিন্নগ্ৰন্থত বৈদিক যুগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পৌৰাণিক যুগলৈকে ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন কথা লিপিবদ্ধ হৈ আছে। প্ৰাচীন ভাৰতৰ বিষয়ে জানিবলৈ তথা ভাৰতৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ জনাৰ বাবে এই গ্ৰন্থসমূহৰ অধ্যয়ন অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয়। আনফালে, আধুনিক যুগত সংস্কৃত ভাষাৰ প্ৰচলন তুলনামূলকভাৱে হ্ৰাস পোৱা বাবে সাধাৰণ মানুহৰ বহুতেই সংস্কৃত ভাষাৰ জ্ঞান লাভৰ পৰা বঞ্চিত হৈছে বা হৈ আছে। সেইবাবে, সংস্কৃত ভাষাত ৰচিত হোৱা গ্ৰন্থসমূহৰ অনুবাদ হোৱাটো অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয়। এই অনুবাদৰ ফলত সাহিত্যৰ নতুন ৰস পোৱাৰ লগতে, জ্ঞানৰ পৰিধিৰ বিশালতা অনুভূত হয়। সংস্কৃত গ্ৰন্থসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদে অসমীয়া পাঠকসকলক সংস্কৃত সাহিত্য তথা শাস্ত্ৰৰ লগত চিনাকী কৰাই দিয়ে।

৫.৫ অসমীয়া অনুবাদৰ কথা

অনুবাদ হ'ল এটি সাহিত্যিক প্ৰক্ৰিয়া। মানৱ সভ্যতাৰ প্ৰথম অৱস্থাৰ পৰাই অৰ্থাৎ ভাষা সৃষ্টিৰ ঊষাকালৰ পৰাই ভাষিক ৰূপান্তৰৰ প্ৰক্ৰিয়াটো চলি আহিছে। লিখিত ৰূপত অনুবাদৰ স্থিতি কিছু পৰিমাণে অৰ্বাচীন। ভাৰতবৰ্ষত অনুবাদভিত্তিক সাহিত্য পৰম্পৰাই বিশেষকৈ মধ্যযুগত গঢ় লয়। প্ৰাচীন যুগত যিবোৰ সাহিত্য-শাস্ত্ৰগ্ৰন্থাদি ৰচিত হৈছিল পৰৱৰ্তী সময়ত অৰ্থাৎ মধ্যযুগত বিভিন্ন কাৰণত সেইবোৰৰ স্থানীয় সংস্কৰণ সৃষ্টি হ'ব ধৰে আৰু এই ধৰণৰ সাহিত্যকৃতিয়ে জনমানসত বিশেষ মৰ্যাদা লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। ভাৰতৰ আন আন ঠাইৰ দৰে অসমতো মধ্যযুগৰ পৰাই অনুবাদৰ পৰম্পৰাই মূৰ দাঙি উঠে। এইক্ষেত্ৰত আমি মাধৱ কন্দলীৰ অসমীয়া 'ৰামায়ণ'ৰ কথা স্মৰণ কৰিব পাৰোঁ। প্ৰাক্-শঙ্কৰী যুগতেই সংস্কৃত 'ৰামায়ণ'ৰ অসমীয়া সংস্কৰণ সৃষ্টি কৰি মাধৱ কন্দলীয়ে সমগ্ৰ অসমতেই এক বিশিষ্ট পৰম্পৰাৰ অগ্ৰজপুৰুষৰূপে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰে। পৰৱৰ্তী সময়ত কোচৰজা নৰনাৰায়ণৰ ৰাজত্বকালত তথা শঙ্কৰী

যুগত অসমৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত বিভিন্ন সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অসমীয়ালৈ অনুবাদ হয়। এই সময়ৰ উল্লেখযোগ্য অনুবাদ কৰ্ম হ'ল সংস্কৃতৰ পৰা অসমীয়া ভাষালৈ অনুবাদ কৰা 'ভাগৱত-পুৰাণ'খন। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ অনৱদ্য অনুবাদকৃতিখনে আজিকোপতি অসমীয়া সমাজৰ হিয়াৰ আমঠু হৈ আছে। পৰৱৰ্তীকালত মাধৱদেৱকে আদি কৰি অন্যান্য সংস্কৃত পণ্ডিতে তেওঁলোকৰ প্ৰখৰ পাণ্ডিত্যৰ আলোকত বহু গ্ৰন্থ অসমীয়া ভাষাত লিখি উলিয়ায়। পৰৱৰ্তী সময়ত এই অনুবাদ প্ৰক্ৰিয়াটো অসমীয়া সাহিত্যৰ এটি অবিচ্ছেদ্য অংগ হিচাপে থিতাপি লয়। এইদৰে সময়ৰ লগে লগে প্ৰাচীন গ্ৰন্থসমূহৰ অসমীয়া ৰূপ নিৰ্মাণে আগবাঢ়ি যায় আৰু আধুনিক কালতো সাহিত্যৰ এই ধাৰাটোৱে সমাজত এক বিশিষ্ট স্থান অধিকাৰ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। প্ৰাচীনকালত সংস্কৃত ভাষাত ৰচিত পুথিবোৰত থকা বিশিষ্ট জ্ঞানসমুদ্ৰক সাধাৰণ অসমীয়া সমাজে ঢুকি পোৱাকৈ সুলভ কৰাৰ প্ৰয়াসক কিছু সংখ্যক সংস্কৃত পণ্ডিতে জীৱনৰ মূল লক্ষ্য হিচাপে গ্ৰহণ কৰি এই কামত আত্মনিয়োগ কৰিছিল। আধুনিক সময়ত অসমত এই ধৰণৰ সাহিত্যকৃতিয়ে বিশালতাৰ সন্ধান দিয়ে। এইখিনিতে মন কৰিবলগীয়া কথাটো হ'ল যে, অনুবাদকৰ্মত আগবাঢ়ি অহা পণ্ডিতসকলৰ 'মূল' আৰু 'লক্ষ্য' এই দুয়োটা ভাষাতেই সমানভাৱে দক্ষতা থকাটো প্ৰয়োজনীয়। অন্যথা অনুবাদকৃতি দুৰ্বল হয় আৰু অনুবাদকৰ্ম মূলৰ পৰা আঁতৰি আহে। সফল অনুবাদে প্ৰকৃত জ্ঞানৰ ধাৰক হয়। স্বাভাৱিকতেই অনুবাদকৰ্মত কিছু পৰিমাণে স্থানীয় সমলৰ অন্তৰ্ভুক্তি ঘটে আৰু এয়া এক স্বতঃস্ফূৰ্ত অনুপ্ৰৱেশ। সফল অনুপ্ৰৱেশে অনুবাদকৃতিৰ মান হানি নকৰে। বৰঞ্চ এই অন্তৰ্ভুক্তিয়ে বহু ক্ষেত্ৰত অনুবাদকৃতিক বিশেষভাৱে আকৰ্ষক কৰি তুলে। উদাহৰণস্বৰূপে, ক'ব পাৰি যে 'শ্ৰীমদ্ভাগৱতপুৰাণ'ৰ অসমীয়া অনুবাদত বহু ধৰণৰ নতুন কথা আৰু স্থানীয় আঙ্গিকৰ অনুপ্ৰৱেশ ঘটিছে। কিন্তু এই অনুপ্ৰৱেশে অনূদিত গ্ৰন্থখনৰ সাহিত্যিক মূল্য বৃদ্ধি কৰিছে। ফলস্বৰূপে, বহুক্ষেত্ৰতেই অসমীয়া 'ভাগৱতপুৰাণ'খনকেই মূল বুলি গ্ৰহণ কৰাৰ প্ৰবৃত্তি ঘটিছে। এয়া যে কেৱল সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অসমীয়া অনুবাদৰ ক্ষেত্ৰতেই হৈছে সেয়া নহয়। যিকোনো ধৰণৰ সাৰ্থক ভাষিক ৰূপান্তৰৰ ক্ষেত্ৰত এয়া সমানভাৱে প্ৰযোজ্য।

এই নিয়ম অনুসৰি আধুনিক অসমত হোৱা সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অনুবাদ প্ৰক্ৰিয়াও স্বকীয় মহিমাৰে জিলিকি আছে। তদুপৰি, আন আন ভাষাৰ পৰা সাহিত্য কৰ্ম তথা শাস্ত্ৰগ্ৰন্থৰ সংস্কৃত অনুবাদতো একেটা নিয়মেই প্ৰযোজ্য হোৱা দেখা যায়। ফলস্বৰূপে, অনুবাদকৃতিৰ বিষয়ে বিশেষ অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ হয়। সেই লক্ষ্য আগত ৰাখি বৰ্তমান অধ্যায়ত আধুনিক অসমত সংস্কৃতসম্বন্ধীয় অনুবাদকৃতিসমূহৰ বিষয়ে এটি বিশদ আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। এইক্ষেত্ৰত মূলভাষা (Original Language) আৰু লক্ষ্যভাষা (Target Language) এই দুয়োটা দিশৰ পৰাই আলোচনাটো আগবঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰা হ'ব।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১) অনুবাদ অভিধাটিৰ অৰ্থ কি? (৩৫ শব্দৰ ভিতৰত লিখক।)

....

....

....

২) অনুবাদ কৰ্মত স্থানীয় উপাদানৰ অনুপ্ৰৱেশে কেনেদৰে ক্ৰিয়া কৰে? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক।)

....

....

....

৫.৬ আধুনিক অসমত সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অসমীয়া অনুবাদৰ স্থিতি

ইতিমধ্যে শিক্ষাৰ্থীসকলে অৱগত হৈছে যে, আধুনিক অসমত সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ সাৰ্থক অনুবাদ হৈ আহিছে। এইক্ষেত্ৰত অসমীয়া অনুবাদৰ প্ৰাধান্য থাকিলেও কিছু কিছু ঠাইত বাংলা বা নেপালী ভাষাতো সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অনুবাদ দৃষ্টিগোচৰ হয়। এইখিনিতে মন কৰিবলগীয়া কথাটো হ'ল যে, সকলো অনুবাদকৰ্মই যে সাৰ্থক হ'ব বা পাঠকৰ মন জয় কৰিব পাৰিব সেয়া নহয়, কিন্তু অনুবাদ কাৰ্যত লেখকৰ ফালৰ পৰা গভীৰ যত্ন তথা অধ্যৱসায়ৰ প্ৰয়োজন হয়। অধ্যয়নৰ গভীৰতা, দৃষ্টিভংগীৰ স্বচ্ছতা আৰু ভাষাজ্ঞানৰ গাম্ভীৰ্যই অনুবাদ কাৰ্যক সফল কৰি তুলিব পাৰে। সেয়া যিয়েই নহওঁক কিয় আধুনিক অসমত হোৱা সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অসমীয়া অনুবাদৰ ক্ষেত্ৰখন যথেষ্ট বিশাল। তলত এই অনুবাদকৰ্ম বিষয়ে এটি তালিকা প্ৰস্তুত কৰা হ'ল—

মূল গ্ৰন্থ	লেখকৰ নাম	অনুবাদকৰ নাম
ঈশোপনিষৎ		তীৰ্থনাথ শৰ্মা
কেনোপনিষৎ		,,
কঠোপনিষৎ		,,
প্ৰশ্নোপনিষৎ		,,
ছান্দোগ্যোপনিষৎ		,,
১১খন উপনিষদৰ অসমীয়া অনুবাদ		গোলাপ চন্দ্ৰ শাস্ত্ৰী (গ্ৰঃ নাঃ উপনিষৎ-কথামৃত)
মুদ্ৰাৰাক্ষস	বিশাখদত্ত	ৰজনীকান্ত দেৱশৰ্মা
অৰ্থশাস্ত্ৰ	কৌটিল্য	,,
ৰাজতৰঙ্গিনীৰ গল্প	কল্হণ	মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মা

হিতোপদেশ	নাৰায়ণপণ্ডিত	,,
কর্পূৰমঞ্জৰী	ৰাজশেখৰ	,,
স্বপ্নৱাসৱদত্তা	ভাস	,,
শুক্লযজুর্বেদ		অশোক কুমাৰ গোস্বামী আৰু কিৰণ শর্মা
পঞ্চতন্ত্র	বিষ্ণুশর্মা	প্রভাত চন্দ্র শর্মা
কাদম্বৰী	বাণভট্ট	,,
ঋগ্বেদ		থানেশ্বৰ শর্মা
সামৱেদ		,,
শুক্লযজুর্বেদ		,,
জাতকমালা		,,
ঈশোপনিষদ্		সুধেন্দু মোহন ভদ্র
ৰঘুবংশম্ (আংশিক)	কালিদাস	,,
শান্তিশতক	সিল্হন	মহেশ্বৰ হাজৰিকা
দূতৱাক্য	ভাস	,,
অষ্টাধ্যায়ী	পাণিনি	,,
হর্ষচৰিত	বাণভট্ট	মালিনী গোস্বামী
সতী জয়মতী	ভৱদেব ভাগৱতী	দীপক শর্মা
হঠযোগপ্রদীপিকা	স্বাত্মাৰাম	গোকুলেন্দ্র নৰায়ণ দেৱগোস্বামী
লঘুসিদ্ধান্তকৌমুদী	বৰদৰাজ	ৰমনীকান্ত শর্মা
অর্থশাস্ত্র	কৌটিল্য	ৰজনীকান্ত দেৱশর্মা (যুটীয়াভাৱে)
উত্তৰ কামচৰিত	ভৱভূতি	ৰবীন্দ্র নাথ দেৱ শর্মা
ভক্তিবিৱেক	ভট্টদেৱ	মুকুন্দ মাধৱ শর্মা
অর্থশাস্ত্র	কৌটিল্য	ডিম্বেশ্বৰ শর্মা
মনুসংহিতা		কিৰণ চন্দ্র শর্মা
ভক্তিৰত্নাৱলী	বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসী	সোণালী বৰা হাজৰিকা
অষ্টাদশপুৰাণ	ব্যাসদেৱ	সুৰেন্দ্র কুমাৰ দাস
মার্কণ্ডেয়পুৰাণ (চণ্ডী)	....	ৰুচিনাথ কন্দলী
বিষ্ণুপুৰাণ	...	পৰশুৰাম দ্বিজ

এইখিনিতে উল্লেখযোগ্য কথাটো হ'ল যে, এই অনুবাদকর্মৰ ক্ষেত্রত সকলো অনুবাদকে কিন্তু একেধৰণৰ নিয়ম অনুসৰণ কৰা নাই। কিছুমান অনুবাদকে মূল সংস্কৃতৰ পৰা অসমীয়া ভাষাত নির্দিষ্ট গ্রন্থখনৰ আক্ষৰিক অনুবাদ আগবঢ়াইছে, কিছুমান অনুবাদকে আকৌ ভাৱানুবাদৰ আশ্রয় লৈছে। এই প্রসঙ্গত অনুবাদকে কিন্তু বহুক্ষেত্রত নিজৰ দৃষ্টিভংগীৰে বিষয়বস্তুৰ উপস্থাপন কৰিছে। তদুপৰি, কিছুমান অনুবাদকে ভাষান্তৰৰ

আলম লৈ মূলগ্ৰন্থৰ বিষয়ে পুনৰ্কথন আগবঢ়াইছে। কিন্তু বিষয়বস্তুৰ উপস্থাপনশৈলী যেনেকুৱাই নহওক কিয় প্ৰত্যেক ক্ষেত্ৰতেই অনুবাদৰ মাজেদি লেখকে আগবাঢ়ি গৈছে আৰু প্ৰত্যেকখন অনূদিত গ্ৰন্থই আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত সাহিত্যচৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰখনত স্বকীয় অৱদান হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰিছে। বহুক্ষেত্ৰত এই অনুবাদে জাতীয় স্তৰৰ স্বীকৃতি লাভ কৰিবলৈও সমৰ্থ হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

১) কৌটিল্যৰ 'অৰ্থশাস্ত্ৰ' গ্ৰন্থখন ৰজনীকান্ত দেৱশৰ্মা আৰু ডিম্বেশ্বৰ শৰ্মাই অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰছে।

২) মালিনী গোস্বামীয়ে বাণভট্টৰ 'হৰ্ষচৰিত'ৰ অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰিছে।

৩) থানেশ্বৰ শৰ্মাই অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰা বৌদ্ধধৰ্মৰ গ্ৰন্থখন হ'ল জাতকমালা।

৪) মনুসংহিতাৰ অসমীয়া অনুবাদক কিৰণ চন্দ্ৰ শৰ্মা।

৫) ভাসৰ 'স্বপ্নৱাসৱদত্তা'খনৰ অসমীয়া অনুবাদ কৰা সংস্কৃত পণ্ডিতজন হ'ল মুকুন্দমাধৱ শৰ্মা

৫.৭ আধুনিক অসমত সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ ইংৰাজী তথা আন ভাষালৈ হোৱা অনুবাদৰ স্থিতি

ইতিমধ্যে আপোনালোকে জানিব পাৰিছে যে, আধুনিক অসমত সংস্কৃতগ্ৰন্থৰ অসমীয়ালৈ অনুবাদ হোৱাৰ লগতে আন আন ভাষাতো এই গ্ৰন্থবোৰৰ অনুবাদ হৈ আছে। অসমত আধুনিক পদ্ধতিৰে শিক্ষা আৰম্ভ হোৱাৰ লগে লগে ইংৰাজী ভাষাত সাৱলীল হৈ উঠা অসমৰ সংস্কৃতজ্ঞ কিছুমান পণ্ডিতে সংস্কৃতগ্ৰন্থৰ ইংৰাজী অনুবাদৰ কাম হাতত লয়। খুব সুন্দৰকৈ আৰু সাৱলীলভাৱে হোৱা এই অনুবাদ কাৰ্যৰ বাবে বহুসংখ্যক অসমীয়া পণ্ডিতে আন্তৰ্জাতিক খ্যাতি লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। তদুপৰি বাংলা, নেপালী আদি ভাষাতো অসমৰ চুকে-কোণে থকা সংস্কৃত পণ্ডিতে সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অনুবাদ কৰিছে। এইদৰে সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ ভিত্তিত আধুনিক অসমত এক বিশাল অনুবাদ সাহিত্যৰ জগত গঢ় লৈ উঠিছে আৰু গৱেষক তথা শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বাবে ই এক মহান অনুপ্ৰেৰণাৰ উৎস হৈ পৰিছে। অনুবাদকাৰ্যৰ লগে লগে সেইবোৰৰ বিষয়ে কৰা অধ্যয়ন, গৱেষণা আদিও সমান্তৰালভাৱে চলি আছে। তলত কিছু সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ ইংৰাজী আদি ভাষাত হোৱা অনুবাদৰ বিষয়ে এখনি তালিকা আগবঢ়োৱা হ'ল—

গ্ৰন্থৰ নাম	লেখকৰ নাম	অনুবাদকৰ নাম
নৈষধচৰিত	শ্ৰীহৰ্ষ	কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ
সেতুবন্ধ	প্ৰৱৰসেন	কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ
ভক্তিৰত্নাকৰ	শঙ্কৰদেৱ	মহেশ্বৰ নেওগ
শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী	শুভঙ্কৰকবি	,,

ভক্তিৰত্নাকৰ	শঙ্কৰদেৱ	অশোক কুমাৰ গোস্বামী
চিত্তামোদকাব্য	ষষ্ঠিক দাস	মালিনী গোস্বামী
সুবৃত্ততিলক	ক্ষেমেন্দ্ৰ	দীপক শৰ্মা
সতী জয়মতী	ভৱদেৱ ভাগৱতী	,,
কালিকাপুৰাণ		বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী
শ্ৰীদুৰ্গাসপ্তশতী		দীপক কুমাৰ শৰ্মা
সৰ্বদৰ্শনসংগ্ৰহ		মাধৱাচাৰ্য
শংকৰাচাৰ্য্য		ৰাজেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা
বিবেকচূড়ামণি		দীপক শৰ্মা

এই ইংৰাজী অনুবাদসমূহৰ বাহিৰেও আধুনিক অসমত বহু সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিতে সংস্কৃত কাব্যৰ বাংলা, নেপালী আদি ভাষাত পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ অনুবাদ আগবঢ়াইছে। এইক্ষেত্ৰত ক্ষেমৰাজ নেপালৰ নেপালী ভাষাত অনূদিত বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰীৰ 'অবিনাশি'ৰ অনুবাদখন উল্লেখযোগ্য। বৰাক উপত্যকাত থকা বহু সংস্কৃতপণ্ডিতে অনুবাদ আদিৰ জৰিয়তে সংস্কৃতসাহিত্য ক্ষেত্ৰখনলৈ তেওঁলোকৰ অৰিহণা আগবঢ়াইছে। শ্ৰীহট্টীয় পণ্ডিত ৰাষ্ট্ৰপতি পুৰস্কাৰপ্ৰাপ্ত শচীন্দ্ৰ পঞ্চতীৰ্থই 'স্মৃতিতত্ত্বাৰ্থদীপিকা' নামৰ তেখেতৰ গ্ৰন্থত স্মৃতিবিষয়ক বহু শ্লোকৰ বাংলা অনুবাদ আগবঢ়াইছে। বৰাক উপত্যকাৰ শ্ৰীহট্ট ভাৰতস্মৃতি বিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক তপোময় ভট্টাচাৰ্য্যই 'চিত্ৰাভিধান' নামেৰে এখন সংস্কৃত-বাংলা চিত্ৰযুক্ত অভিধান ৰচনা কৰিছে।

জানি থোৱা ভাল

৬) মহেশ্বৰ নেওগে 'শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী' গ্ৰন্থখন ইংৰাজীলৈ অনুবাদ কৰিছে।

৭) কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে ইংৰাজীলৈ অনুবাদ কৰা এখন সংস্কৃত কাব্য হ'ল 'নৈষধচৰিতম্'।

৮) অসমীয়া পণ্ডিতে ৰচনা কৰা 'অবিনাশি' সংস্কৃতগ্ৰন্থখন নেপালী ভাষালৈ অনূদিত হৈছে।

৯) বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী 'কালিকাপুৰাণ'ৰ ইংৰাজী অনুবাদক।

১০) 'ভক্তিৰত্নাকৰ'ৰ ইংৰাজী অনুবাদ কৰা অসমৰ পণ্ডিতগৰাকী হ'ল মহেশ্বৰ নেওগ।

৫.৮ আধুনিক অসমত আন ভাষাৰ পৰা সংস্কৃতলৈ হোৱা অনুবাদ

ইতিমধ্যে জানিব পাৰিছে যে, আধুনিক অসমত বিভিন্ন সময়ত আন ভাষাৰ পৰা সংস্কৃতলৈ বহুগ্ৰন্থ অনূদিত হৈ আহিছে। সংস্কৃত সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনলৈ এয়াও অসমীয়া সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ এক অনবদ্য অৱদান। অসমৰ পণ্ডিতসকলৰ এই

অনুবাদকাৰ্যই স্থানীয় বহু কথাক বিশ্বজনীন কৰি তুলিব পাৰিছে। তলত এই বিষয়ে এটি আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল।

ধীৰেশ্বৰাচাৰ্যই শ্ৰীধৰ কন্দলীৰ 'কাণখোৱা' কাব্যৰ সংস্কৃত অনুবাদ আগবঢ়াইছে। সুললিত শ্লোক ৰচনাত পাৰদৰ্শী এইগৰাকী সংস্কৃত পণ্ডিতৰ অনুবাদশৈলীও প্ৰশংসনীয়। আচাৰ্য মনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰীদেৱে কবি ৰঘুনাথ চৌধাৰীদেৱৰ 'কেতেকী' কবিতাপুথিৰ সংস্কৃত অনুবাদ আগবঢ়াইছে। 'কেতেকী কাব্য' নামেৰে পৰিচিত এইখন গ্ৰন্থ পাঠকসকলৰ বাবে অত্যন্ত মনোগ্ৰাহী। জীৰেশ্বৰ গোস্বামীয়ে নিজে ৰচনা কৰা আৰু কিছুসংখ্যক সংগৃহীত শ্লোকৰ অনুবাদৰ সৈতে 'মনোহৰ পদ্যমালা' নামৰ এখন গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছে। আধুনিক অসমত সংস্কৃতৰ ক্ষেত্ৰখনত এইখন এখন গুৰুত্বপূৰ্ণ সংযোজন। এইগৰাকী সংস্কৃত পণ্ডিতে 'নিত্যকৰ্ম পদ্ধতি' নামৰ গ্ৰন্থখনত নিত্যকৰ্ম বিষয়ক বিভিন্ন শ্লোক বেলেগ বেলেগ শাস্ত্ৰগ্ৰন্থৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰি সেইবোৰৰ অনুবাদ কৰি সাধাৰণ পাঠকৰ সুবিধাৰ বাবে আগবঢ়াইছে।

সংস্কৃতপণ্ডিত ভগৱান গোস্বামীয়ে ত্ৰৈলোক্যনাথ গোস্বামীৰ অসমীয়া উপন্যাস 'যমৰ ঘৰত জীয়া মানুহ'খন সংস্কৃতলৈ অনুবাদ কৰিছে। এই অনুবাদগ্ৰন্থখনৰ শিৰোনাম হ'ল 'জীৱিতঃ মানৱঃ'। বিপিন চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে ৰঘুনাথ চৌধাৰীৰ 'নৱমল্লিকা' নামৰ গ্ৰন্থখন সংস্কৃতলৈ অনুবাদ কৰিছে। এই অনুবাদ অত্যন্ত সাৱলীল আৰু মনোগ্ৰাহী হৈছে। নলিনী দেৱী মিশ্ৰই লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ 'ককাদেউতা আৰু নাতিল'ৰা' নামৰ গ্ৰন্থখনৰ সংস্কৃত অনুবাদ আগবঢ়াইছে। এই অনুবাদগ্ৰন্থখনৰ নাম হ'ল 'পিতামহ-পৌত্ৰয়োঃ লঘুকথাসংগ্ৰহঃ'। দীপক কুমাৰ শৰ্মাই 'অসমা বাঙ্‌মঞ্জৰী' নামৰ গ্ৰন্থখনত এশটা অসমীয়া কবিতাৰ সংস্কৃত অনুবাদ আগবঢ়াইছে। বিভিন্ন সময়ত ৰচনা কৰা অসমীয়া কবিসকলৰ এইবোৰ কবিতাৰ সংস্কৃত অনুবাদে জাতীয় স্তৰৰ পাঠকসকলৰ ওচৰত অসমীয়া কবিতাৰ মাহাত্ম্যক প্ৰকাশ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। ৰুণিমা শৰ্মাই লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাদেৱৰ 'বুঢ়ী আইৰ সাধু' নামৰ গ্ৰন্থখনৰ সংস্কৃত অনুবাদ কৰিছে 'বৃদ্ধাম্বাকথনম্' নামেৰে। আনন্দৰাম বৰুৱা ইনষ্টিটিউট অৱ ল্যাংগুয়েজ এণ্ড কালচাৰ নামৰ প্ৰতিষ্ঠানে কিতাপখন অলপতে প্ৰকাশ কৰিছে।

শিক্ষাৰ্থীসকলে ইতিমধ্যে জানিব পাৰিছে যে, আধুনিক অসমত বাংলা আদি ভাষাৰ পৰাও কিছু পৰিমাণে সংস্কৃত অনুবাদ হৈছে। এইক্ষেত্ৰত ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ বাংলা কবিতাৰ পৰা সংস্কৃতলৈ হোৱা অনুবাদ কথা বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। কবিগুৰুৰ 'গীতাঞ্জলি' কাব্যখনৰ একাধিকাৰ সংস্কৃত অনুবাদ হৈছে। অৱশ্যে মন কৰিবলগীয়া কথাটো হ'ল যে প্ৰায় সকলো অনুবাদ কাৰ্যত 'গীতাঞ্জলি' কাব্যখনৰ পৰা কিছুমান নিৰ্বাচিত কবিতাৰহে সংস্কৃত অনুবাদ আগবঢ়োৱা হৈছে। যেনে— আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিত কামিনী কুমাৰ অধিকাৰীয়ে 'গীতাঞ্জলি সংস্কৃতম' শিৰোনামেৰে ২৫টা কবিতাৰ সংস্কৃত অনুবাদ আগবঢ়াইছে। ১৯৬১ চনত শিলচৰ ৰবীন্দ্ৰ শতবাৰ্ষিকী উৎসৱ সমিতিয়ে এইখন গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰে।

ধুবুৰীস্থিত সংস্কৃত পণ্ডিত ৰামপ্ৰসন্ন ভট্টাচাৰ্যই ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ কিছু বিশিষ্ট ৰচনাৰ সংস্কৃত অনুবাদ আগবঢ়াইছে। 'ৰবীন্দ্ৰকাব্যকুসুমাঞ্জলি' নামৰ চাৰিটা খণ্ডত প্ৰকাশিত এই অনুবাদগ্ৰন্থত 'গীতাঞ্জলি'ৰ বহুকেইটা কবিতাৰ সংস্কৃত অনুবাদ সন্নিৱিষ্ট হৈ আছে। দিল্লী সংস্কৃত একাডেমীৰ পৰা এইখন গ্ৰন্থ ২০০১ চনত প্ৰকাশিত হয়।

নলবাৰীৰ সংস্কৃত পণ্ডিত গৌৰীদত্ত শৰ্মাই 'গীতাঞ্জলি' কাব্যৰ সংস্কৃত পদ্যানুবাদ আগবঢ়াইছে। 'বিশ্বকবিৰবীন্দ্ৰনাথঠাকুৰস্য গীতাঞ্জলেঃ সংস্কৃতপদ্যানুবাদঃ' নামেৰে প্ৰকাশিত গ্ৰন্থখনৰ দ্বিতীয় খণ্ডটোত 'গীতাঞ্জলি'ৰ প্ৰায় প্ৰত্যেকটো কবিতাৰেই সংস্কৃত অনুবাদ সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। ২০০২ চনত প্ৰকাশিত গ্ৰন্থখন ভাষাৰ ফালৰ পৰা যথেষ্ট সাৱলীল। বৰাক উপত্যকা নিবাসী গীতা সাহাই 'কাব্যমঞ্জৰী' শিৰোনামেৰে ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ ৰচিত বহুসংখ্যক কবিতাৰ সংস্কৃত অনুবাদৰ এখন গ্ৰন্থ আগবঢ়াইছে। 'বিশ্বকবিৰবীন্দ্ৰনাথপাদানাং কবিতানিচয়ানাং সংস্কৃতানুবাদঃ' এই উপনাম থকা এই গ্ৰন্থখন ২০০৫ চনত প্ৰকাশিত হৈছিল। ইয়াৰ উপৰি সমগ্ৰ অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত অসমীয়া গীতৰ সংস্কৃতলৈ অনুবাদ হৈছে। এই প্ৰসংগত ৰঞ্জন বেজবৰুৱাৰ নামটো বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। তেখেতে ভূপেন হাজৰিকা দেৱৰ অসংখ্য অসমীয়া গীতৰ সংস্কৃত ৰূপ দি সংগীত পৰিৱেশন কৰিছে। সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষতেই এইসমূহ গীতে যথেষ্ট সমাদৰ লাভ কৰিছে। তদুপৰি অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত বিভিন্ন আলোচনী, পত্ৰ-পত্ৰিকা আদিতো বিভিন্ন সময়ত সংস্কৃতত অনূদিত কবিতা গীত আদি প্ৰকাশ হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

এইধৰণৰ অনুবাদকাৰ্যই অসমৰ অনুবাদ ক্ষেত্ৰখনলৈ সুখ্যাতি কঢ়িয়াই আনিছে। তদুপৰি বিভিন্ন স্থানীয় ভাষাৰ অনূদিত গ্ৰন্থবোৰে সংস্কৃতৰূপৰ মাজেদি গৈ বিশ্বদৰবাৰত ঠাই পাইছে।

৫.৯ কেন্দ্ৰীয় সন্মানপ্ৰাপ্ত আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত গ্ৰন্থ আৰু অনুবাদকৃতি

সমগ্ৰ অসমতে অনুবাদ সাহিত্যই এক বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। ত্ৰয়োদশ-চতুৰ্দশ শতিকাৰে পৰা অসমত অনুবাদ সাহিত্যৰ পৰম্পৰা চলি আহিছে। এইক্ষেত্ৰত ইতিমধ্যে আমি মাধৱ কন্দলীৰ 'ৰামায়ণ'ৰ কথা বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিছোঁ। পৰৱৰ্তী সময়ত অনুবাদৰ সেই ধাৰাটো অব্যাহত ৰূপত প্ৰৱাহিত হৈছে। বৰ্তমান সময়ত অসমত সংস্কৃত সাহিত্যক কেন্দ্ৰ কৰি অনুবাদকৃতি চলি থকাৰ কথা ইতিমধ্যে শিক্ষাৰ্থীসকলে বিশদভাৱে জানিব পাৰিছে। আধুনিক অসমৰ বিভিন্ন সংস্কৃত পণ্ডিতে এইক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ অসামান্য অৱিহণাৰ বাবে বিভিন্ন ধৰণৰ সন্মান তথা পুৰস্কাৰেৰে সন্মানিত হৈ আহিছে। ইতিমধ্যে কোৱা হৈছে যে, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱৰ 'নৈষধচৰিত'ৰ ইংৰাজী অনুবাদখনে আন্তৰ্জাতিক স্তৰত খ্যাতি লাভ কৰিছে। সমগ্ৰ বিশ্বতেই এনেকুৱা অনুবাদকৃতি অত্যন্ত বিৰল। ভালেমান পাশ্চাত্য পণ্ডিতে এই অনুবাদগ্ৰন্থখনক অনুপম কীৰ্তি হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছে। বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰীদেৱৰ 'অবিনাশি' নামৰ উপন্যাসখন সাহিত্য অকাডেমীৰ দ্বাৰা পুৰস্কৃত হৈছে। মালিনী গোস্বামীৰ 'হৰ্ষচৰিতম্' গ্ৰন্থৰ অসমীয়া

অনুবাদখন ২০০৮ চনত সাহিত্য অকাডেমীৰ অনুবাদ বঁটা লাভ কৰিছে। দীপক শৰ্মাৰ 'অসমা বাঙ্‌মঞ্জৰী' নামৰ অসমীয়া কবিতাৰ সংস্কৃত অনুবাদ গ্ৰন্থখনে ২০১৮ চনৰ সাহিত্য অকাডেমী অনুবাদ বঁটা লাভ কৰিছে।

এইদৰে আধুনিক অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ অনুবাদ কৃতিয়ে জাতীয় তথা আন্তৰ্জাতিক পৰ্যায়ত সন্মান লাভ কৰি বিভিন্ন সময়ত সমগ্ৰ অসমৰ বাবেই গৌৰৱ কঢ়িয়াই আনিছে।

৫.১০ আনধৰণৰ সংস্কৃতভিত্তিক অসমীয়া সাহিত্য

শিক্ষাৰ্থীসকলে ইতিমধ্যে অসমীয়া সাহিত্য জগতৰ লগত থকা সংস্কৃত ভাষা আৰু সাহিত্যৰ সম্পৰ্কৰ গভীৰতাৰ বিষয়ে জানিছে। বিভিন্ন সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অসমীয়া তথা আন ভাষালৈ কিদৰে অনুবাদ হৈছে আৰু আন ভাষাত বিৰচিত গ্ৰন্থৰ কিদৰে এই অসমৰ মাটিত সংস্কৃত ভাষালৈ অনুবাদ হৈছে সেইবিষয়েও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে অৱগত হৈছে।

এইখিনিতে জনাটো আৱশ্যক যে, এই অসমত এনেকুৱা বহুতো কাব্যগ্ৰন্থ বা সাহিত্যপুথি আছে যিবোৰৰ ভাষা অসমীয়া কিন্তু মূলবোৰ সংস্কৃতগ্ৰন্থৰ পৰা গ্ৰহণ কৰা হৈছে। এইক্ষেত্ৰত ৰামায়ণ-মহাভাৰতৰ বিশেষ ভূমিকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অসমৰ বহুতো কবি-সাহিত্যিকে সংস্কৃতগ্ৰন্থৰ পৰা বিষয়বস্তু লৈ অসমীয়া ভাষাত নিজৰ ধাৰণা-কল্পনা আদি সংযোজন কৰি সেইবোৰক অতি উচ্চমানদণ্ডযুক্ত অসমীয়া সাহিত্য হিচাপে পাঠকলৈ আগবঢ়াইছে।

এইপ্ৰসঙ্গত জোনমণি দাসৰ 'অকনিৰ ৰামায়ণ', গঙ্গাপতি দাসৰ 'সীতাৰ বনৱাস', 'শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ-অভিষেক', ৰমাকান্ত চৌধুৰীৰ 'অভিমন্যুবধ' নামৰ নাটক, দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ 'পাৰ্থপৰাজয়', অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰীৰ 'জয়দ্ৰথ বধ', লক্ষ্যধৰ চৌধুৰীৰ 'একালব্য', পদ্মনাথ গোহাঁইবৰুৱাৰ 'দেবযানী' নামৰ কবিতা, নিৰ্মলপ্ৰভা বৰদলৈৰ কবিতা 'গান্ধাৰী' আৰু 'দ্ৰৌপদী', চন্দ্ৰপ্ৰসাদ শইকীয়াৰ উপন্যাস 'মহাৰথী', সান্ত্বনাময়ী মজুমদাৰৰ গল্প 'যাজ্ঞসেনী', উপেন্দ্ৰনাথ বৰুৱাৰ 'মই দুৰ্যোধনে কৈছোঁ', পুষ্প গগৈৰ 'দ্ৰোণাচাৰ্য', জয়শ্ৰী গোস্বামী মহন্তৰ 'দ্ৰোণাচাৰ্য', সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ 'মহাভাৰতৰ চৰিত্ৰাৱলী' আদি উল্লেখ কৰিব পাৰি। এনেকুৱা বহুতো ৰচনা অসমীয়া সাহিত্যজগতত সিচৰতি হৈ আছে।

এইধৰণৰ ৰচনাৰ বিশেষ দিশটো হ'ল যে এইবোৰ একো একোটা অসমীয়া সাহিত্যৰ নিদৰ্শন হ'লেও এইবোৰৰ মূলকাহিনীসমূহ সংস্কৃতগ্ৰন্থৰ পৰা নিৰ্বাচন কৰা হৈছে।

৫.১১ সাৰাংশ (Summing Up)

শিক্ষাৰ্থীসকলে এই বিভাগটিত অনুবাদ সাহিত্যৰ বিষয়ে এটি বিশদ ধাৰণা লাভ কৰিলে। অনুবাদ সাহিত্য যদিও স্বতন্ত্ৰ কৃতি নহয়, কিন্তু অনুবাদৰ সাৱলীলতা

তথা মূলানুগ প্ৰৱন্ধনে অনুবাদকাৰ্যকো এটা বিশেষ মৰ্যাদা দিয়ে বুলি শিক্ষাৰ্থীসকলে ধাৰণা কৰিব পাৰিলে। তদুপৰি, অনুবাদ সাহিত্যই যে এটা ভাষাত ৰচিত সাহিত্য সম্পদক আন এটা ভাষাৰ পাঠকসকলৰ ওচৰত সুপ্ৰাপ্য কৰি দিয়ে সেই বিষয়েও এই অধ্যায়ত কিছু কথা জনা গ'ল। অনুবাদ সাহিত্যৰ কাৰণেও যে বিভিন্ন অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানে বিশেষ সন্মানাদি আগবঢ়ায় সেই বিষয়েও কিছু কথা এই অধ্যায়ত স্পষ্ট হ'ল। আধুনিক অসমত সংস্কৃতৰ ক্ষেত্ৰখনত অনুবাদ বিষয়ক কাম যথেষ্ট পৰিমাণে হৈ থকা বুলি ক'ব নোৱাৰিলেও এই বিষয়ে যে স্থিতাৱস্থা অহা নাই সেয়া সুস্পষ্ট। বিভিন্ন সময়ত আধুনিক অসমত সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে সংস্কৃতৰ পৰা আন ভাষালৈ আৰু আন ভাষাৰ পৰা সংস্কৃত ভাষালৈ কাব্য সাহিত্যৰ তৰ্জমা কৰি পাঠক সমাজক সেই সাহিত্যৰ বিষয়ে অৱগত কৰাই আহিছে। এয়া প্ৰকৃততে এটি অতি মহৎ সাহিত্যিক কাম। তদুপৰি, অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকলে সংস্কৃত ভাষাৰ লগতে আন আন ভাষাতো যে বুৎপত্তি আছিল সেই বিষয়টোও প্ৰমাণিত হয় এইধৰণৰ অনুবাদ কাৰ্যৰ জৰিয়তে। মধ্যযুগৰ অসমত সংস্কৃত গ্ৰন্থসমূহৰ অনুবাদৰ মাজেদি অনুবাদকৃতিৰ যি ধাৰা স্থাপিত হৈছিল সেয়া নিজস্ব গতিত আজিলৈকে চলি আছে। আধুনিক শিক্ষাৰে শিক্ষিত বহুকেইজন অসমৰ সংস্কৃতপণ্ডিতে এইক্ষেত্ৰত উচ্চ মানদণ্ডৰ চানেকি ৰাখিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। সেয়া অসমৰ বাবে গৌৰৱৰ কথা।

৫.১২ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

প্ৰঃ১ ঃ অনুবাদ সাহিত্যৰ উদ্দেশ্য আৰু প্ৰয়োজনীয়তাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰঃ২ ঃ আধুনিক অসমত সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অসমীয়া অনুবাদ কেনেদৰে আগবাঢ়ি আহিছে সেই বিষয়ে আপোনাৰ মতামত আগবঢ়াওক।

প্ৰঃ৩ ঃ আধুনিক অসমত সংস্কৃতৰ পৰা ইংৰাজী আদি ভাষাত কি কি গ্ৰন্থ অনূদিত হৈছে সেই বিষয়ে এটা টোকা প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰঃ৪ ঃ আধুনিক অসমত আন ভাষাৰ পৰা সংস্কৃত ভাষালৈ কি কি গ্ৰন্থ অনূদিত হৈছে সেই বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰঃ৫ ঃ আধুনিক অসমত ৰাষ্ট্ৰীয়-আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় সন্মান পোৱা সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰঃ৬ ঃ সংস্কৃত গ্ৰন্থক উপজীব্য কৰি গঢ়ি উঠা অসমীয়া সাহিত্যৰ বিষয়ে লিখক।

৫.১৩ প্ৰসংগ গ্ৰন্থ (References/Suggested Reading)

১) গোস্বামী, মালিনী; অসমত সংস্কৃত-সাধনা, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০১৯

২) গোস্বামী, ভাৰতী আৰু বুজৰবৰুৱা, কল্পিতা; (সম্পা), লৌহিত্যতীৰত সংস্কৃত চৰ্চা, চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, গুৱাহাটী, ২০১২

৩) শৰ্মা, ৰাজেন্দ্ৰনাথ; নিবন্ধ চিন্তামণি; এম.এল. পাব্লিকেশন, গুৱাহাটী; ২০১৫।

* * *